

TC
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

İBN-İ HİŞÂM'IN “ŞERH-U ŞÛZÛRİ'Z-ZEHEB” ADLI
ESERİNDE İSTİŞHÂD ETTİĞİ BEYİTLER

Mustafa DİLSİZ
1330207111

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Hasan SOYUPEK

ISPARTA 2015

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	Mustafa Dilsiz	
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri	
Tez Başlığı	İbn-i Hişâm'ın "Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb" Adlı Eserinde İstişhâd Ettiği Beyitler	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 20/11/2015 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ³ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Doç.Dr. Hasan Soyupek	
Jüri Üyesi	Prof.Dr. Nejdet Gürkan-SDÜ-İlahiyat Fakültesi	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç.Dr. Eyüb Sabri Fani-Afyon Kocatepe Ünv.-İslami İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İbn-i Hişâm’ın “Şerh-u Şûzûri’z-Zehab” Adlı Eserinde İstişhâd Ettiği Beyitler” adlı çalışmanın, tez safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mustafa DİLSİZ
ISPARTA, 2015

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
İBN-İ HİŞAM'IN "ŞERH-U ŞÛZÛRİ'Z-ZEHEB" ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD
ETTİĞİ BEYİTLER

Mustafa DİLSİZ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı,
139 Sayfa, Isparta, Kasım 2015

Danışman: Doç. Dr. Hasan SOYUPEK

Bu tezin amacı, İbn-i Hişâm'ın *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb* adlı eserinde ele aldığı konulara şâhid olarak getirdiği beyitlerin tahlillerini yapmak, diğer klasik nahiv kaynaklarında tespit etmektir. *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, nahiv alanında önemli bir eser olarak kabul edilmektedir.

Birinci bölümde İbn-i Hişâm'ın hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*'in genel bir tanıtımı yapılmıştır.

İkinci bölümde istişhâd kavramı ve istişhâd kaynakları ele alınmıştır. İstişhâd yönünden Kur'ân-ı Kerim, hadis ve şiirin Nahiv ilmindeki yeri incelenmiştir. *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*'de istişhâd edilen beyitler, konu başlıkları altında ele alınarak istişhâd yönü ortaya konulmuştur. Ele alınan meselenin daha iyi anlaşılması için, konular detaylandırılarak açıklanmıştır. Ayrıca, beyitler klasik nahiv kaynaklarından taranarak tespit edilmiştir.

Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb'de 16 konu başlığı altında, tekrarlar hariç, toplam 627 âyet, 32 hadis ve 239 beyit şâhid olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb, İstişhâd, Nahiv

ABSTRACT

**The Thesis Of Master Degree
THE COUPLETS THAT İBN-İ HİŞÂM THAT HE QUOTES İN HİS PİECE
“ŞERH-U ŞÛZÛRİ’Z-ZEHEB”**

Mustafa DİLSİZ

**The University of Süleyman Demirel, The Institute of Social Sciences,
The Department of Basic İslamic Sciences, The Discipline of Arabic Language and
Rhetoric, 139 Page, Isparta, November 2015**

Consultant: Ass. Prof. Hasan SOYUPEK

The aim of this thesis is to assay the couplets of İbn-i Hişâm that he indicates as a witness upon the topics and to identify in other classical grammar sources. Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb is admitted as an important work in grammar area.

İn first part, a general presentation of İbn-i Hişâm’s life, his scientific personality, his Works and Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb is done.

İn second part, the concept of quotation and the sources of quotation are dealed. The place of Qur’an, tradition and poetry are analyzed in terms of quotation. The couplets that are quoted in Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb are produced in their quotation view by dealing under headings. The topics that are dealed, are explained in detail to be understood. Further more, the couplets are identified by skinning the classical grammar sources.

İn Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb in total, 627 verses, 32 tradition, and 239 couplets are quoted under 16 headings.

Key Words: İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb, Quotation, Grammar

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	I
YEMİN METNİ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ	X

BİRİNCİ BÖLÜM İBN-İ HİŞÂM VE ŞERH-U ŞÛZÛRÎ'Z-ZEHEB ADLI ESERİ

1. İBN-İ HİŞÂM	1
1.1. Hayatı	1
1.1.1. İsmi ve Nesebi	1
1.1.2. Doğumu ve Ailesi	1
1.1.3. Vefatı	2
1.2. İlmî Kişiliği	2
1.2.1. Öğrenim Hayatı	2
1.2.2. Hocaları	3
1.2.2.1. Şihabu'd-Din Abdûllatif b. Murahhal	3
1.2.2.2. Tacu'd-Din el-Fâkihanî	3
1.2.2.3. Tacu'd-Din Ali b. Abdullah et-Tebrîzî	4
1.2.2.4. Şemsu'd-Din Ebu Bekr Muhammed b. Serrâc	4
1.2.2.5. Bedru'd-Din Muhammed b. Cemâa	4
1.2.3. Talebeleri	5
1.2.3.1. Muhibbu'd-Din Muhammed b. Abdullah b. Yusuf b. Hişâm	5
1.2.3.2. İbnü'l-Mülakkin Siracu'd-din Ömer b. Ebi'l-Hasan	5
1.2.3.3. Abdulhâlik b. el-Furât	6
1.2.3.4. Cemâlu'd-Din Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî	6
1.2.3.5. Ali b. Ebi Bekr b. el-Bâlisî el-Mısrî	6
1.2.4. Eserleri	6

1.2.4.1. Muğni'l-Lebîb An Kûtûbi'l-Eârîb	6
1.2.4.2. Evdahu'l-Mesâlik İlâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik	8
1.2.4.3. el-İ'râb Ân Kavâidi'l-İ'râb	8
1.2.4.4. Şerhu Katri'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ.....	8
1.2.4.5. Kitabu'l-Elğaz (Elğazu İbn-i Hişâm).....	9
1.2.5. İbn-i Hişâm'a Nispet Edilen Eserler.....	10
2. ŞERH-U ŞÛZÛRÎ'Z-ZEHEB.....	11
2.1. Müellifin Mukaddimesi.....	11
2.2. Müellifin Konuları İşleyiş Metodu.....	11
2.3. Eserde Ele Alınan Konular.....	13
2.4. Eserle İlgili Yapılan Çalışmalar	13

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİŞHÂD VE ŞERH-U ŞÛZÛRÎ'Z-ZEHEB'DE İSTİŞHÂD EDİLEN BEYİTLER

1. İSTİŞHÂD	15
1.1. İstîşhâdın Sözlük Ve Terim Anlamı.....	15
1.1.1. Sözlük Anlamı	15
1.1.2. Terim Anlamı	15
1.2. İstîşhâd Kaynakları.....	16
1.2.1. Kur'ân-ı Kerim	16
1.2.2. Hadis.....	17
1.2.3. Şiir	20
2. ŞERH-U ŞÛZÛRÎ'Z-ZEHEB'DE İSTİŞHÂD EDİLEN VE MİSÂL OLARAK VERİLEN BEYİTLER.....	23
2.1. Kelime İle İlgili Beyitler	23
2.2. Fiiller İle İlgili Beyitler	25
2.3. Kelam İle İlgili Beyitler	27
2.4. İ'râb İle İlgili Beyitler	30
2.5. İ'tiraz (Aracümle) İle İlgili Beyitler.....	30
2.6. Tesniye İle İlgili Beyitler	31
2.7. Cem'i Müzekker Sâlim İle İlgili Beyitler.....	32
2.8. Mankus ve Maksur İle İlgili Beyitler	33

2.9. Mebnîler İle İlgili Beyitler	34
2.10. Fetha Üzere Mebnî İle İlgili Beyitler	37
2.11. Kesra Üzere Mebnî İle İlgili Beyitler.....	40
2.12. Damme Üzere Mebnî İle İlgili Beyitler	45
2.13. Sürekli Aynı Şekilde Gelmeyen Mebnîler İle İlgili Beyitler	49
2.14. Ma'rife Ve Nekra İle İlgili Beyitler	53
2.15. Zamirin Lafzen ve Rütbeten Sonradan Gelen Bir İsme Dönmesi İle İlgili..... Beyitler.....	54
2.16. İsm-i Mevsûl İle İlgili Beyitler.....	55
2.17. “ل” İle Ma'rife İle İlgili Beyitler	56
2.18. Ma'rifeye Muzaf Olma İle İlgili Beyitler.....	58
2.19. Naibu'l-Fail Olanlar İle İlgili Beyitler	58
2.20. Mübteda ve Haber İle İlgili Beyitler	63
2.21. “كان” ve Kardeşleri İle İlgili Beyitler.....	64
2.22. Ef'âl-ı Mukarebe İle İlgili Beyitler	65
2.23. Ef'âl-ı Mukarebe İle İlgili Beyitler “لَا، مَا” ve Nefyeden “لَيْسَ” İle İlgili Beyitler.....	66
2.24. “لَيْسَ” ve Beş Kardeşinin Haberi İle İlgili Beyitler	69
2.25. “لَيْسَ”nin Hemzesinin Kesra ve Fetha Olmasının Caiz Oluşu İle İlgili Beyitler.....	69
2.26. “لَيْسَ”nin Amelini Yerine Getiren “لَا”nın Haberi İle İlgili Beyitler.....	70
2.27. Müzari Fiilin İ'râbı İle İlgili Beyitler	70
2.28. Mef'ûl-u Bih İle İlgili Beyitler	71
2.29. Mef'ûl-u Leh İle İlgili Beyitler	74
2.30. Mef'ûl-u Fih İle İlgili Beyitler	75
2.31. Mef'ûl-u Maah İle İlgili Beyitler.....	77
2.32. Hâl İle İlgili Beyitler	78
2.33. Temyîz İle İlgili Beyitler.....	80
2.34. İstisnâ İle İlgili Beyitler.....	80
2.35. Ef'âl-ı Mukarebe İle İlgili Beyitler	82
2.36. “لَيْسَ” ye Hamledilenler İle İlgili Beyitler.....	85
2.37. Amel Etmekten Alıkoyan “مَا” İle İlgili Beyitler.....	85

2.38. “إِنَّ” ve Kardeşlerinden Sonunda “ن” Olanlardan “ن”un Hafifletilmesi İle İlgili Beyitler	86
2.39. Müzarinin Nasbı İle İlgili Beyitler	88
2.40. “رُبَّ”nin Hazfedilmesi ve Yerine “و”, “ف” ve “بَلْ”in Niyabet Etmesi İle İlgili Beyitler	94
2.41. İzafet İle İlgili Beyitler	95
2.42. Civâr (Mücâveret) İle Mecerûr Olma İle İlgili Beyitler.....	96
2.43. Cezim (Meczûm Olanlar) İle İlgili Beyitler	98
2.44. Mûteaddî ve Nâkıs Fiiller İle İlgili Beyitler	101
2.45. İki Mef’ûlün Hazfî ve “قال” Fiilinin “ظَنَّ” Anlamında Kullanılması İle İlgili Beyitler	109
2.46. Masdarın Amel Etmesi İle İlgili Beyitler	111
2.47. İsm-i Failin Amel Etmesi İle İlgili Beyitler	112
2.48. İsim Fiilin Amel Etmesi İle İlgili Beyitler	115
2.49. Masdar İsm-in Amel Etmesi İle İlgili Beyitler	117
2.50. Efalû’t-Tafdîl (İsm-i Tafdîl) İle İlgili Beyitler	118
2.51. Tenâzû İle İlgili Beyitler	120
2.52. Tevkîd İle İlgili Beyitler	122
2.53. Atf-ı Beyân İle İlgili Beyitler	122
2.54. Bedel İle İlgili Beyitler	123
2.55. Gayr-i Mûnsarif İle İlgili Beyitler	125
2.56. Aded İle İlgili Beyitler	126
SONUÇ	128
KAYNAKLAR	130
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.s.	: aleyhi selâm
bkz.	: bakınız
çev.	: çeviri
h.	: hicrî
Hz.	: hazreti
krş.	: karşılaştırmız
m.	: miladî
ö.	: ölümü
r.a.	: radiyallahu anh
S.	: sayı
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
tah.	: tahkik
ty.	: tarih yok
yy.	: yayın yeri yok
vb.	: ve benzeri

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, nahiv alanında tartışmasız otorite kabul edilen ve bu alanda birçok değerli eser kaleme alan İbn-i Hişâm'ın *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb* isimli eserinde şâhid olarak kullandığı beyitlerin nahiv tahlillerini yapmaya çalıştık.

Şûzûru 'z-Zeheb, İbn-i Hişâm'ın nahiv ile ilgili yazdığı muhtasar bir eserdir. Daha sonra, bu alanda öğrenim gören öğrencileri yetiştirmek için *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb* isimli bir eser yazmıştır. *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, müellifin *Muğni 'l-Lebîb* ve *Şerh-u Katri 'n-Nedâ* isimli diğer eserleri gibi, nahiv âlimleri tarafından orijinalliği ve değeri tartışmasız kabul edilen bir eserdir. Eserde konular sade, anlaşılır ve belli bir metoda göre ele alınmıştır. Bütün bu özellikler, eserin şâhid beyitlerini konu olarak seçmemizde önemli bir etken olmuştur.

İbn-i Hişâm, bu eserinde konuları açıklarken âyet, hadis ve beyitlerden istifade etmiştir. Bu çalışmadaki amacımız, eserde istişhâd edilen beyitleri diğer nahiv kaynaklarından tespit etmek, hangi nahiv kuralları için şâhid getirildiklerini ortaya koymak ve nahiv açısından tahlil etmektir.

Çalışmamızın asıl konusu şâhid beyitler olduğu için nahiv konularını beyitler ekseninde ele alarak sınırlandırdık. Eserde ele alınan diğer nahiv konularına yer vermekten kaçındık.

Çalışmamızda Türkçe ve Arapça kaynaklardan yararlandık. Çalışmamızı iki bölüme ayırdık. Birinci bölümde İbn-i Hişâm'ın hayatı ve ilmî kişiliği üzerinde durduk. Ayrıca *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*'de müellifin takip ettiği metod, eserde ele alınan konular ve eserle ilgili çalışmalara yer vererek eserin genel özelliklerine değindik.

İkinci bölümde istişhâd kavramı üzerinde durup sözlük ve terim manasını ele aldık. Daha sonra nahiv ilminde istişhâd kaynaklarını inceledik. İstişhâd yönünden Kur'ân-ı Kerim, hadis ve şiirin nahiv ilmindeki yeri üzerinde durduk

Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb'de istişhâd edilen beyitleri ele alarak, şâhid gösterildikleri nahiv kuralları bağlamında tahlil etmeye çalıştık. Beyitlerin Arapça metnini verdikten sonra tercümesini, bahrini, şairini ve beytin ilgili olduğu nahiv konusunu eserdeki sıraya

bağlı kalarak verdik. Beyitleri, divanı olan şairlerin divanlarında tespit ettik. Bununla beraber, klasik nahiv kitaplarından da tarayarak dipnotta gösterdik. Konunun tam anlaşılması için, beytin bağlı olduğu konuyu bütün detaylarıyla ele almaya çalıştık. Yine beyitlerin şairlerini kaynaklardan araştırıp, biyografilerinin geçtiği kaynakları dipnotta gösterdik. Fakat bazı şairlerle ilgili yeterli bilgiye kaynaklarda ulaşamadık.

Bu çalışmada, bana destek olup benden hiçbir yardımı esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Hasan SOYUPEK'e çok teşekkür ederim.

Mustafa DİLSİZ

Isparta-2015

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN-İ HİŞÂM VE ŞERH-U ŞUZÛRÎ'Z-ZEHEB ADLI ESERİ

1. İBN-İ HİŞÂM

1.1. Hayatı

1.1.1. İsmi ve Nesebi

Tam adı, Abdullah b. Yusuf b. Abdillâh b. Yusuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm Cemâlû'd-Din Ebu Muhammed en-Nahvî'dir.¹

İbn-i Hişâm, Ensar'a nispetiyle bilinir. Bu yüzden "İbn-i Hişâm el-Ensarî" diye de anılmıştır. Bazı kaynaklarda soyunun Hazrec'e dayandığı geçer. İbn-i Hişâm, "Cemâlû'd-din" lakabıyla da şöhret olmuştur. Bu lakabını eserlerinin çoğunun başında zikretmiştir.²

1.1.2. Doğumu ve Ailesi

Hicrî 708 (m. 1309) yılı Zilkâde ayının beşinde, Cumartesi günü Kahire'de doğmuştur.³

İbn-i Hişâm, zengin olmayan, mütevazı bir ailede dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda İbn-i Hişâm'ın anne ve babasıyla ilgili herhangi bir bilgi geçmemektedir. Kaynaklarda iki çocuğunun ismi geçmektedir. Çocuklarından büyüğünün lakabı Muhibbuddin, künyesi İbn-i Hişâm, ismi Muhammed'tir. O da babası gibi nahivcidir. Hicrî 750 (m. 1350) yılında doğmuş ve hicrî 799 (m. 1397) yılında vefat etmiştir. Diğerinin ise lakabı Takîyuddin, ismi Abudurrahman'dır. Kaynaklarda onunla ilgili bir bilgi yoktur. İbn-i Hişâm'ın bu çocuklarından ilimle uğraşan torunları olmuştur.⁴

¹ el-Askalânî, İbn-i Hacer, *ed-Dûrerû'l-Kâmine Fi A'yani'l-Mieti's-Samine*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty., II, 308; Sancak, Yusuf, "İbn Hişâm el-Ensarî", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, S. 14, s. 201-218.

² Şuayb, Umran Abdu's-Selam, *Menhecu İbn-i Hişâm Min Hilâli Kitabihi'l-Muğni*, Daru'l-Cemâhîriyyeti Li'n-Neşr Ve't-Tevzi' Ve'l-İ'lâm, Bingazi, 1986, s. 19.

³ ed-Dab', Yusuf Abdurrahman, *İbn-u Hişâm ve Eseruhu Fi'n-Nahvi'l-Arabî*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1998, s. 18; Şuayb, *a.g.e.*, s. 20.

⁴ Şuayb, *a.g.e.*, s. 22.

1.1.3. Vefatı

İbn-i Hişâm, Kahire’de, Hicrî 761 (m. 1360) yılı Zilkâde ayında bir Cuma gecesi vefat etmiştir. İkinci namazından sonra “Saîdu’s-Suedâ” denilen sûfiye mezarlığına defnedilmiştir.⁵ Keşfü’z-Zûnun sahibi Kâtip Çelebi hariç, âlimler bu tarihte görüş birliğindedirler.⁶ Zira o, hicrî 762 (m. 1362) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir.⁷

1.2. İlmî Kişiliği

1.2.1. Öğrenim Hayatı

İbn-i Hişâm, Muhammed İbnü’s-Serrâc (ö. 747/1347), Abdullatif b. Murahhâl (ö. 744/1344) ve Ebu Hayyân (ö. 745/1344) gibi hocalardan ders gördü. Şafii fâkihi ve muhaddis Tacû’t-Tebrizî (ö. 746/1346)’nin derslerine devam etti. İbn-i Haldun (ö. 808/1406) *Mukaddime*’sinde onunla ilgili olarak: “Çağımızda yetişen Mısırlı İbn-i Hişâm’ın eserleri Batı Afrika’ya gelmiştir. Bu eserlerinden onun Arabiyât alanında son derecede büyük bir meleke sahibi olduğu, Sîbeveyh (ö. 180/796), İbn-i Cinnî (ö. 392/1002) ve bunların tabakasından olanlar hariç olmak üzere, bu bilgilerin usûl ve dallarını, gelip geçmişlerden hiç kimsenin onun kadar bilmemiş olduğu anlaşılmaktadır (...)”⁸ demiştir.

Tacû’l-Fakihanî (ö. 734/1333)’den onun *Şerhu’l-İşare*’sini okudu. İbn-i Cemââ (ö. 733/1333)’dan kıraate dair, eş-Şatibiyye’yi okutma icazeti aldı. Şafîî fıkhında derinleşti. Ölümünden beş yıl kadar önce Şafîî mezhebinden Hanbeliliğe geçmiş ve el-Hîrakî’nin (ö. 334/945) *Muhtasar*’ını dört ay gibi kısa bir zamanda ezberlemiştir. Arapça’da derinleşmiş, kendi akranlarını hatta dönemin hocalarını bile geçmiştir.⁹

Hayatı boyunca, Arapça alanındaki şöhreti yayılmıştır. Ona her bölgeden, ilminden istifade etmek için öğrenciler gelmiştir. Ebu Hayyan’dan, Züheyr b. Ebi

⁵ İbnü’l-İmâd, Ebu’l-Felâh Adulhays, *Şezeratu’z-Zeheb Fi Ahbâri Men Zeheb*, Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 1992, VIII, 331.

⁶ ed-Dab’, *a.g.e.*, s. 18; İbnü’l-İmâd, *a.g.e.*, s. 326, 331; el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 310; es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Husnu’l-Muhâdara Fi Târihi Mısır Ve’l-Kâhire*, Kahire, 1967, I, 536; es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Buğyetu’l-Vuât Fi Tabakâti’l-Luğaviyyin Ve’n-Nuhât*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1979, II, 69; eş-Şevkânî, Şeyhulislam Muhammed b. Ali, *el-Bedru’t-Tâli’ Bimehâsini Min Ba’di’l-Karni’s-Sâbi’*, Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 2006, s. 441.

⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zûnun An Esami’l-Kûtubi Ve’l-Fünûn*, Daru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, ty., I, 384.

⁸ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, İstanbul, 1996, III, 142; krş. es-Suyûtî, *Buğyetu’l-Vuât*, II, 68-69.

⁹ el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 308.

Sülma'nın divanından başka bir şey okumadığı söylenir. *Muğni'l-Lebib*'i, daha önce kullanılmayan bir yöntemle yazmıştır. Onu nahiv konularına göre değil, harfler ve edatlar şeklinde iki büyük bölüme ayırmıştır. Görüşlerinde çoğunlukla Sîbeveyhi ve Basra ekolünün görüşlerine uysa da bazı durumlarda Kûfe ve Bağdat ekollerinin görüşlerine de uymuştur.¹⁰

1.2.2. Hocaları

İbn-i Hişâm, kendi döneminde Mısır'da bulunan hocalardan ders almıştır. O dönemde Mısır, Batıdan ve Doğudan gelen birçok âlimin ve öğrencinin uğrak yeri olmuştur. Onun ders gördüğü hocaların en meşhurları şunlardır:¹¹

1.2.2.1. Şihabu'd-Din Abdûllatif b. Murahhal (ö. 744/1344)

Babası, deve semeri sattığı için İbnu'l-Murahhâl diye bilinir. Nahiv alanında âlim biriydi. Dil, beyan, ve kıraati iyi bilirdi. Hakimî camisinde uzun müddet ders vermiştir. Onun ilminden insanlar faydalanmış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.¹² İbn-i Hişâm, onu över, Ebu Hayyân ve diğer âlimlerden üstün tutardı.¹³

1.2.2.2. Tacu'd-Din el-Fâkihanî (ö. 734/1333)

İbn-i Tarhan (ö. 687/1288-1289) ve el-Mekîn el-Esmer (ö. 692/1292-1293)'den hadis işitmiş ve Mâlikî mezhebinde fâkih olmuştur.¹⁴

Nahiv âlimidir. Hicrî 731 (m. 1330) yılında Dımaşk'ı ziyaret etmiş ve İbn-i Kesir (ö. 774/1373) ile bir araya gelmiştir. Hac yolculuğundan döndükten sonra İskenderiye'de vefat etmiştir. Nahiv ve hadis alanında, *el-İşare*, *el-Muverred Fi'l-Muvelled*, *Tahrîru't-Tahrîr*, *Riyâdu'l-Efhâm* ve *el-Fecrû'l-Mûnîr*, isimli eserleri yazmıştır.¹⁵

¹⁰ Dayf, Ahmed Şevkî, *el-Medarisu'n-Nahviyye*, Daru'l-Maarif, Kahire, ty., s. 346-347, 349.

¹¹ Şuayb, *a.g.e.*, s. 25.

¹² el-Esnevî, Abdurrahim, *Tabakatu's-Şafiyye*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, II, 258.

¹³ el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 407.

¹⁴ el-Askalânî, *a.g.e.*, III, 178; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VIII, 169.

¹⁵ el-Askalânî, *a.g.e.*, III, 178; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VIII, 169; ez-Ziriklî, Hayru'd-Din b. Mahmud, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2002, V, 56.

1.2.2.3. Tacu'd-Din Ali b. Abdullah et-Tebrîzî (ö. 746/1346)

Şafîî âlimlerdendir. Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde doğmuş ve Tebriz'de ikâmet etmiştir. Önce Bağdat'a oradan da hac için Mekke'ye gitmiştir. Sonra Mısır'a geçmiştir. Daha otuz yaşında bir gençken fetva vermeye başlamıştır. Ömrünün sonlarına doğru işitme duyusunu kaybetmiştir. Tefsir, hadis, usûl ve hesap alanında eserler yazmıştır. *el-Kâfi Fi Ulûmi'l-Hadis*, *el-Kistâsu'l-Müstakîm* yazdığı eserlerdendir.¹⁶ Hicrî 746 (m. 1346) yılında Ramazan ayının 17. gününde Kahire'de vefat etmiş ve kendi hazırladığı yere defnedilmiştir.¹⁷

1.2.2.4. Şemsu'd-Din Ebu Bekr Muhammed b. Serrâc (ö. 747/1347)

Hicrî 670 (m. 1272) yılında doğmuş ve hicrî 747 (m. 1347) yılında, yetmiş yedi yaşında vefat etmiştir. İnsanlardan uzak ve zühtle yaşardı. Ezher camisinde ders halkası vardı. Ondan bazıları kıraat, bazıları da yazı konusunda faydalanmışlardır.¹⁸ Kur'ân kıraati ve öğretimiyle ilgilenmiştir. Ondan birçok öğrenci faydalanmıştır.¹⁹ Şaban ayının ortasında vefat etmiş ve ertesi gün Karâfe mezarlığına defnedilmiştir.²⁰

1.2.2.5. Bedru'd-Din Muhammed b. Cemâa (ö. 733/1333)

Hicrî 639 (m. 1242) yılında Hama'da doğmuştur. Önce Kudüs sonra Mısır kadılığına geçmiştir. İlmîni daha çok Kahire'de Takiyu'd-Din b. Rezin (ö. 749/1349)'den almıştır. Nahvi Cemalu'd-Din b. Mâlik (ö. 672/1274)'ten okumuştur.²¹

İbn-i Cemââ, ilk seyahatini on yedi yaşında iken babasıyla birlikte hac amacıyla Mekke'ye yaptı ve orada görüştüğü âlimlerden faydalanmıştır. Kur'ân-ı Kerim hıfzını tamamladıktan sonra 661 (m. 1263) yılı başlarında tahsilini ilerletmek için Mısır'a gitmiştir. Resmi görevlerine 727 (m. 1327) yılına kadar devam eden İbn Cemââ Cemaziyelevvel 727'de (Nisan 1327) emekli olmuş buna rağmen Salahîyye Medresesi müderrisliğine ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. 21 Cemaziyelevvel 733 (7 Şubat 1333)'te vefat etmiş ve Karâfe Mezarlığı'nda İmam Şafîi'nin kabri yakınına

¹⁶ ez-Ziriklî, a.g.e., IV, 306.

¹⁷ el-Askalânî, a.g.e., III, 74.

¹⁸ İbn-i Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali, *Ğayetu'n-Nihâye Fi Tabakâti'l-Kurrâ*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006, II, 224-225.

¹⁹ Şuayb, a.g.e., s. 26.

²⁰ İbn-i Rafî, Takiyu'd-Din, *el-Vefeyât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982, II, 32.

²¹ İbnu'l-İmâd, a.g.e., VII, 185.

defnedilmiştir. Kur'ân ilimleri, hadis, fıkıh, siyaset, eğitim-öğretim ve tarih alanlarında eser yazmıştır. *et-Tibyan Fi Mübhemâti'l-Kur'ân, el-Menhelü'r-Ravi Fi Ulûmi'l-Hadisi'n-Nebevi, Tezkiretû's-Sâmi* yazdığı bazı eserlerdendir.²²

1.2.3. Talebeleri

1.2.3.1. Muhibbu'd-Din Muhammed b. Abdullah b. Yusuf b. Hişâm (ö. 799/1396)

İbn-i Hişâm'ın aynı zamanda oğludur. Daha önce hakkında kısa bilgi verdiğimiz Muhibbu'd-Din, Suyûti (ö. 911/1505)'ye göre babasından daha iyi bir nahivciydi. Babası dışında İbn-i Akîl (ö. 769/1367, el-İsnevî (ö. 772/1370) ve el-Meydumî (ö. 764/1362) gibi âlimlerden de ders almıştır.²³

1.2.3.2. İbnü'l-Mülakkin Siracu'd-din Ömer b. Ebi'l-Hasan (ö. 804/1401)

Babası Endülüs'ten Türk beldelerine geçmiş ve orada Kur'ân okutmuştur. Daha sonra oradan Kahire'ye gelmiş ve oraya yerleşmiştir. İbnü'l-Mülakkin'in doğumundan bir yıl sonra ölmüştür. Ölümünden önce oğlunun himayesini arkadaşı Şerefu'd-Din İsa el-Mağribî' (ö. ?)'ye vasiyet etmiştir. İbnü'l-Mülakkin'in annesiyle de evlenen bu zat İbn Tolun Camii'nde tecvid kurallarına göre Kur'ân okumayı (telkin) öğrettiği için Ömer ona nispetle İbnü'l-Mülakkin diye anılmıştır.²⁴

İbnü'l-Mülakkin, üvey babasından Kur'ân okuyup hıfzını tamamlamıştır. Mâliki fikhini öğrenmiş ve Cemmâilî (ö. 600/1203)'nin *Umdetü'l-Ahkâm* adlı eserini daha sonra da İzzeddin İbn Cemââ (ö. 790/1388)'nin telkiniyle Şafii mezhebine yönelerek Nevevî (ö. 676/1277)'nin *Minhacü't-Talibin*'ini ezberlemiştir. Kahire'nin tanınmış âlimlerinden Arapça, fıkıh ve kıraat dersleri almıştır. Üvey babası kendisine önemli ölçüde bir servet bıraktığı için geçim sıkıntısı çekmeyen İbnü'l-Mülakkin tamamen ilimle meşgul olarak fıkıh, hadis, tefsir, tarih, biyografi, kıraat ve Arap dili alanlarında kendini yetiştirmiştir. Darü'l-Hadîsi'l-Kâmilîyye, Kubbetü's-Salih ve Sâbıkîyye ile Hüsâmîyye medreselerinde ders vermiştir.²⁵

²² Akpınar, Cemil, "İbn Cemââ, Bedreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1999, XIX, 388-392.

²³ es-Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât*, I, 148.

²⁴ İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, IX, 71-72; Özel, Ahmet, "İbnü'l-Mülakkin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2000, XXI, 150-152.

²⁵ Özel, *a.g.m.*, s. 150-152.

1.2.3.3. Abdulhâlik b. el-Furât (ö. 794/1392)

Mâlikî Fıkında üstün bir noktaya gelmiştir. Şeyh Halil (ö. 776/1374)'in *Muhtasar*'ını şerhetmiştir. İbn-i Hişâm'dan ilim almıştır. Mensûb (nispetli yazı) hatla yazı yazmış ve müderrislik yapmıştır. Ebu'l-Feth el-Meydumî'den hadis işitip rivayet etmiştir.²⁶

1.2.3.4. Cemâlu'd-Din Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî (ö. 786/1384)

Mısır'daki Nüveyriye'ye nispet edildiğinden Nüveyrî denilmiştir. Hicrî 722 (m. 1322) yılının Şaban ayında doğmuştur. Dimaşk'da, Şemsu'd-Din b. en-Nakîb (ö. 745/1344), Takiyyu's-Sûbkî (ö. 756/1355) ve et-Tâcu'l-Merâkeşî (ö. 752/1351)'den Fıkıh öğrenmiştir. Mekke'de yirmi üç yıl kadılık ve hâtiplik yapmıştır. Arapça'yı İbn-i Hişâm'dan öğrenmiştir. Mekke'den Taif'e yolculuğu esnasında, Recep ayının on üçünde vefat etmiş, Mekke'ye götürülerek orada defnedilmiştir.²⁷

1.2.3.5. Ali b. Ebi Bekr b. el-Bâlisî el-Mısırî (ö. 767/1366)

İki Cemâl'den ders almıştır: İbn-i Hişâm ve el-İsnevî. el-Meydûmî ve İbn-i Abdi'l-Hâdî (ö. 744/1343)'den hadis işitmiş fakat rivâyet etmemiştir. Hicrî 767 (m. 1366) yılı, Cemaziyelâhir ayında vefat etmiştir.²⁸

1.2.4. Eserleri

1.2.4.1. Muğni'l-Lebîb An Kûtûbi'l-Eârîb

İbn-i Hişâm bu eseri hicrî 749 (m. 1349) yılında Mekke'de yazmış, Mısır'a dönüş yolunda onu kaybetmiştir. Sonra hicrî 756 (m. 1356) yılında Mekke'ye döndüğünde bu isimle tekrar yazmıştır. Bu kitap, onun eserlerinin zirvesini temsil etmektedir.²⁹

İbn-i Hişâm bu eserinde nahiv ilminin bütün konularına yer vermiştir. Kitaba bu ismi vermesinin sebebi kitaptan istifade edeceklerin nahivde başka bir kitaba ihtiyaç

²⁶ İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VIII, 570; el-Askalânî, İbn-i Hacer, *İnbau'l-Ğumr Bi Enbai'l-Umr*, Kahire, 1969, I, 443; Şuayb, *a.g.e.*, s. 28.

²⁷ el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 296; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, VIII, 502-503.

²⁸ el-Askalânî, *ed-Dûrerû'l-Kâmine*, III, 33; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vuât*, II, 151.

²⁹ Şuayb, *a.g.e.*, s. 28-29.

duymayacaklarını belirtmektir. Daha önce yazdığı el-İ'râb Ân Kavâidi'l-İ'rab adlı eserinin büyük ilgi görmesi onu bu eseri yazmaya sevketmiştir.³⁰

Eserde nahivcilerin görüşlerini, dil ve gramerle ilgili aralarındaki ihtilafları ortaya koymuş sonra bu görüşlerden uygun bulduğunu tercih etmiştir. Daha sonra tercih ettiği görüşlerin gerekçelerini açıklamıştır. Basra ve Kûfe dil ekollerinin yanında Bağdat, Mısır ve Endülüs ekollerinin görüşlerine de çalışmasında yer vermiş, delilini en sağlam bulduğu görüşleri seçmiştir.³¹

Muğni'l-Lebîb, Mısır'da ve Mısır dışında âlimler tarafından büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Bu kitapla ilgili yazılan şerhler ve hâşiyeler bu ilginin göstergesidir. Bu eserle ilgili telif edilen şerhler şunlardır:³²

- Muhammed b. ed-Demâminî (ö. 828/1424) şerhi.
- Mustafa b. Hâc Hasan el-Antakî (ö. 1100/1688) şerhi.
- Ahmed b. Muhammed el-Halebî (ö. 990-1003/1582-1594) şerhi.
- Vahiyzâde (ö. 1018/1609) şerhi.

Eserle ilgili şu hâşiyeler yazılmıştır:³³

- Eş-Şümûnnî (ö. 872/1468), *el-Mûnsif Mine'l-Kelâmi Alâ Muğni'İbn-i Hişâm*.
- Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiyeye Alâ Muğni'l-Lebîb*.
- el-Emirû'l-Kebir es-Sûnbâvî (ö. 1232/1817), *Hâşiyeye Alâ Muğni'l-Lebîb An Kûtûbi'l-Eârîb*.

Eserin şevâhidiyle ilgili şu çalışmalar yapılmıştır:³⁴

- es-Sûyûtî (ö. 911/1505), *Şerhu Şevâhidi Muğni'l-Lebîb (Fethu'l-Karîb Bi Şevâhidi Muğni'l-Lebîb An Kûtûbi'l-Eârîb)*.
- Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb*.

³⁰ Şuayb, *a.g.e.*, s. 56-57; Özbalıkçı, M. Reşit, "Muğni'l-Lebîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2005, XXX, 384-386.

³¹ Özbalıkçı, *a.g.m.* s. 384-385.

³² Şuayb, *a.g.e.*, s. 29.; Özbalıkçı, *a.g.m.* s. 385.

³³ Şuayb, *a.g.e.*, s. 30; Özbalıkçı, *a.g.m.* s. 385.

³⁴ Şuayb, *a.g.e.*, s. 30; Özbalıkçı, *a.g.m.* s. 385.

1.2.4.2. Evdahu'l-Mesâlik İlâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik

“İbn-i Hişâm bu eseri İbn-i Mâlik’in *Elfiyye*’sine şerh olarak yazmıştır. Müellif, eserinde *Elfiyye*’yi şerh etmekten başka, konu ile ilgili bilgileri kolay istifade edilebilecek bir şekilde tertip etmiş, birbiriyle ilgisi olan kuralları bir arada toplamıştır. Pek çok baskıları bulunan *Evdahu'l-Mesâlik*, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid tarafından tahkik edilerek 1968 yılında dört cilt halinde Mısır’da neşredilmiştir.”³⁵

Bu eser, *Elfiyye*’ye yazılan en önemli şerhlerden biridir. İbn-i Hişâm, eserde *Elfiyye*’nin beyitlerini almamıştır. Öyle ki, mukaddimesinde ve değişik yerlerinde *Elfiyye* şerhi olduğu belirtilmese başlı başına bir eser gibi görünürdü.³⁶

1.2.4.3. el-İ'râb Ân Kavâidi'l-İ'râb

Muhtasar bir risaleyi geçmeyen küçük hacimli bir eserdir. Bununla beraber faydalı ve önemli bir kitaptır.³⁷ Bu kitap dört bölümden oluşmaktadır. Kitaba çeşitli şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerin bazıları şunlardır.³⁸

- el-Kâfiyeci (ö. 879/1474) şerhi.
- Celâlu'd-Din el-Mahallî (ö. 864/1459) şerhi.
- Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (ö. 905/1499) şerhi.
- Kadı Burhaneddin İbrahim b. Muhammed (ö. 900/1494) şerhi.
- Ahmed b. Muhammed ez-Zeylî (ö. 1006/1597) şerhi.

1.2.4.4. Şerhu Katri'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ

İbn-i Hişâm’ın yaklaşık otuz bir sayfalık küçük bir metin olan bu eseri³⁹, nahiv ilmine yeni başlayanlar için özet, yoğunlaştırılmış, ezbere uygun ve temel ilkeleri kapsayacak şekilde yazılmıştır. Ancak, konularının yoğun ve özet şeklinde olması, manasının ortaya çıkmasını zorlaştırması ve bazı konularının tamamlanamaması müellifi *Şerh-u Katri'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ* eseriyle kitaba şerh yazmaya sevk

³⁵ Kenan Demirayak-M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1994, s. 169.

³⁶ Şuayb, *a.g.e.*, s. 30.

³⁷ Şuayb, *a.g.e.*, s. 31.

³⁸ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 124.

³⁹ Bkz. İbn-i Hişâm, Cemâlu'd-Din Abdullah b. Yusuf, *Katru'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ*, Riyad, 1999.

etmiştir.⁴⁰ İbn-i Hişâm, eserin mukaddimesinde, *Katri'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ* isimli eserdeki kapalılıkları gidermek, şevâhidlerini ve faydalarını tamamlamak ve Arapça öğrencilerine yeterli olması için yazdığını açıklamıştır.⁴¹

Eserde, *Katru'n-Nedâ* metni “ص” harfiyle verilmiştir. Devamındaki şerh ise “ش” harfiyle belirtilmiştir.⁴²

1.2.4.5. Kitabu'l-Elğaz (Elğazu İbn-i Hişâm)

Çözülmesi zor nahiv meseleleriyle ilgili bir kitaptır. İbn-i Hişâm, Memlük sultanlarından el-Melikü'l-Kâmil (ö. 747/1346)'in kütüphanesi için yazmıştır. İbn-i Hişâm'a atfedilen, *Mukidû'l-Ezhân ve Mükizu'l-Vesnân* eseriyle aynı olduğu iddia edilmiştir.⁴³

İbn-i Hişâm bu kitapta nahiv âlimlerinin eserlerinde kullandıkları şâhid beyitlerdeki kapalı görünen nahiv meselelerini çözmeye çalışmıştır. Eserde ele alınan ilk beyit ve beyitteki ilk problemin çözümü şöyle geçmektedir:

Ebu Ali el-Farisî (ö. 377/987), *et-Tezkire* isimli eserinde şu beyti vermiştir:

لَا تَقْتَطَنَّ وَ كُنْ فِي اللَّهِ مُحْتَسِبًا   فَبَيْنَمَا أَنْتَ دَا يَأْسٍ أَتَى الْفَرْجَا

Birinci problem:

Beyitte “دَا” merfû olarak gelmeliydi, çünkü mübteda olan “انت” zamirinin haberi durumundadır.

Cevap: Nasb olmasının sebebi gizli olarak gelen “كان” nin haberi olmasından kaynaklanmaktadır. Takdiri, “فبينما كنت دَا يأس” şeklindedir.⁴⁴

İbn-i Hişâm'ın diğer eserleri şunlardır:⁴⁵

- *Şerhu Kasîdeti Banet Suâd*
- *Şerhu'l-Lamhati'l-Bedriyye*
- *el-Câmiu's-Sağir Fi'n-Nahv*

⁴⁰ Nil, Ali Fevde, *İbnu Hişâm el-Ensârî Asâruhu Ve Mezhebuhu'n-Nahvi*, Câmiatû'l-Melik Suud, Riyad, 1985, s. 95.

⁴¹ Bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012, s. 25.

⁴² Bkz. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 27.

⁴³ Şuayb, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁴ İbn-i Hişâm, *el-Elğâzu'n-Nahviyye*, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire, 1997, s. 29.

⁴⁵ Ali Fevde, *a.g.e.*, s. 117, 245, 217, 276; Şuayb, *a.g.e.*, s. 35, 36; ed-Dab', *a.g.e.*, s. 65, 66, 70, 84, 85.

- *el-Câmiu 'l-Kebir*
- *et-Tezkire*
- *et-Taḥsîl ve 't-Taḥsîl Li Kitabi 't-Tezyîl ve 't-Tekmîl*
- *Telhîsu 'ş-Şevâhid ve Telhîsu 'l-Fevâid*
- *Şûzûru 'z-Zeheb Fi Ma 'rifeti Kelâmi 'l-Arab*
- *Şerhu Şevâhidi 's-Suğra*
- *Şerhu Şevâhidi 'l-Kûbra*
- *Umdetu 't-Tâlib Fi Tahkîki Tasrîfi İbn-i Hâcib*
- *Fevhu 'ş-Şezâ Fi Mes 'eleti Kezâ*
- *Katru 'n-Nedâ ve Bellû 's-Sadâ*
- *el-Kavâidu 's-Suğra*
- *el-Kavâidu 'l-Kûbra*
- *el-Mesâilûs-Seferiyye*
- *Mukidû 'l-Ezhân ve Mûkizu 'l-Vesnân*
- *el-Mebâhisu 'l-Mardiyye el-Müteallika Bi Meni 'ş-Şartiyye*

1.2.5. İbn-i Hişâm'a Nispet Edilen Eserler

İbn-i Hişâm'a şu eserler nispet edilmiştir:⁴⁶

- *er-Ravdatu 'l-Edebiyye Fi Şevâhidi Ulûmi 'l-Arabiyye*
- *Şerhu 'l-Cümeli 'l-Kûbra*
- *Şerhu Kasîdeti 'l-Luğziyye Fi 'l-Mesâili 'n-Nahviyye*
- *Şevâridû 'l-Milh ve Mevâridû 'l-Menh*
- *Muhtasaru 'l-İntisâf Mine 'l-Keşşâf*
- *Nûzhetû 't-Tarf Fi İlmi 's-Sarf*

⁴⁶ Ali Fevde, *a.g.e.*, s. 327, 331, 338, 340, 345, 350; Şuayb, *a.g.e.*, s. 36, 38; ed-Dab', *a.g.e.*, s. 66.

- *Ref'u'l-Hasâsa Ân Kurrâi'l-Hulâsa*

2. ŞERH-U ŞÛZÛRÎ'Z-ZEHEB

2.1. Müellifin Mukaddimesi

*İlk sözüm, “Kalemle yazmayı ve insana bilmediğini öğreten yüce Allah’a hamd ediyorum.” Bunun arkasından, alemlere rahmet, müttakilere önder ve âlemlere örnek olarak gönderilen, ümmî ve Arap peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)’e, onun hidayete ermiş ailesine ve dinin kaidelerini yücelten ashâbına salât ve selam getiriyorum.*⁴⁷

*Bu kitapla Şûzûri’z-Zeheb Fi Ma’rifeti Kelâmi’l-Arab isimli muhtasar (özet) kitabımı şerhettim, şevâhidini tamamladım, şevâridini (garip ve nadir kelimelerini) topladım. Ondaki garip lafızların öncülerini kullanma imkânı buldum. İşaretleri gizlemek için değil, ifadeyi açıklamak için buna yöneldim. Bununla, kaide ve hükümleri yaymayı değil, temel konuları ve bölümleri toplamayı amaçladım. Şevâhidden her bir beyti verdiğimde, i’rabını zikrettim. Garip bir lafza geldiğimde, garipliğini giderecek şeyi arkasından getirdim. Her konuyu bitirdiğimde, onu Kur’ân’dan ilgili bir âyetle sonlandırdım ve arkasından i’rab, tefsir ve te’vilden ihtiyaç duyduğu şeyi getirdim. Bununla amacım öğrenciyi alıştırmak ve bu konularla ilgili misallere götüren yolu ona öğretmektir.*⁴⁸

*Allah Teâla’nın, beni ve sizi bununla faydalandırmasını dilerim. O, yakın ve duaya icabet edendir. Başarım ancak Allah’a aittir. Ona tevekkül ettim ve ona yöneldim.*⁴⁹

2.2. Müellifin Konuları İşleyiş Metodu

İbn-i Hişâm, esere yazdığı mukaddimede metodunu özetlemiştir. Buna göre, anlamı kapalı ve garip kelimeler geçtiğinde onu açıklamıştır. Konuları bir bütünlük içinde ve birbirleriyle bağlantılı olarak vermiştir. Şâhid beyitlerin, i’rabını vererek değindiği konuların daha iyi anlaşılmasına çalışmıştır. Konuların anlaşılması için âyetleri, yeterli miktarda şâhid olarak kullanmıştır.

⁴⁷ İbn-i Hişâm, Cemâlu’d-Din Abdullah, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb* (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Daru’t-Talâi’, Kahire, 2009, s. 31.

⁴⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 31.

⁴⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 31.

Kitaba, bu alanda yazdığı diğer eserlerinde olduğu gibi kelime ve kelâmla başlamıştır. İ'rab, i'rab çeşitleri, aslî alâmetleri ve i'rab dışı olanları ele almıştır. Daha sonra takdirî i'rabla ilgili bir bölüm açmıştır. Sonra binâ konusunu ele almıştır. Buna bağlı olarak, sükûn, fetha, kesra, damme üzere mebnî olanları ve muayyen olmayan şeyler üzerinde mebnî olanları incelemiştir.

Mebnîlerden sonra, ma'rife ve nekra konusunu ele almıştır. Bu konudan sonra mu'rablara geçmiştir. Konuya bağlı olarak, merfû, mansûb, mecrûr ve meczûmları ele almıştır. Bu konular işlendikten sonra fiilin amel etmesi konusu ve konuyla ilgili olan fiil gibi amel eden isimleri incelemiştir.

Daha sonra tenâzû, iştiğâl ve tevâbî konuları işlenmiştir. Eserde en son gayr-i münsarif ve aded konusu ele alınmıştır.

Şerhu Şûzûri'z-Zeheb, nahivle ilgilenenlerin kolayca okuyup anlayacakları bir eserdir. Zira müellif, konuları gayet açık ve anlaşılır bir dille ele almıştır. Müellif, konuları işlerken kendine has bir yöntem takip etmiştir. Ele aldığı konuları madde madde işlemiş, konuyla ilgili şevâhidi vererek gerekli yerlerde kelimelerin i'rabına değinmiş, kapalı kelimelerin cümleye kattığı anlamı açıklayarak konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalışmıştır.

İbn-i Hişâm, ele aldığı konularda düşüncesini belirttikten sonra farklı düşünen âlimleri ve görüşlerini vermiş, yanıldıkları noktaları açıklamaya çalışmıştır.⁵⁰

Eserde, “Şûzûru'z-Zeheb” metnini, “فُلْتُ” veya “تُمُّ فُلْتُ” ifadesiyle, metne getirdiği şerhi ise, “أقول” veya “وَأقول” ifadesiyle vermiştir.

Müellifin kendine has bir yöntemle konuları madde madde ele alması, anlamayı kolaylaştırmasının yanında bazen ikinci ve üçüncü derece alt başlıklarla ilgili maddelerin araya girmesi, kafa karışıklığına sebep olabilmektedir.

Eserde tekrarlar hariç, toplam 627 âyet, 32 hadis ve 239 beyit şâhid olarak kullanılmıştır. Beyitleri genel olarak işlediği nahiv konusunu açıklamak için şâhid olarak getirmiştir. Bazen de konunun ismini teşkil eden kelimenin anlamını ve kullanım

⁵⁰ Bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 60, 78-79, 224, 444.

şekillerini açıklamak için şâhid olarak vermiştir.⁵¹ Rakamlardan da anlaşılacağı gibi müellif, eserde ağırlıklı olarak, Kur'ân'a şâhid olarak başvurmuştur.

2.3. Eserde Ele Alınan Konular

- Kelime ve Bölümleri
- Kelâm ve İ'rab
- İ'rab
- Binâ
- Nekra ve Ma'rife
- Merfûlar
- Mensûblar
- Mecrûrlar
- Meczûmlar
- Fiilin Ameli
- Fiil Gibi Amel Eden İsimler
- Tenâzû
- İştigâl
- Tevâbi'
- Gayr-i Mûnsarifler
- Aded

2.4. Eserle İlgili Yapılan Çalışmalar

Eser, hicrî 1253 (m. 1837) ve 1305 (m. 1888) yıllarında Kahire'de basılmıştır. Hicrî 1282 (m. 1865) yılında Bulak Matbaası'nda basılmıştır. 1968 yılında Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (ö. 1392/1972)'in tahkikiyle Kahire'de basılmıştır.⁵² Ayrıca, Muhammed Seyyid Kîlânî (Kahire 1380/1960), Abdülmüteâl es-Saîdî (Kahire, ty.),

⁵¹ Bkz. İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 89, 270, 342.

⁵² Şuayb, *a.g.e.*, s. 34.

Abdülganî ed-Dakr (Dımaşk 1982) ve Hannâ el-Fâhûrî (Beyrut 1988) tarafından tahkik ve şerhedilerek yayımlanmıştır.⁵³

Eserle ilgili yazılan en önemli hâşiyeler, Bedru'd-Din Hasan b. Ebi Bekr el-Kudsî (ö.836/1433)⁵⁴, Muhammed b. es-Sûnbâvî el-Emîr, İbrahim b. Muhammed el-Hârîm er-Rüşdî (ö. 1265/1849)⁵⁵ gibi âlimlerin yazdıklarıdır. Eserle ilgili yazılan diğer hâşiyeler şunlardır:⁵⁶

- Ebu'l-Kâsım Muhammed el-Bicâî (ö. 866/1461), *Hâşiye Alâ Şerhi 'ş-Şûzûr Li İbn-i Hişâm*.
- Yusuf el-Mâlikî el-Feyşî (ö. 1061/1651), *Hâşiye el-Feyşî*.
- Muhammed Abbade el-Adevî (ö. 1193/1779), *Hâşiyetü Abbâde*.
- Muhammed b. Ahmed b. Arfâ ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiye ed-Desûkî*.
- Muhammed Mansur el-Yâfiî' (ö. ?), *Hâşiyetu'd-Dûrri'l-Mensûr Alâ Şerhi 'ş-Şûzûr*.
- Ni'metullah b. Abdullah el-Hüseynî (ö. 1112/1701), *Hâşiye Ni'metullah*.
- Muhammed el-Emîn, *Hâşiye Alâ Şerhi Şûzûri'z-Zeheb*.

Eserde geçen şevâhidle ilgili şu eserler telif edilmiştir:⁵⁷

- Ebu'l-Kâsım Muhammed el-Bicâî, *Şerhu'l-Atval Li Şevâhidi Şûzûri'z-Zeheb*.
- Şemsu'd-Din Muhammed Ali el-Feyyûmî, *Şerhu Şevâhidi 'ş-Şûzûr*.
- Ebu'l-Kâsım Muhammed el-Bicâî, *İ'râbu Âyâti 'ş-Şûzûr*.
- Abdülmüteâl es-Saîdî (ö. 1386/1966), *Şezerâtun Âlâ Şerhi Şûzûri'z-Zeheb*.

⁵³ Özbalkıç, M. Reşit, "İbn-i Hişâm en-Nahvî", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 74-77.

⁵⁴ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1029.

⁵⁵ İsmail Paşa, *İdâhu'l-Meknûn Fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zünûn*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty. II, 42.

⁵⁶ Ali Fevde, *a.g.e.*, s. 89-91.

⁵⁷ Ali Fevde, *a.g.e.*, s. 92-93.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİŞHÂD VE ŞERH-U ŞÛZÛRÎ'Z-ZEHEB'DE İSTİŞHÂD EDİLEN BEYİTLER

1. İSTİŞHÂD

1.1. İstişhâdın Sözlük Ve Terim Anlamı

1.1.1. Sözlük Anlamı

İstişhâd “الاستشهاد” kelimesi, ş-h-d “شهد” kökünden istif'al babında bir mastardır. “أشْهَدُهُ عَلَيَّ” ve “اسْتَشْهَدُهُ” şeklinde geldiğinde “birinden şahit olmasını istemek” anlamına gelir.⁵⁸

Bu kökle ilgili eş-şehâde “الشهادة”, “kesin haber”, “yemin”, “bir şeyi kesin olarak bilmek”, “gelip görmek”, “gördüğü şeyi haber vermek” demektir. Aynı kökten gelen eş-şâhid “الشاهد” kelimesi ise, ism-i fail vezninde “hazır gelen”, “tanık”, “dil”, “Hz. Peygamber (a.s.)”, “yıldız”, “melek” ve “Cuma günü” anlamında isim veya sıfat olarak kullanılmaktadır.⁵⁹ “مَشْهَدٌ” insanların toplandığı yerdir. “شُهُودٌ” sigasında geldiğinde, “hazır bulunmak” veya “devenin otlandığı yerde bıraktığı izler” anlamındadır.⁶⁰

Bu mastarın fiili, mefûlünü bâ “ب” harf-i ceriyle alınca, “اشْهَدُ” “bir şey üzerine yemin etmesini istemek” anlamına gelir.⁶¹

1.1.2. Terim Anlamı

İstişhâd lugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde, bir nahivcinin kendi görüşünü desteklemesi için sözüne güvenilen (sözyle istişhâd edilen) birine ait şiir veya nesirle

⁵⁸ Cevherî, *a.g.e.*, s. 619; Fîrûzâbâdî, Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Mûessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 292; İbn-i Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadîr, Beyrut, 1993, III, 239.

⁵⁹ Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, s. 292; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, III, 239-241.

⁶⁰ el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihah*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2009, s. 619.

⁶¹ İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, III, 239.

delil getirmesidir. Bunun için getirilen örneğe şâhid (çoğulu şevâhid) denir.⁶² Bir nahiv terimi olan “ihticâc” da “istişhâd” ile aynı anlamda kullanılmıştır.⁶³ el-Efğanî, el-ihcâc kelimesini, “senedi, güzel konuşan fasih bir Arap’a ulaşan, sahih, naklî bir delille, bir kaidenin, bir kelime veya terkinin sıhhatini ispat etmek”⁶⁴ şeklinde açıklamıştır.

Nahiv kitaplarında istişhâd ve ihticâc terimlerinin yanında misâl (temsil) kelimesi de çok kullanılmaktadır. Misâl (temsil), bir kelime, terkip veya cümle ile bir nahiv kaidesine delil getirmektir.⁶⁵ Misâl bir görüşü desteklemek için getirilir. Getirilen misâlin sözüyle istişhâd edilen birine ait olması şartı aranmaz. Abbasî döneminin başından günümüze kadar gelen şairlerin şiirleri bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁶⁶

İstişhâd ile misâl arasındaki fark nassın çeşidi ve nassı ortaya koyanla ilgilidir. Eğer nas istişhâd asrından olan bir şairden nakledilen şiir yahut diline güvenilen bir kabileye aitse bu nas şâhid olarak kabul edilir. Eğer nas uydurulmuşsa, yukarıda açıklanan şartları taşıyorsa yahut misâli getirenin kendi sözüyle o durumda bu nas şâhid olarak değil misâl olarak gelmiş olur.⁶⁷

1.2. İstişhâd Kaynakları

1.2.1. Kur’ân-ı Kerim

Kur’ân-ı Kerim’in mütevatir, ahad bütün kıraatleriyle istişhâd edilir. Eğer bilinen kıyasa ters düşmezse şaz kıraatlerle de istişhâd edilebilir. Dil âlimleri bu konuda görüş birliğindedirler. Eğer kıyasa ters düşerse onunla kıyas edilmez ancak bu kıraatin benzerinde istişhâd edilir.⁶⁸

⁶² el-Lebdî, Muhammed Semir Necib, *Mu’cemu Mustalahati’n-Nahviyye Ve’s-Sarfiyye*, Daru’l-Furkan-Müessesetür-Risâle, Beyrut, 1985, s. 119; Durmuş, İsmail, “İstişhâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2001, XXIII, 396-397.

⁶³ el-Lebdî, *a.g.e.*, s. 61.

⁶⁴ el-Efğanî, Said, *Fi Usûli’n-Nahv*, el-Mektebû’l-İslamî, Beyrut, 1987, s. 6.

⁶⁵ el-Lebdî, *a.g.e.*, s. 208.

⁶⁶ el-Lebdî, *a.g.e.*, s. 208.

⁶⁷ Ayd, Muhammed, *el-İstişhâd ve’l-İhticâc Bi’l-Luğa*, Âlemu’l-Kûtûb, Kahire, 1988, s. 85.

⁶⁸ es-Suyûtî, Celâlu’d-Din, *el-İktirâh Fi Usûli’n-Nahv*, Daru’l-Beyrutî, Dımaşk, 2006, s. 39; Özbalkıç, Mehmet Reşit, *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 68.

“فَبِذَلِكَ فَلْتَفَرُّوا”⁶⁹ ayetinde olduğu gibi muhatap “ت”sı ile başlayan müzari fiilin başına ve “وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ”⁷⁰ ayetinde olduğu gibi “ن” ile başlayan müzari fiilin başına emir lâminin gelmesine şaz kıraatlerle delil getirilmiştir.⁷¹

el-Efğânî Kur’an’la istişhâd konusundaki görüşünü şöyle dile getirmiştir: “Kur’ân dışında tevâtür derecesine ulaşmış rivayet bolluğu olan ve âlimlerin metin ve senet olarak kaydettikleri başka bir nas (metin) yoktur. Kur’ân’ı, fasih oldukları sabit olan tabîin âlimleri ağızdan ağıza (bire bir) sahabeden ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’den alarak yazmıştır. Hiçbir ümmet Müslümanlar’ın kitaplarıyla ilgilendiği kadar her hangi bir metinle ilgilenmemiştir. Bu yüzden onun dil, nahiv, sarf ve belağat ilimlerinde delil olmasında icmâ edilmiştir. Sahih senedle bize ulaşan bütün kıraatleri delildir ve başka hiçbir delil ona benzemez. Farklı rivayetlerle gelmesi bu durumu değiştirmez. Çünkü rivayet edenler sahabe ve kurra tabiindendir. Bunların normal konuşmaları delil kabul edilirken, var güçleriyle Hz. Peygamber (a.s.)’den işittikleri gibi yazdıkları kıraatleri nasıl delil olmaz? Yine Ebu Amr b. el-Âlâ (ö. 154/771), Kisaî (ö. 189/805) ve Yakup el-Hadramî (ö. 205/821) gibi kıraat âlimlerinin aynı zamanda nahiv ve dil âlimleri oldukları unutulmamalıdır. Âlimler mütevatir olsun ahad veya şaz olsun onun her rivayetiyle istişhâd etmişlerdir. Kurrânın tilâvette kıraatini yasakladıkları şaz kıraatle, dilde ve nahivde istişhâd edilir.”⁷²

Kur’an’la istişhâd konusunda hiçbir muhalif düşüncenin ortaya çıkmaması onun istişhâd konusunda temel kaynak olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Hadis

Hadis ile istişhâd konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşleri sırayla ele alacağız.

⁶⁹ Yunus, 10/58; el-Ferra, Zeyd b. Sabit’in bu şekilde okuduğunu aktarmıştır. Bkz. el-Ferra, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Ziyad, *Meânî’l-Kur’ân*, Daru’l- Kûtûbi’l- İlmiye, Beyrut, 2002, I, 315.

⁷⁰ Ankebut, 29/12.

⁷¹ es-Suyûti, *a.g.e.*, s. 40.

⁷² el-Efğânî, *a.g.e.*, s. 28-29.

Hadisle İstişhâdı Caiz Görenler

İster lûgatçı, ister nahivci olsun, dilcilerin el-Halîl'den günümüze kadar, az veya çok hadisle istişhâd ettikleri tarihi bir gerçektir.⁷³ Bazı nahivciler, hadis'in Arap dilindeki yerini ve değerini anladıkları için Arapların en fasihi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerini nahivde şâhid, ölçü ve delil olarak kabul etmişlerdir. Hadisle en fazla istişhâd eden âlimler şunlardır: İbn-i Mâlik (ö. 672/1273), İbn-i Hişâm (ö. 761/1360), Bedru'd-Din Demâmînî (ö. 827/1424), İbnu't-Tayyib (ö. 1170/1757), Meşhur lûgat kitabı *es-Sihâh*'ın müellifi, el-Ceveherî (ö. 393/1003), İbn-i Seyde (ö. 458/1066), İbn-i Faris (ö. 395/1004), İbn-i Haruf (ö. 610/1213), İbn-i Cinnî (ö. 392/1001), İbn-i Berrî (ö. 582/1186), es-Süheyli (ö. 581/1185).⁷⁴

Hadisle istişhâdı caiz görenler şu delilleri ortaya koymuşlardır:

1- Hadisle istişhâdın cevâzına muhalif olanlar da, Hz. Peygamberin Arapların en fasihi olduğu görüşündedirler.⁷⁵

2- Hadisler senet bakımından, nakledilen Arap şiirinden daha sıhhatlidir. Hadisleri Hz. Peygamberden, yine fasih Araplar, onlardan da adalet ve zapt sahibi raviler rivayet etmiştir. Oysa şiirle istişhâd edenler bazen durumu meçhul tek bir kişiden gelen nakille yetinmektedirler.⁷⁶

3- Hadis rivayetinde aslolan işitildiği gibi nakledilmesidir. Bundan dolayı hadislerin lafzen rivayetinde zann-ı galip vardır. Zann-ı galip lafızların ispatında ve nahiv kaidelerinin vaz'ında yeterli görülmektedir.⁷⁷

Hadisle İstişhâdı Caiz Görmeyenler

Hadisle istişhâd etmeyen nahivciler şunlardır: İsa b. Ömer es-Sakafî (ö. 149/766), Ebu Amr b. el-'Ala', Halil b. Ahmed el-Ferahidî (ö. 175/791), Sîbeveyhi (ö.

⁷³ Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 208.

⁷⁴ Bolelli, Nusrettin, "Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1993, S. 5-6, s. 165-175.

⁷⁵ Muhammed el-Hazır Huseyn, *Dirâsâtun Fi'l-Arabîyyeti ve Târîhiha*, el-Mektebetü'l-İslâmî-Mektebetü'l-Feth, Dimaşk, 1960, s. 169; Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 209.

⁷⁶ Muhammed el-Hazır Huseyn, *a.g.e.*, s. 169-170; Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 209.

⁷⁷ el-Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübab Lisânü'l-Arab*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1997, I, 14; Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 210; Muhammed el-Hazır Huseyn, *a.g.e.*, s. 170.

180/796), el-Kisâfî, Ali b. el-Mübarek el-Ahmer (ö. 194/810), Hişam b. Muaviye ed-Darîr (ö. 209/824).⁷⁸

Hadisle istişhâdın caiz olmadığını Ebu Hayyân (ö. 745/1344) ve İbnu'z-Zai' (ö. 680/1281) ilk defa açıkça dile getirmişlerdir.⁷⁹ Hadisle istişhâdı caiz görmeyenler şu delilleri ortaya atmışlardır:

1- Hadisler Peygamber (a.s.)'dan işitildiği gibi değil, mana ile rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) zamanındaki bir olay, aynı lafızlarla değil de farklı şekillerde gelmiş olabiliyor. Örneğin, “زوجتكها بما معك من القرآن”⁸⁰ hadisi, “ملكتهها بما معك”⁸¹ ve “خذها بما معك” şeklinde üç farklı şekilde rivayet edilmiştir. Bu lafızların hepsini Hz. Peygamber (a.s.) söylemiş olamaz. Raviler, Hz. Peygamber (a.s.)'den geleni müradif lafızlarla rivayet etmişlerdir.⁸²

2- Basralı ilk nahivciler hadisle istişhâd etmemişlerdir. Âlimlerin bu hadisleri istişhâd olarak kullanmayıp terk etmelerinin sebebi, hadislerin lafızlarının Hz. Peygamber (a.s.)'e ait olduğuna güvenmemeleridir.⁸³

3- Hadis rivayetlerinde çok fazla lahn meydana gelmiştir. Çünkü ravilerin çoğu Arap değildi. Arapça'yı nahiv kaidelerine göre bilmiyorlardı. Konuşmalarında lahn oluşuyordu fakat onlar bunu bilmiyordu.⁸⁴

İki Görüşü Uzlaştıranlar

Bu görüşte olan âlimler hadisle istişhâd edilmesini şarta bağlamışlardır. es-Suyûtî ve eş-Şatîbî (ö. 590/1194), bu görüşü benimsemiştir. es-Suyûtî, el-İktirâh'ta şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in lafzıyla rivayet edilirse hadisle istişhâd edilir. Fakat bu gerçekten çok nadirdir. Çok az olarak kısa hadisler böyle rivayet edilmiştir. Hadislerin çoğu mana ile rivayet edilmiştir.”⁸⁵

Şatîbî, nakledenin lafızlarına itina göstererek naklettiği hadislerle istişhâd edileceğini belirtmiştir. Bu tür hadislerle istişhâd etmeyenleri eleştirmiş ve

⁷⁸ Bolelli, *a.g.m.*, s. 166.

⁷⁹ Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 205; Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013, s. 29.

⁸⁰ Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân, 21; Müslim, Nikâh, 13.

⁸¹ Buharî, Fedâilu'l-Kur'ân, 22.

⁸² es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 44; el-Efğanî, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁸³ el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, I, 9-10; es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁴ es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 44; el-Efğanî, *a.g.e.*, s. 48; Kazan, *a.g.e.*, s. 30.

⁸⁵ es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 43.

“Topuklarına bevleden ahmak ve düşük Arapların sözlerini ve içinde fuhşiyat ve ahlâksızlık bulunan şiirlerini istişhâd ediyorlar ve mana ile nakledildiği için sahih hadisleri terk ediyorlar.”⁸⁶ demiştir. Fakat nakledenin lafzıyla ilgilenmeden sadece manasıyla aktardığı hadislerle istişhâd edilmeyeceğini aktarmıştır.⁸⁷

Dilde İstişhâd Edilmesinde İhtilaf Gerektirmeyen Hadisler

el-Efğanî bu tür hadisleri şu şekilde sıralamıştır:⁸⁸

1- Hz. Peygamber (a.s.)’in fesahâtime delil olarak nakledilen, “حمي الوطيس”, “مات”, “حتف أنه”, “الظلم ظلمات يوم القيامة” gibi hadisler.

2- Kendisiyle ibadet edilen veya ibadet edilmesi emredilen, kunut ve tahiyyât lafızları ve Hz. Peygamber (a.s.)’in özel vakitlerde kendisiyle dua ettiği zikir ve dualar.

3- Hz. Peygamber (a.s.)’in her Arap kabilesine kendi lehçeleriyle hitap ettiğine dair rivayet edilen hadisler. Bu üç grup hadiste ravilerin hadisi lafzıyla rivayet etmeyi kastettikleri açıktır.

4- Farklı yollarla geldiği halde lafzı tek olan hadisler. Birkaç farklı yolla gelmesine rağmen lafzın değişmemesi, ravilerin hadisin lafzında herhangi bir tasarrufta bulunmadıklarına delildir.

5- Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Abdullah b. Cûreyc (ö. 150/767) ve İmam Şafî (ö. 204/820) gibi, dilin bozulmadığı bir çevrede yetişenlerin tedvin ettikleri hadisler.

6- İbn-u Sirîn (ö. 110/729), el-Kâsım b. Muhammed (ö. 106/725), Recâ b. Hayve (ö. 112/730) ve Ali b. el-Medinî (ö. 234/848) gibi mana ile rivayeti caiz görmeyen ravilerin rivayet ettiği hadisler.

İstişhâd edilmemesinde ihtilaf olmayan hadisler ise ilk asırlarda tedvin edilmeyen fakat daha sonra bazı müteahhirun döneme ait eserlerde yer alan hadislerdir.

1.2.3. Şiir

İslamiyetten önceki tarihlerden itibaren şiir Arapların uğraştığı en önemli edebî faaliyettir. Bir kabileden şair çıktığı zaman diğer kabileler onları kutlardı. Bu durum

⁸⁶ Şatîbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Mekâsîdu’s-Şâfiye Fi Şerhi’l-Hulâsati’l-Kâfiye*, Mekke, 2007, III, 401.

⁸⁷ Şatîbî, a.g.e., III, 403; el-Bağdadî, a.g.e., I, 12.

⁸⁸ el-Efğanî, a.g.e., s. 55-57.

kabile için o kadar sevindirici bir şeydi ki, kadınlar çalgılar çalarak oynar, büyük küçük herkes bu olaya sevinirdi. Araplar bir atın doğurması, bir çocuğun doğması ve içlerinden bir şair çıkması dışında birbirlerini tebrik etmezlerdi.⁸⁹

Daha çok göçebe hayat tarzını benimseyen, medeniyetten uzak bir yaşantı içinde olan bu bedevilerin hayatlarından şiir çıkarıldığında geriye kayda değer bir şey kalmazdı.⁹⁰ İbn-i Faris, “Şiir, Arab’ın divanıdır. Onunla nesebler ezberlenir, öncekilerin iyi işleri bilinir ve dil öğrenilir. Allah’ın kitabında anlaşılması zor, garip anlamları, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiine ait hadislerdeki garip anlamları bilmede hüccettir.”⁹¹ Diyerek şiirin Araplar için önemini açıklamaya çalışmıştır.

Nahiv ve lûgat kitaplarına “şevâhid” denildiğinde ilk karşılaşılanın şiir olması Arap dilinde şiirin önemini ortaya koymaktadır. Bu yüzden dil âlimleri çalışmalarında Arap şiirini yoğun olarak kullanmışlardır.⁹²

Dil âlimleri, dil malzemelerini toplayıp ondan gramer kurallarını oluşturmak için şairleri tabakalara ayırmışlardır. Bu tabakalar değişik şekillerde tasnif edilmiştir. En çok kabul gören ve yaygın olan tasnif şudur⁹³:

1- Cahiliyyûn:

İmru’l-Kays (ö. -/565), Tarafe (ö. - /564), Antera (ö. -/600), Zûheyr (ö. -/609), el-A’sa (ö. 7/629) gibi İslamiyetten önce yaşamış olan şairlerin bulunduğu tabakadır. Bu tabakaya ait şairlerin şiirleriyle istişhâd ittifakla kabul edilmiştir.⁹⁴ Ancak bu dönemde yaşadıkları halde Adiy b. Zeyd (ö. -/604) ve Ümeyye b. Ebi’s-Salt (ö. 9/630) bu şairlerden sayılmamışlardır.⁹⁵

⁸⁹ es-Suyûtî, Celalû’d-Din, *el-Müzhir Fi Ulûmi’l-Luğati ve Envâiha*, Beyrut, 2009, II, 401.

⁹⁰ Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1.

⁹¹ İbn-i Faris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed, *es-Sahibî Fi Fıkhî’l-Luğati’l-Arabiyyeti Ve Mesâiliha Ve Suneni’l-Arabi Fi Kelâmiha*, Mektebetü’l-Maârif, Beyrut, 1997, s. 212.

⁹² Özbalkıç, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁹³ el-Kayravanî, Ebu Ali el-Hasan İbnu’r-Reşik, *Kitâbu’l-Umde*, Daru Sadir, Beyrut, 2012, s. 101; Tural, Hüseyin, “Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi”, *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1990, S. 9, s. 67-79.

⁹⁴ el-Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer, *Hizânetü’l-Edeb*, I, 6.

⁹⁵ el-İsfehânî, Ebu’l-Ferec, *Kitabu’l-Eğani*, Daru Sadir, Beyrut, 2002, II, 63.

2- Muhadramûn:⁹⁶

Lebid b. Rebia (ö. 41/661) ve Hassan b. Sabit (ö. 54/674) gibi hem cahiliye hem de İslam dönem dönemine yetişen şairlerdir.⁹⁷ Bir önceki tabakayı teşkil eden şairler gibi, bunların şiirleriyle de istişhâd edilmiştir.⁹⁸

3- İslamiyyûn (Mutekaddimûn):

İslamî dönemin ilk zamanlarında gelen, Cerir (ö. 110/728) ve Ferazdak (ö. 110/728) gibi şairlerdir.⁹⁹ Yaygın görüşe göre bu tabakanın şairleri de hüccet olarak kabul edilmişlerdir. Ancak, bu dönem şairlerinden Ferazdak, Zu'r-Rumme (ö. 117/735) ve Kumeyt (ö. 126/744) lahn yaptıkları gerekçesiyle bazı âlimler tarafından eleştirilmişlerdir.¹⁰⁰

Asmaî (ö. 216/831), istişhâd edilen son şairler olarak, İbrahim b. Herme (ö. 170/786), Hakem el-Hudrî (ö. 150/767), İbn Meyyâde (ö. 149/766), Tufeyl el-Kinanî (ö. ?), Mekin el-Uzrî (ö. ?) ve Ru'be (ö. 145/762) gibi şairlerin isimlerini vermiştir.¹⁰¹

4-Muvelledûn (Muhdesûn):¹⁰²

Yukarıda sayılan üç tabakadan sonra gelen şairlerdir. Bunların ilki Beşşar b. Burd (ö. 167/783)'dur. Bu tabaka şairlerin şiirleriyle ittifakla istişhâd edilmez. Bununla beraber, Sîbeveyhi hicivlerinden çekindiği için Beşşar'ın şiiriyle istişhâd etmiştir.¹⁰³

Bu dönemden sonra gelmesine rağmen Zemahşerî (ö. 538/1143), müvelled şairlerden Ebu Temmâm (ö. 231/846)'ın bir şiiriyle *el-Keşşaf*'ta istişhâd etmiş ve “*Her*

⁹⁶ Muhadram: Sözlükte “kendisi siyah fakat babası beyaz olan kişi, kulağın kenarı kesik olmak, nesebi karışık olmak, acı ve tuzlu arası su” gibi anlamlara gelir. Hem cahiliye hem de İslam dönemine erişenlere bu isim verilmiştir. Dolayısıyla cahiliye döneminde yaşayıp İslam döneminde de yaşayan şairlere “muhadram” denilmiştir. Bkz. Cehverî, *a.g.e.*, s. 325; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XII, 185.

⁹⁷ el-Bağdadî, *a.g.e.*, I, 6; Tural, *a.g.m.*, s. 68.

⁹⁸ el-Bağdadî, *a.g.e.*, I, 6; Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 54.

⁹⁹ el-Bağdadî, *a.g.e.*, I, 6.

¹⁰⁰ el-Bağdadî, *a.g.e.*, I, 6; Özbalıkçı, *a.g.e.*, s. 55; Tural, *a.g.m.*, s. 69.

¹⁰¹ el-İsfahânî, *a.g.e.*, IV, 261; İbn-i Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'ru Veş-Şuara*, Daru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut, 1997, s. 546; İbn-i Mu'tez, Abdullah b. el-Mu'tez b. el-Mütevekkil, *Tabakatu's-Şuara*, Daru'l-Maârif, Kahire, 1976, s. 20.

¹⁰² Müvelled: sözlükte “yabancı bir yerde doğan kişi, Saf Arap olmayan, Arapların arasında doğan ve onların arasında yetişen kişi ve her şeyin yenisi” gibi anlamlara gelir. Şair tabakalarından “Muvelledun” yeni oluşlarından dolayı bu ismi almıştır. Bkz. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, III, 469-470.

¹⁰³ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 58-59; el-Bağdadî, *a.g.e.*, I, 8.

*ne kadar muhdes şairlerden olup şiirleriyle istişhâd caiz değilse de o, dil âlimlerinden biridir. Bu nedenle kendi sözlerini rivayet ettikleri ile aynı ayarda tutarım.”*¹⁰⁴ demiştir.

Bazı âlimler, söyleyeni belli olmayan şiir veya nesirle, müvelleden olma veya fesahatine güvenilmeyen birinden olma korkusundan istişhâd edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁵ Bu görüşe el-Enbarî (ö. 577/1181) öncülük etmiştir.¹⁰⁶ Fakat kaynaklarda bu tür sözler güvenilir bir dil âlimi tarafından nakledilmişse delil getirilmesinde mahzur olmadığı belirtilmiştir. Zira Sîbeveyhi, el-Kitap'ta 1050 beyit istişhâd etmiş ve bunlardan 50 beytin söyleyeni belli değildir.¹⁰⁷

2. ŞERH-U ŞÛZÛRİ'Z-ZEHEB'DE İSTİŞHÂD EDİLEN VE MİSÂL OLARAK VERİLEN BEYİTLER

Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb'de 239 beyit yer almaktadır. Bu beyitlerin 11 tanesi şiirleriyle istişhâd edilmeyen Muhdesûn dönemdeki şairlere aittir. Bu tür beyitler istişhâd için değil misâl olarak gelmiştir.¹⁰⁸

Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb'deki beyitleri şerheden Feyyumî beyitleri 57 başlık altında incelemiştir.¹⁰⁹ Biz de beyitleri bu düzene göre ele aldık. Ancak; “Münâdâya Tabi Olanlar” ile ilgili beyit mükerrer olduğu için bu başlığa yer vermedik.

2.1. Kelime İle İlgili Beyitler

1- الخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالنَّبْدَاءُ تَعْرِفُنِي وَالسَّيْفُ وَالرُّمْحُ وَالْقِرْطَاسُ وَالْقَلَمُ

“At, gece ve çöl beni tanır; kılıç, mızrak, kağıt ve kalem de...”¹¹⁰

Beyit basî¹¹¹ bahrindedir.¹¹² Mütenebbî (ö. 354/965)'ye aittir. Mütenebbî'nin şiirleri dilde ve nahivde istişhâd olarak kabul edilmez. Bu beyit misâl olarak verilmiştir,

¹⁰⁴ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, 2012, I, 103.

¹⁰⁵ es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁰⁶ el-Enbarî, Kemalud-Din, *el-İnsâf Fi Mesâili'l-Hilaf*, Elmektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2007, I, 282.

¹⁰⁷ es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 61; Tural, *a.g.m.*, s. 70.

¹⁰⁸ Ali Fevde, *a.g.e.*, s. 92; bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 37, 46, 62, 87, 96, 126, 153, 208, 209, 226, 231.

¹⁰⁹ Bkz. Feyyumî, *Şerhu Şevâhidi Şûzûri'z-Zeheb*, Dâru't-Talâi', Kahire, 1994, s. 279-281.

¹¹⁰ el-Mütenebbî, Ebu't-Tayb, *Divanu'l-Mütenebbî*, Daru Beyrut, Beyrut, 1983, s. 332; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 37; Ayd, Muhammed, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, Mektebetü's-Şebab, Kahire, 1975, s. 8.

¹¹¹ Basî: Aruz sisteminde bahir adı. Arapça bisâta (بساطة) masdarından türemiş “fâil” vezninde bir sıfat olup “geniş, yayılmış, büyük, uzun” vb. mânalara gelir. Kaynaklarda “sebeb”lerinin yaygın ve birbirinden uzak oluşundan dolayı bu ismi aldığına işaret edilirse de basîtin bir mânası da “fasih ve akıcı”dır. Basît bahrindeki vezinlerin akıcılığı sebebiyle bu ismi almıştır. Ölçüsü: Her şatırda ikişer defa

istişhâd için değildir.¹¹³

İbn-i Hişâm, ismin alâmetlerinden birinin de başına “ال” getirilmesi olduğunu belirttikten sonra bu beyitte geçen “الخيال”, “الليل”, “البيداء”, “السيف”, “الرمح”, “القرطاس”, “القلم” kelimelerini buna misâl vermiştir.¹¹⁴

2- مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التُّرَضِيِّ حُكْمُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ -

“Sen, hükümünden razı olunan bir hakem değilsin. Asalet, görüş ve cedel (hasmını yenecek güç) sahibi de değilsin.”¹¹⁵

Beyit basît bahrindedir. Emevi döneminin önemli şairlerinden Ferazdak’a¹¹⁶ aittir. Şairin kendisine ait bir divanı vardır. Şair, Halife Abdümelik b. Mervan (ö. 86/705)’ın meclisinde Cerir (ö. 114/733)’i Ferazdak ve Ahtal (ö. 92/710)’dan üstün tutan bir adamı hicvetmek için bu beyti söylemiştir.¹¹⁷

İbn-i Hişâm, “ال” takısının, ismin alâmetlerinden olmadığını iddia edenlere cevap olarak, bu beyitteki “الترضي” fiilinde kullanılan “ال” takısının şiirdeki bir zaruret olduğunu ve bununla kıyas edilemeyeceğini belirtmiştir. Fiilde “ال” takısının nesirde

“مُسْتَفْعَلٌ فَاعِلٌ” tekrar eder. Bkz. el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 95; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 659; Çetin, M. Nihad, “Basit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1992, V, 106; Ya’kub, İmîl Bedî’, *Mu’cemu’l-Mufasssal Fi İlmi Aruz ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi’r*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1991, s. 68.

¹¹² Bahir: Sözlükte deniz anlamına gelir, genişliği ve derinliğinden dolayı bu isim verilmiştir. Aynı zamanda büyük nehirlerle de suyunun kesilmeyip denizler gibi devamlı olmasından bu isim verilmiştir. Aruz ilminde, Halîl b. Ahmed’in (ö. 175/791) arûz sisteminde dâirelerdeki ideal vezinlerden, ilel ve zihâfât kaideleriyle türetilmiş vezinler grubu. Toplam on altı bahir vardır. Bkz. el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 76; es-Seâlibî, Ebu Mansur, *Fıkhü’l-Luğa ve Esrâru’l-Arabîyye*, Beyrut, 2011, s. 194; Çetin, M. Nihad, “Bahir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1991, IV, 484-486.

¹¹³ Şiiriyle istişhâd edilen son şair, Hicrî 170 yılında vefat eden İbrahim b. Herme’dir. Bkz. el- Hatib el-Bağdadî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdad*, Beyrut, 2002, VII, 47; Şairin biyografisi için bkz. Bağdadî, *a.g.e.*, V, 164; es-Seâlibî, Ebu Mansur, *Yetimetu’d-Dehr Fi Mehâsini Ehli’l-Asr*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1983, I, 139-152.

¹¹⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 36-37.

¹¹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 38; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 424; el-Eşmûnî, Ali b. Muhammed b. İsa, *Şerhu’l-Eşmûnî Alâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 139; İbn-i Hişâm, Cemalu’d-Din Abdullah, *Evdahu’l-Mesâlik İla Elfiyyeti İbn-i Mâlik*, Elmektebetû’l-Asriyye, Beyrut, ty., I, 20; İbn-i Mâlik, Cemalu’d- Din Ebi Abdillâh, *Şerhu’l-Kâfiyeti’ş-Şafiye*, Daru’l-Me’mûn Li’t-Turâs, Mekke, 1982, I, 163.

¹¹⁶ Şairin biyografisi için bkz. el-Âmidî, Ebu’l-Kasım el-Hasan b. Bişr, *el-Mu’telif ve’l-Muhtelif Fi Esmâi’ş-Şuara*, Beyrut, 1991, s. 216-217; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 345.

¹¹⁷ İbn Asakir, Ebu’l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Tarihu Dimaşk* (Tah. Amr b. Garame el-Amrî), Daru’l-Fikr, Beyrut, 1995, LXXII, 88.

kullanılmasının icma ile hata olduğunu vurgulamış ve buradaki “ال” takısının “الذي” anlamında ism-i mevsûl olduğunu açıklamıştır.¹¹⁸

2.2. Fiiller İle İlgili Beyitler

3- أَلَمْتُ فَحَيَّتْ ثُمَّ قَامَتْ فَوَدَّعَتْ فَلَمَّا تَوَلَّتْ كَادَتْ النَّفْسُ تَرْهُقَ

“(Sevgili) Ziyaret etti, selam verdi. Sonra kalkıp veda etti. Dönüp gittiğinde neredeyse ruh bedenden ayrılacaktı.”¹¹⁹

Beyit tavil¹²⁰ bahrindedir. Cafer b. Ulbe b. Rebia el-Harisî (ö. 145/762)’ye aittir. Emevî ve Abbasî döneminde yaşayan bir şairdir.¹²¹ Şair, sevgilisinin kendisini ziyaret ettiğini kendisine selam verdiğini sonra kendisine veda edip ayrıldığını, kendisinden uzaklaşınca neredeyse ruhunun bedeninden ayrılacağını hayal etmiştir.¹²²

Mazi fiilinin alâmetlerinden biri de sonuna tâu te’nis gelmesidir. İbn Hişam, beyitte geçen mazi fiillerin sonuna tâu te’nis gelmesini buna istişhâd etmiştir. Bu delille “ليس”, “عسي”, “نعم” gibi nakıs fiillerin, bazı nahivcilerin iddia ettiği gibi harf veya isim değil fiil olduğu görüşünü savunmuştur.¹²³

4- نِعْمَتْ جَزَاءُ الْمُتَّقِينَ الْجَنَّةُ دَارُ الْأَمَانِ وَالْمُنَى وَالْمِنَّةُ

¹¹⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zehab*, s. 39.

¹¹⁹ et-Tebrizî, el-Hafîb Ebu Zekerîya Yahya b. Ali, *Şerh-u Divani'l-Hamâseti Li Ebi Temmam*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I, 46; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 43; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIII, 35.

¹²⁰ Tavil: Halîl b. Ahmed'in aruz sisteminde “muhtelif” denilen birinci dâirenin ilk bahrini oluşturur. İbn Manzûr buna tavîl (uzun) denilmesinin sebebini şöyle açıklar: “Tavîl bahrinin aslı (sâlim ve sahih şekli) kırk sekiz harften meydana gelir. Arap aruzunda diğer dört dâirede bulunan bahirlerin harf sayısı birinci dâireye göre daha azdır, en fazla olanı kırk iki harften oluşur. Ayrıca tavîl vezninin tef'ileleri vetedle (üç harfli ses grubu) başlamış ve sebeple (iki harfli ses grubu) devam etmiştir. Veted sebepten daha uzundur.” Eski Arap şairlerinin bu vezinde çokça şiir söylemelerinden dolayı “rekûb” (binek hayvanı) adıyla da anılmıştır. Armonik yapısı ve taşkın hislerin ifadesine elverişli durumuyla hamâse, fahr, medih, kasas, risâ, i'tizâr ve itâb gibi temalarda en uygun bahir kabul edildiğinden kadîm şiirin yaklaşık üçte biri bu bahirde yazılmış, büyük şairlerin şiirlerinin çoğu tavîl ve basît bahirlerinde şekillendirilmiştir. Sekiz tef'ileli yapı tavîlin aslî biçimini oluşturur. Dört tef'ilesi birinci, diğer dört tef'ilesi ikinci mısradaki yer alır: “مفاعيلن / فاعولن / مفاعيلن / فاعولن” Bkz. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XI, 411; Yılmaz, İbrahim, “Tavil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2011, XL, 183-184.

¹²¹ el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIII, 31; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 125.

¹²² et-Tebrizî, *a.g.e.*, I, 46.

¹²³ Bkz., İbn-i Serrâc, Ebu Bekr Muhammed, *el-Usûl Fi'n-Nahv*, Müessesetürrisale, Beyrut, 1996, I, 27; İbn-i Akîl, Abdullah b. Abdurrahman, *Şerh-u İbn-i Akîl Ala Elfiyyeti İbn-i Mâlik (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid)*, Daru't-Turâsi, Kahire, 1980, I, 322; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 43.

“Müttakilerin mükâfatı cennet ne güzeldir, orası güvenlik, arzu ve hediye yurdudur.”¹²⁴

Beyit recez¹²⁵ bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. İbn-i Hişâm, bu beyitte, “نعم” kelimesinden sonra tâu te’nis gelmesinin bu kelimenin fiil olduğuna delil olduğunu savunmuştur.¹²⁶

5- إِذَا قُلْتُ هَاتِي تَوَلَّيْنِي تَمَائِلْتُ عَلَيَّ هَضِيمَ الْكَشْحِ الْمُخَلِّلِ

“Gel beni öp dediğimde, ince beli ve dolgun bacaklarıyla bana doğru eğildi.”¹²⁷

Beyit tavil bahrindedir. İmru’l-Kays (ö. -/565)’a aittir. Onun meşhur muallakasında yer almaktadır. Şair, birinci tabaka muallâka şairlerindedir.¹²⁸

İbn-i Hişâm, yau’l-müennesin “هات” kelimesine gelmesinin emir fiili olduğuna delil olduğunu iddia etmiştir.¹²⁹ Zemaşerî ise bu kelimenin isim fiil olduğunu belirtmiştir.¹³⁰

6- تَعَالِي أْفَاسِمَاكَ الْهُمُومَ تَعَالِي

“Gel seninle dertlerimi paylaşayım, gel.”¹³¹

Beyit tavil bahrindedir. Ebu Firas el-Hamdanî (ö. 357/968)’ye¹³² aittir. Şair hapiste bulunduğu sırada yakınında öten bir güvercine seslenerek, ailesinden ve vatanında uzak olmasından dolayı düştüğü kederli durumu paylaşmak istemiştir.¹³³

¹²⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 44.

¹²⁵ Recez: Recez, kelime mânası itibarıyla develerin sağrısında beliren ve kalkarken ayaklarının titremesine sebep olan bir hastalık adıdır. İlet ve zihaf kaidelerine çokça mâruz kalması sebebiyle uğradığı sarsıntı ve değişiklikler yüzünden bahre Halil b. Ahmed tarafından bu ad verilmiştir. Çünkü recez bahrinde bir tam beytin, mısralarından birer tef’ile (cüz’) kaybedip meczû’ (المجزوء) beyit, şatır kaybedip meştûr (المشتور) beyit ve nihayet şatır bünyesinden de cüz kaybederek menhûk (المنهوك) (güçsüz) adı verilen beyit çeşitlerine dönüşmesi gibi yoğun değişiklikler görülebilir. Ayrıca harflerinin az olması ve cüzlerinin birbirine yakın olmasından dolayı bu isim verilmiştir. Bozulmamış ölçüsü şöyledir: Her iki şatırda “مستفعلن/مستفعلن/مستفعلن” Bkz. el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 428; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, V, 349; Atîk, Abdülaziz, *İlmu’l-Arûz ve’l-Kâfiye*, Daru’n-Nahdati’l-Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 71; Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Recez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2007, XXXIV, 509-510.

¹²⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 43-44; el-Bicâî, Ebu’l-Kâsım Muhammed, *Şerhu’l-Etvel Lişevâhidi Şüzûri’z-Zeheb*, Mektebetü Câmîati’l-Melik Suud, el-Mahtutât, Nu. 415, vr. 7b.

¹²⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 45; Zevzenî, İmam Abdullah el-Hasan b. Ahmed, *Şerhu’l-Muallakatis-Seb’* (Tah. Muhammed el-Fadîli), Elmektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 2003, s. 29; el-Enbarî, Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım, *Şerhu’l-Kasaidis-Seb’it-Tival’il-Cahilliyyat* (Tah. Abdu’s-Selam Muhammed Harun), Daru’l-Maarif, Kahire, ty., s. 56.

¹²⁸ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 55-77; el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 59-77.

¹²⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 45.

¹³⁰ Bkz. ez-Zemaşerî, Ebu’l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Mufassal Fi San’ati’l-İ’rab*, Mektebetü’l-Hilâl, Beyrut, 1993, s. 193; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 45.

¹³¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 46; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 46.

İbn-i Hişâm, şairin “تعالی” kelimesini kesralı olarak söylemesinin hatalı olduğunu belirtmiş, doğru şeklinin “اخشى” ve “أسعى” kelimelerinde olduğu gibi fethalı gelmesi gerektiğini savunmuştur. Beyit misâl olarak gelmiştir.¹³⁴

7- لَمِيَّةٌ مُوحِشًا طَلَّلٌ يُلُوخُ كَأَنَّهُ خَلَّلٌ

“Meyye'nin boş kalıntıları deriden nakışlı kılıç kınına benziyor.”¹³⁵

Beyit vâfir¹³⁶ bahrindedir. Kuseyyir b. Abdurrahman (ö. 105/723)'a aittir.¹³⁷ Şairin kendisine ait divanı vardır.

İbn-i Hişâm, bu beyti, nekra bir ismin sıfatının kendisine tekaddüm ettiğinde hâl olmasına istişhâd etmiştir.¹³⁸ Bu beyitte “موحش” kelimesi “طلل” kelimesinden önce geldiği için hâl olmuştur.

2.3. Kelam İle İlgili Beyitler

8- قالوا كلامك هندا وهي مُصْنِغِيَّةٌ يشفيك؟ قلتُ صحيحٌ ذاك لو كانا

“Dediler ki, Hind seni dinlerken onunla konuşman, (aşk acısını azaltıp) sana fayda verir mi? Dedim ki; eğer olsaydı bu doğru.”¹³⁹

Beyit basîr bahrindedir. Söyleyen belli değildir. İbn-i Hişâm “كلام” ifadesini “kastedilen faydalı (manası olan) sözdür” şeklinde tanımlamıştır. Bu kelimenin ıstılahî manasını verdikten sonra sözlük anlamının üç tane olduğunu açıklamıştır. Birincisi

¹³² Şairin biyografisi için bkz. es-Seâlibî, *a.g.e.*, I, 85; İbn-i Hallikân, Ebu'l- Abbas Şemsu'd-Din, *Ve Feyâtu'l- A'yan Fi Enbai Ebnai'z- Zaman*, Daru Sâdir, Beyrut, 1994, II, 58-64.

¹³³ el-Hemezanî, Muhammed b. Hüseyin b. Abdüssamed el-Harisî, *el-Keşkül*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 55.

¹³⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 46; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 9a.

¹³⁵ Kuseyyir b. Abdurrahman b. Ebi Cum'a, *Divanu Kuseyyir Azze*, (Şerh. İhsan Abbas), Darus-Sekâfe, Beyrut, 1971, s. 506; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 48.

¹³⁶ Vâfir: Sözlükte vâfir “bol, çok, tam, geniş” anlamlarına gelir. Bahre bu adın verilmesinin sebebi, tef'ilesi olan “müfâaletün” ile ondan çözüme bir tef'ile olan ve altı defa tekrarı kâmil bahrini meydana getiren “mütefâilün”ün bahirleri teşkil eden tef'ile türleri içinde en çok harekeye sahip tef'ile olmalarıdır. Bahrin tam / sâlim vezni müfâaletünün bir beyitte altı defa tekrar edilmesinden dolayı otuz harekeli harf içerir. Ayrıca vâfir bahri hezec bahrinden doğup gelişerek bağımsız bir bahir durumuna geldiğinden asıl adı “el-hezecu'l-vâfir”dir. İki bahri birbirinden ayırmak amacıyla mefâilün tef'ilesi hezece tahsis edilmiş, bu tef'ileden öncelikle vâfir bahri için müfâaltün tef'ilesi doğmuş ve bunun telaffuz alanı genişleyip beşinci hecesinin (makta') ortaya çıkmasıyla müfâaletün şekline dönüşmüş ve bu tef'ile ile vâfir adı verilen yeni bir bahir ortaya çıkmıştır. Yine aslî şeklinin altı tef'ileli olmasıyla vâfirin hezec bahrinden geliştiği de ileri sürülmüştür. Bkz. el-Cehverî, *a.g.e.*, s. 1258; Firûzabadi, *a.g.e.*, s. 493; Ya'kub, *a.g.e.*, s. 157; Durmuş, İsmail, “Vâfir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2012, XLII, 423-424.

¹³⁷ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 369.

¹³⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 49; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 9a.

¹³⁹ Eşmunî, *a.g.e.*, II, 206; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 51.

“konuşma olayına verilen isimdir.” Bu şekilde geldiğinde ise fiilin amelini yerine getireceğini belirtmiştir.¹⁴⁰

Beyitte “كلام” masdar isim olarak gelmiştir. Fiil gibi amel etmiştir. Failini ref’ edip mef’ûl-u bihi nasb etmiştir. İbn-i Hişâm “كلام” kelimesinin konuşmaya ad olarak ve masdar anlamında geldiğinde fiilin amelini yerine getirdiğini bu beyitle istişhâd etmiştir.¹⁴¹

9- لَا يُعْجِبَنَّكَ مِنْ خَطِيبٍ خُطْبَةٌ حَتَّى يَكُونَ مَعَ الْكَلَامِ أَصِيلًا
إِنَّ الْكَلَامَ فِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا جُعِلَ اللِّسَانُ عَلَيَّ الْفُؤَادِ دَلِيلًا

“Sözüyle beraber asaleti olmadıkça hiçbir hatibin konuşması hoşuna gitmesin.

Muhakkak söz kalptedir ve dil kalbin rehberidir.”¹⁴²

Beyit kâmil¹⁴³ bahrindedir. Ahtal’a aittir. Ahtal’ın kendisine ait bir divanı vardır. Fakat bu iki beyit divanında yer almamaktadır.¹⁴⁴ Kendi zamanının en önemli üç şairinden biridir. Hıristiyan asıllıdır.¹⁴⁵

İbn-i Hişâm, “كلام” kelimesinin sözlükteki ikinci anlamının ise “kendisiyle anlamlı bir lafız ifade edilen, insanın içindeki manadır”¹⁴⁶ şeklinde açıklamıştır. Bu beyti, ““كلام” kelimesinin (ifade edilmeden önce) insanın içinde oluşan manaya verilen isim”¹⁴⁷ olduğuna delil getirmiştir.

10- أَشَارَتْ بِطَرْفِ الْعَيْنِ خَيْفَةً أَهْلَهَا إِشَارَةٌ مَحْزُونٍ وَلَمْ تَتَكَلَّمْ

¹⁴⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹⁴¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁴² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 52; el-Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevahiru'l-Edeb Fi Edebiyyati Ve İnşai Luğati'l-Arab*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2008, s. 576.

¹⁴³ Kâmil: Sözlükte “bütün parçaları tam ve yeterli” anlamına gelen kelime, Halîl b. Ahmed tarafından bir beyitte “mütefâilün”ün altı defa tekrarıyla oluşan vezne isim olarak verilmiştir. Bu vezin, Halîl’in aruz sisteminde “mü’telife” denilen ikinci dâirenin ikinci, genel sıralamadaysa beşinci bahir olarak geçer. Tef’ileleri toplam otuz harekeden oluştuğu için bu isim verilmiştir. Vâfir dışında hiçbir bahirde bu kadar hareke fazlalığı yoktur. Ancak, vâfirde asli harekelerinin üzerine bir şey gelmezken kâmilde asli harekelerinin üzerine de hareke gelir. Arap şiirinde bu bahrin, bir beyitte “mütefâilün”ün altı defa tekrarıyla oluşan “tam / müseddes” ve dört defa tekrarıyla meydana gelen “meczû‘ / mu’rabba” denilen şekilleri kullanılmıştır. Bkz. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XI, 598; et-Tebrizî, el-Hatîb, *Kitabu'l-Kâfi Fi'l-Aruz ve'l-Kavâfi*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1994, s. 58; Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Kâmil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2001, XXIV, 280-281.

¹⁴⁴ Bkz. el-Ahtal, *Divanu'l-Ahtal* (Şerh. Mehdî Muhammed Nasıru'd-Din), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

¹⁴⁵ İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 354; el-Amidî, *a.g.e.*, s. 24; el-Cumahî, Muhammed b. Sellam, *Tabakatu Fuhuliş-Şuara (Tah. Mahmud Muhammed Şakir)*, Cidde, ty., II, 451.

¹⁴⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁴⁷ Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 26; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 10a.

فَأَيْقَنْتُ أَنَّ الطَّرْفَ قَدْ قَالَ مَرْحَبًا وَأَهْلًا وَسَهْلًا بِالْحَبِيبِ الْمُتَمِّمِ

“Ailesinden gizli, bir bakışla, hüznü bir ima ile ima etti, konuşmadı.

Emin oldum ki bakış,(aşktan) zelil olmuş sevgiliye, merhaba! Hoş geldin, dedi.”¹⁴⁸

Beyitler tavil bahrindedir. Ömer b. Ebi Rebia el-Mahzumî (ö. 73/692)’ye aittir. Şairin künyesi Ebu’l-Hattab’tır. Kendisine ait bir divanı vardır.¹⁴⁹

İbn-i Hişâm “كلام” ifadesinin sözlükteki üçüncü anlamının “ister lafızla ister yazı, işaret yahut lisan-ı hâl ile olsun kendisiyle anlamlı bir şey meydana gelen her tür ifadedir.”¹⁵⁰ Şeklinde açıkladıktan sonra işaretle ifadenin kelimelere beyitleri şahid getirmiştir.

Bu iki beyitte şair, “lafzî kelâmı nefyetmiş, yani lafzî bir kelâmın olmadığını belirtmiştir. “ولم تتكلم” sözüyle lafzî kelâmın olmadığını belirtmek istese de “فَأَيْقَنْتُ أَنَّ الطَّرْفَ قَدْ قَالَ” sözüne tenakuz teşkil etmez.¹⁵¹ Burada istenen, lafzî kelâmın nefyi, lugavî kelâmın ispatıdır.”¹⁵² İbn-i Hişâm, bu iki beyti, lafzî olmayan anlatımların da kelâm olmasına şahid olarak vermiştir.

11- فَعَاجِرًا فَاتَتْوَا بِالذِّي أَنْتَ أَهْلُهُ وَلَوْ سَكْتُوا اثْنَتَيْ عَشْرَةَ عَلَيْكَ الْحَقَائِبُ

“Döndüler ve seni layık olduğun şekilde övdüler, eğer (seni övmeyip) susmuş olsalardı, (içinde senin onlara vermiş olduğun şeyler bulunan) çantalar seni överdi.”¹⁵³

Beyit tavil bahrindedir. Ebu Mihcen künyeli Nusayb (ö. 108/726)’a aittir. Şair, Emevî döneminde yaşamıştır. Siyahî bir köledir. Sahibi onu Abdülaziz b. Mervan (ö. 86/705)’a satmıştır.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin, *Şerh-u Divani Ömer b. Ebi Rebiâ el- Mahzumî*, Matbaatu’s-Saade, Kahire, 1960, s. 204; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁴⁹ İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 401; el-İsfehânî, *a.g.e.*, I, 62; İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, III, 436-439.

¹⁵⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁵¹ Bir nahiv terimi olarak lafız: “Anlamı olsun veya olmasın, içinde bazı harfler barındıran seslerdir.” Bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 27. Kelâm ise “Konuşanın veya dinleyenin susmasını gerektiren faydalı (anlamlı) sözdür.” Bkz. es-Suyûtî, Celalu’d- Din Abdu’r-Rahman, *Hem’û’l- Hevâmi’ Fi Şerhi Cem’i’l- Cevâmi’*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 42.

¹⁵² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 54. Lafzî kelâm, Lafız olarak ifade edilen anlamlı sözdür. Lugavî kelâm ise ister lafızla ister yazı, işaret yahut lisan-ı hâl ile olsun kendisiyle anlamlı bir şey meydana gelen her tür ifadedir. Bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 53-54.

¹⁵³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 55; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 294; el- İsfehânî, *a.g.e.*, I, 221.

¹⁵⁴ İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 293-295; el- İsfehânî, *a.g.e.*, I, 214-244.

İbn-i Hişâm “lisan-ı hâl”in de “كلام” olduğuna bu beyti şâhid getirmiştir. Beyitte şair, “اتنت عليك الحقائب” sözüyle çantalara övgüyü nispet etmiştir. Oysa çantalar söz ile övemez. Çantaların övgüsü lisan-ı hâl ilelerdir.¹⁵⁵ Yani kendilerine iyilik yapılanlar övmeyip susmuş olsalar bile, hediyelerle dolu çantaları lisan-ı hâl ile övgülerde bulunuyor. Beyit lisân-ı hâl şâhid olarak verilmiştir.

2.4. İ'rab İle İlgili Beyitler

12- يَذِيبُ الرُّعْبُ مِنْهُ كُلَّ عَضْبٍ فَلَوْلَا الْعَمْدُ يُمَسِّكُهُ لَسَالَا

“Eğer kınları tutmasaydı (senin kılıcının karşısındaki) bütün kılıçları korku eritir, (su gibi) akarlardı.”¹⁵⁶

Beyit vâfir bahrindedir. Ebu'l Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057)'ye aittir. Şair, Abbasîler döneminde yaşayan filozof bir şairdir.¹⁵⁷ Onun şiiriyle istişhâd edilmiyor. Burada misal olarak verilmiştir.

“لولا” dan sonra gelen mübtedanın haberinin vucûben hazfedilmesi gerekir. Şair burada hata yapmış ve haberi zikretmiştir.¹⁵⁸ Bu beyitte geçen “فَلَوْلَا الْعَمْدُ يُمَسِّكُهُ” bölümünde “لولا”dan sonra gelen “العمد” mübtedadır. Haberi “يُمَسِّكُهُ” dur. Haber, hazfedilmesi gerekirken zikredilmiştir.

2.5. İ'tiraz (Aracümle) İle İlgili Beyitler

13- إِنَّ الثَّمَانِينَ - وَبُلَّغَتْهَا - فَذُحُوجَتْ سَمْعِي إِلَى تَرْجُمَانٍ

“Seksenli yaşlar, Allah seni o yaşa erdirsin, kulağımı tercümana muhtaç bıraktı.”¹⁵⁹

Beyit seri'¹⁶⁰ bahrindedir. Avf b. Muhallim el-Huzaî (ö. 220/835)'ye aittir.¹⁶¹ “بُلَّغَتْهَا” mu'tarîda (ara cümle) cümlesinin “إِنَّ” nin ismi ve haberi arasında gelmesine

¹⁵⁵ Feyyûmî, *a.g.e.*, s. 29. Lisan-ı hâl: “Bir şeyin durumuna ve dış görünüşüne delalet eden manadır.” Bkz. İbrahim Enis vd., *el-Mu'cemu'l-Vesît*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, II, 824.

¹⁵⁶ Ebu'l- Alâ el-Maarrî, *Saktu'z-Zend*, Daru Beyrut, Beyrut, 1957, s. 54; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 62; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 221; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 206; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 251.

¹⁵⁷ el-Haşimî, *a.g.e.*, s. 390; ayrıca bkz. es-Seâlibî, *a.g.e.*, V, 16.

¹⁵⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zehab*, s. 62; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 11a.

¹⁵⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 73; Selahu'd- Din, Muhammed b. Şakir b. Ahmed, *Fevâtu'l-Vefeyât* (Tah. İhsan Abbas), Beyrut, 1973, III, 164; İbn-i Hişâm, Cemâlud-Din Abdullah, *Muğni'l-Lebîb An Kûtûbi'l-Eârîb*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1985, s. 517; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi*, II, 257.

¹⁶⁰ Seri': Söylenmesinin seri olmasından dolayı bu isim verilmiştir. Hızlı olması hafif sebeplerin (Hafif sebep, bir harekeli ve bir sakin harfin arka arkaya gelmesidir.) çokluğundan kaynaklanmaktadır.

misal getirilmiştir. Buradaki gibi cümlenin iki ögesi arasına giren bütün mu'tarıda cümlelerinin i'rabda mahalli yoktur. Buradaki mu'tarıda cümlesi dua manasındadır.¹⁶²

2.6. Tesniye İle İlgili Beyitler

14- تَرَوَدَ مِنَّا بَيْنَ أُذُنَيْهِ طَعْنَةً...

“Bizden, iki kulağı arasına bir yara aldı.”¹⁶³

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, “إِنَّ هَذَانَ لَسَاجِرَانَ”¹⁶⁴ âyetinin kıraat şekillerine yönelik açıklamalarda bulunduktan sonra, bu beyti şahid olarak vermiştir. Bu âyetin üç değişik okunuşunun olduğunu belirtmiş, üç okunuştan birinin “إِنَّ هَذَانَ لَسَاجِرَانَ” şeklinde olduğunu açıklamıştır. Fakat “إِنَّ” şeddeli olarak gelirse ismini nasb yapması gerektiğini söylemiştir. Okunuşun, “إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاجِرَانَ” şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber, Belharis b. Ka'b, Has'em, Zebid, Kinane gibi bazı kabilelerin lehçelerinde tesniyenin cer, nasb ve ref durumlarında “ا” (elif) şeklinde geçtiğini belirttikten sonra şiiri şahid olarak vermiştir.¹⁶⁵

15- إِنَّ أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا قَدْ بَلَغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا

“Onun babası ve babasının babası şerefin en ileri noktasına ulaştılar.”¹⁶⁶

Beyit recez bahrindedir. Ru'be b. el-Accâc (ö. 144/762)'a¹⁶⁷ nispet etmişlerdir. Başka şairlere de nispet edilmiştir. Şairin şiirleriyle âlimler istişhâd etmişlerdir.¹⁶⁸

“غَايَتَاهَا” kelimesi “غَايَةٌ” kelimesinin tesniyesidir. Müsennayı Arapların çoğu “ي” ile nasb ederler. Bu kelime cümlede mef'ûl-u bih olduğu için nasb konumundadır. Daha önce İbn-i Hişâm'ın zikrettiği kabile lehçeleri hariç, yaygın olan dile göre “غَايَتَيْهَا” şeklinde gelmesi gerekirdi. Beyitte geçen “أَبَا أَبَاهَا” bölümünde “أَبَاهَا” Muzafun ileyh

Sebepler söylenişte veteden daha hızlıdır. Vezni asıl olarak şöyledir: Her iki şatırda, “مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ”. Fakat kullanımda şu şekilde gelir: “مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ”. Bkz. Ya'kub, *a.g.e.*, s. 93; Muavvid, Süleyman, *İlmu 'l-Aruz ve Mûsika 'ş-Şi'r*, el-Müessesetü'l-Hadîsetü Li'l-Kitab, Trablus, 2009, s. 75.

¹⁶¹ Şairin biyografisi için bkz. *Fevâtu 'l-Vefeyât*, III, 162-164; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 96.

¹⁶² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şuzuri 'z- Zeheb*, s. 73.

¹⁶³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 75; el-Bağdadî, *Hizânetü 'l-Edeb*, VII, 453; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 134.

¹⁶⁴ Taha, 20/63.

¹⁶⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁶⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 76; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 51; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 51; el-Ferahidî, Halil b. Ahmed, *el-Cümel Fi'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, s. 219; el-Enbarî, *el-İnsâf*, I, 18; İbn-i Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, s. 166; İbn-i Yaîş, Muvaffiku'd-Din Ebu'l-Bekâ, *Şerhu 'l-Mufassâl Li'z-Zemahşerî*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2001, I, 155; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 129.

¹⁶⁷ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 429; İbn Asakir, *a.g.e.*, XVIII, 212-228; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XX, 220-227; el-Cumahî, *a.g.e.*, II, 761-768.

¹⁶⁸ İbn Asakir, *a.g.e.*, XVIII, 228.

durumunda olan esmau sittedendir. Dolayısıyla “ي” ile mecrûr olması gerekiyordu. Ancak “ا” (elif) gelmiştir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi bazıları tesniyeyi ref, nasb ve cer durumlarının tamamında “ا” (elif) üzerine takdiri i’rab vermişlerdir. Beyit mansûb ve mecrûr olan tesniyenin elif ile gelmesine şâhid olarak verilmiştir.¹⁶⁹

2.7. Cem’i Müzekker Sâlim İle İlgili Beyitler

16- لَقَدْ ضَجَّتْ الْأَرْضُونَ إِذْ قَامَ مِنْ بَنِي هَدَادٍ خَطِيبٌ فَوْقَ أَعْوَادِ مَنْبَرٍ

“Beni Hedad’dan bir hatip minbere çıktığında yerler sarsıldı.”¹⁷⁰

Beyit tavil bahrindedir. Ka’b b. Ma’dan (ö. 102/720)’a¹⁷¹ aittir. İbn-i Hişâm Cem’i müzekker sâlime mülhak olan isimleri ve onların özelliklerini aktardıktan sonra bu beyti şâhid olarak vermiştir. Cem’i müzekker sâlime mülhak olan isimler, ismi-cemdir, yani müfredleri yoktur. Beyitte geçen “الْأَرْضُونَ” kelimesi, akılsız cemi teksirdir. Cemi müzekker sâlim çoğul siğası yalnızca akıllı müzekker için geldiği halde “الارض” kelimesi, hem gayr-i akîl olması ve hem de müzekker olmamasından dolayı şiirde şaz olarak gelmiştir. “الارض” kelimesinin ceminde “ر” harfi harekeli olarak gelir. Şiirde buna da muhalif bir durum vardır.¹⁷²

17- ثُمَّ انْقَضَتْ تِلْكَ السُّنُونُ وَأَهْلُهَا فَكَأَنَّهَا وَكَأَنَّهُمْ أَحْلَامٌ

“Sonra bu seneler ve ehli, sanki onlar rüyaymış gibi, yok olup gitti.”¹⁷³

Beyit kâmil bahrindedir. Ebu Temmam (ö. 231/846)’a aittir.¹⁷⁴ Burada İbn-i Hişâm, şâhid olarak değil misal olarak getirmiştir. Şiirde “السُّنُونُ” kelimesi, cemi müzekker sâlime mülhak bir isimdir, “تلك” kelimesine bedel olarak gelmiştir. “تلك” ref konumundadır. “السُّنُونُ” kelimesi de bedel olduğundan ona uyarak ref olmuştur. Ref alâmeti olarak “و” gelmiştir.¹⁷⁵

18- وَ لَيْسَ دِينُ اللَّهِ بِالْمُعَصَّى

¹⁶⁹ el-Bicâî, a.g.e., vr. 14b.

¹⁷⁰ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 86; es-Suyufî, a.g.e., I, 152.

¹⁷¹ Şairin biyografisi için bkz. İbn Asakir, a.g.e., L, 208; el-Merzubanî, Ebu Ubeydullah Muhammed b. İmran, *Mu’cemu’s-Şuara*, Daru Sadîr, Beyrut, 2005, s. 282- 283; ez-Ziriklî, a.g.e., V, 229.

¹⁷² İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 85-86.

¹⁷³ el-Hatîb et-Tebrizî, *Şerh-u Divani Ebi Temmam*, Beyrut, 1994, II, 73; İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 87.

¹⁷⁴ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, a.g.e., XVI, 265-278; el-Haşimî, a.g.e., s. 385; İbn-i Hallikan, a.g.e., II, 11-26.

¹⁷⁵ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 87.

“Allah’ın dini parça parça (ayrı ayrı) değildir.”¹⁷⁶

Beyit recez bahrindedir. Ru’be b. el-Accâc’a aittir. İbn-i Hişâm, “الذين جعلوا القرآن الذين جعلوا القرآن”¹⁷⁷ âyetinde geçen “عَضِيْنٌ” kelimesinin cümle içinde ikinci mef’ul olduğunu “ي” harfi ile mansûb olduğunu belirttikten sonra, kelimenin anlamında ihtilaflar olduğunu belirtmiş, “ayırarak” anlamında kullanıldığını açıklamış ve buna beyti şâhid getirmiştir.¹⁷⁸

Beyitte “المُعَضِّي” kelimesi, “عَضِي” fiilinden ism-i mef’ul olmuştur. Parça parça edilen anlamına gelir. Âyette geçen, “عَضِيْنٌ” kelimesi de bu anlamdadır. Yani, Kur’ân’a farklı anlamlar yüklediler anlamına gelir. Kur’ân’a, bazıları sihir, bazıları kehanet ve bazıları öncekilerin masalları demişlerdir.¹⁷⁹ Beyit “المُعَضِّي”, “المفروق” anlamında kullanılmasına şâhid olarak gelmiştir.¹⁸⁰

2.8. Mankus ve Maksur İle İlgili Beyitler

19- سَلَّمَ عَلَيَّ الْمَوْلَى الْبَهَاءِ وَصِفَ لَهُ شَوْقِي إِلَيْهِ وَأَنْبِيَّ مَمْلُوكُهُ
أَبْدًا يُحَرِّكُنِي إِلَيْهِ تَشْوُقِي جِسْمِي بِهِ مَشْطُورُهُ مَنْهُوكُهُ
لَكِنْ نَحَلْتُ لِبُعْدِهِ فَكَأَنَّنِي أَلْفٌ وَلَيْسَ بِمُمْكِنٍ تَحْرِيكُهُ

“Mevlâ Baha’ud-Dine’ selam söyle, ona olan özlemimi vasfet ki ben ebediyyen ona aitim.

Arzularım bedenimi, menhukunu, meşturunu, ona doğru harekete geçirir,

Fakat onun uzaklığından, hareke kabul etmeyen bir elif gibi, güçsüz kaldım.”¹⁸¹

Beyit kâmil bahrindedir Muhammed b. Rıdvân (ö. 700/1301)’a aittir. Şair, İbnur-Ruâd olarak ta bilinir.¹⁸² Aslen terzidir. Nahiv ilmini İbn-i Hâcib (ö. 630/1233)’den almıştır.¹⁸³

¹⁷⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁷⁷ Hicr, 15/91.

¹⁷⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 89

¹⁷⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁸⁰ el-Bicâi, *a.g.e.*, vr. 15b.

¹⁸¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 96; İkinci beyitte geçen meştur, aruz ilminde iki şatrdan birinin düştüğü beyittir. Menhûk ise, üçte ikisi düşen beyittir.

¹⁸² Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, III, 356.

¹⁸³ es-Suyûti, *Buğyetu’l-Vuât*, I, 103.

İbn-i Hişâm, sonunda maksur elif olan ismin her durumda takdirî i'rab alacağını belirtmiştir. Elifin hiçbir zaman hareke kabul etmeyeceğine “فكأنني ألف وليس بممكن تحريكه” cümlesindeki manayla misâl vermiştir.¹⁸⁴

2.9. Mebnîler İle İlgili Beyitler

20- وَ مَنْ لَا يَصْرِفُ الْوَأَشْيَيْنِ عَنْهُ صَبَّاحَ مَسَاءٍ يُبْعُوهُ خَبَالًا

“Kendisinden koğucular uzaklaşmayı, (o koğucular) sabah akşam karmaşaya atarlar.”¹⁸⁵

Beyit vâfir bahrindedir. Ka'b b. Züheyr (ö. 24/645)'e aittir. Şair, Peygamberimize okuduğu “Banet Suadu” şiiriyle meşhur olmuştur. Okuduğu şiir üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona hırkasını giydirmiştir.¹⁸⁶

İbn-i Hişâm, fetha üzere mebnî olan yedi çeşit isim olduğunu açıkladıktan sonra dördüncü grupta zaman ve mekân terkibi olan “terkib-i mezci minez-zuruf” olanları açıklamıştır. Bu gruba beyiti şâhid getirmiştir. Beyitte geçen “صَبَّاحَ مَسَاءٍ” terkib-i mezc minez-zuruf grubundaki fetha üzere mebnî olanlara şâhid olarak verilmiştir.¹⁸⁷

21- أَتِ الرَّزْقُ يَوْمَ يَوْمٍ فَأَجْمِلْ طَلَبًا وَابْغِ لِلْقِيَامَةِ زَادًا

“Rızık gün be gün geliyor, bir isteğe iyilik yap, kıyamet için bir azık iste.”¹⁸⁸

Beyit hafif¹⁸⁹ bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, fetha üzere mebnî olan isimlerden “terkibu'l-mezc minez-zurûf” olanlara daha önce örnek vermişti. Bu beyit aynı tür isimlere şâhid olarak verilmiştir. Beyitte geçen “يَوْمَ” bu tür isimlere misâldir, “her gün” anlamındadır.¹⁹⁰

22- نَحْمِي حَقِيقَتَنَا وَبَعِضُ الْقَوْمِ يَسْقُطُ بَيْنَ بَيْنِنَا

¹⁸⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 95; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 16a.

¹⁸⁵ Kâ'b b. Züheyr, *Divanu Kâ'b b. Züheyr* (Tah. Ali Faur), Daru'l- Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 79; Ayd, *a.g.e.*, s. 104; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1698; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁸⁶ İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 90; el-Cumahî, *a.g.e.*, I, 103; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 226.

¹⁸⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁸⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 107; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi'*, II, 105.

¹⁸⁹ Hafif: Bu bahrin hafif olarak isimlendirilmesinin sebebi yedi tef'ileden oluşanların en hafifi olmasından kaynaklanır. Bahirde hafif sebepler fazladır. Sebepler vetedlerden daha hafiftir. Vezni şöyledir: “فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ”. Bkz. Firûzabadi, *a.g.e.*, s. 806; Ya'kub, *a.g.e.*, s. 76-77; Muavvid, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 106.

“*Hakikatimizi(mal, arz, aile)koruruz, insanlar arasında geri duranlar vardır.*”¹⁹¹

Beyit kâmil bahrindedir. Abîd b. el-Abras (ö. -/600)’a aittir. Şair, Cahiliye döneminde uzun yaşayan şairlerdendir.¹⁹²

Yukarıda geçen beyitlerde olduğu gibi İbn-i Hişâm fetha üzere mebnî olan isimlerden, terkip-i mezc durumuna gelen zaman ve mekân zarflarına şahid getirmiştir. Beyitte geçen “بين هؤلاء و بين هؤلاء” fetha üzere mebnîdir. Beyitte “بين هؤلاء و بين هؤلاء” anlamındadır.¹⁹³ Burada muzafun ileyh durumundaki “هؤلاء” hazfedilmiştir. Geriye kalan iki zarf terkip olmuştur. Terkipten sonra iki isim hâl olarak nasb olmuştur.¹⁹⁴

23- يُسَاقِطُ عَنْهُ رَوْفُهُ ضَارِيَاتِيهَا سِقَاطَ شِرَارِ الْقَيْنِ أَخْوَلَ أَخْوَلَ

“*(Öküzün)boynuzları, demirci (ocağındaki) kıvılcımların parça parça ayrılıp düştüğü gibi, avcı köpeklerini kendisinden uzaklaştırdı.*”¹⁹⁵

Beyit tavil bahrindedir. Zâbî b. el-Haris el-Bûrcûmî (ö. 30/650)’ye aittir. Cahiliye’de bilinen ve İslam döneminde de yaşayan bir şairdir.¹⁹⁶

İbn-i Hişâm, fetha üzere mebnî olan isimleri sıralarken beşinci sırada, hâl olan terkipleri açıklamış ve bu beyti şahid getirmiştir.¹⁹⁷ Beyitte geçen “أَخْوَلَ أَخْوَلَ” cümle içinde hâl konumunda bir terkiptir. Tek bir kelime gibi anlam kazanmıştır.

24- وَأَوْلَا يَوْمٌ يَوْمٌ مَا أَرَدْنَا جَزَاءَكَ وَالْقُرُوضُ لَهَا جَزَاءٌ

“*Sana mükafat verdiğimiz gün olmasaydı (senden karşılık beklemezdik), borçların karşılığı vardır.*”¹⁹⁸

¹⁹¹ Abîd b. el-Abras, *Divanu Ubeyd b. el- Abras* (Tah. Şerif Ahmed), Daru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1994, s. 118; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 107; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1698; İbn Cinnî, Ebu’l- Feth Osman, *el-Luma*, Amman, 1988, s. 113; es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, II, 151; el-Bağdadî, *Hizânetü’l- Edeb*, II, 213.

¹⁹² Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 176; el-Amidî, *a.g.e.*, s. 61; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 188; el- İsfehânî, *a.g.e.*, XXII, 58-65.

¹⁹³ es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, II, 151.

¹⁹⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 107; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 17a.

¹⁹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 109; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 246; es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, II, 259; İbn-i Cinnî, Ebu’l- Feth Osman, *el-Hasâis*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 2008, I, 486; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1698.

¹⁹⁶ İbn-i Kuteybe, *a.g.e.* s. 244; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 212.

¹⁹⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁹⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 110; Sibeveyhi, Amr b. Osman, *el-Kitab* (Tah. İmîl Bedî’ Ya’kub), Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 2009, III, 336; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1699; es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, II, 105; el- Bağdadî, *Hizânetü’l- Edeb*, IV, 46.

Beyit vâfir bahrindedir. Ferazdak'a aittir. İbn-i Hişâm, önceki dört beyti zarf ve hâl olan terkiplerin fetha üzere mebnî olmalarına şahid getirmişti. Bu beyitte ise farklı bir durum sözkonusudur. Bu tür terkipler zarf ve hâl olmaktan çıktıklarında artık mebnî olmazlar, mu'rab konuma gelirler.¹⁹⁹ “يوم يوم” isimlerinin zarf olmaktan çıkıp mu'rab olarak gelmesi konuya şahid olarak verilmiştir.²⁰⁰

25- عَلِي حِينَ عَاتَبْتُ الْمَشِيبَ عَلِي الصَّبَا وَقُلْتُ: أَلَمَّا أَصْحُ وَالشَّيْبُ وَازْعُ؟

“İhtiyarlıkta (günah ve şehvetlere) meyletmeyi nefsimе kötü görüp (kendimi) azarladığımda, dedim ki: henüz ayılmamış ve yaşlılık buna engelken mi...?”²⁰¹

Beyit tavil bahrindedir. en-Nâbiğa ez-Zûbyânî (ö. -/604)'ye aittir. Şair birinci tabaka cahiliye şairlerdendir.²⁰²

İbn-i Hişâm, fetha üzere mebnî olan isimlerde altıncı sırada, bir cümleye muzaf olan mübhem zaman isimlerini ele almıştır. “الحين، الوقت، الساعة، الزمان” gibi kelimelerin bir cümleye muzaf olmaları caizdir. Bu durumda mu'rab olmaları veya fetha üzere mebnî olmaları da caizdir.²⁰³

Bu beyitte zaman isimlerinin, fiili mebnî olan bir cümleye muzaf olduklarında mebnî olmalarına şahid getirilmiştir. Bu durumda tercih edilen görüş fetha üzere mebnî olmasıdır. Mu'rab kabul edilerek mecrûr olması da caizdir. Beyitte geçen “حين” kelimesi, mebnî olan “عاتبت” fiiliyle başlayan cümleye muzaf olmuştur.²⁰⁴

26- نَذَكَّرَ مَا تَذَكَّرَ مِنْ سُلَيْمِي عَلِي حِينَ التَّوَّاصُلِ غَيْرُ دَانَ

“Kavuşmanın yakın olmadığı bir anda Süleyma (ile görüşmeleri) hatırlatan (anılar Süleyma'yı) hatırlattı.”²⁰⁵

Beyit vâfir bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Önceki beyitte, zaman isimlerinin mebnî olan bir fiille başlayan cümleye muzaf olduklarında tercihen fetha üzere mebnî oldukları açıklanmıştı. Bu beyitte ise, zaman isimleri mu'rab olan fiil

¹⁹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 110.

²⁰⁰ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 17b.

²⁰¹ en-Nâbiğa ez-Zûbyânî, *Divanu en-Nâbiğa ez-Zûbyânî* (şerh. Abbas Abdus-Safîr), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 56; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 112.

²⁰² Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XI, 5-28; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 92; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 53-54.

²⁰³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 112.

²⁰⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 112; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 18a.

²⁰⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 114; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 136; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 150; el-Ezherî, Halid b. Abdullah, *Şerhu't- Tasrih Ale't- Tavdih*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I, 722.

cümlesine veya isim cümlesine muzaf olduklarında tercihen mu'rab olmalarına şâhid getirilmiştir.²⁰⁶

İbn-Hişam, bu tür isimlerin mu'rab olan fiil cümlesine muzaf olmalarına “ هَذَا يَوْمٌ ”²⁰⁷ âyetini şâhid getirmiştir. Bu âyeti Nafi (ö. 169/785) hariç diğer kıraat âlimleri “يَوْمٌ” kelimesini merfû okumuşlardır.²⁰⁸ Verilen beyitte ise “حين” kelimesi, isim cümlesine muzaf olduğu için tercih edilen görüşe göre fetha üzere mebnîdir. Beyit bu duruma şâhid olarak verilmiştir.²⁰⁹

27- أَلَمْ تَرَيَا أَنِّي حَمَيْتُ حَقِيقَتِي وَبَاشَرْتُ حَدَّ الْمَوْتِ وَالْمَوْتُ دُونُهَا

“İkiniz görmüyor musunuz ki, ben hakikatimi (mal, namus, aile gibi korunması gerekenleri) koruyorum ve benimle onun (hakikatimin) arasındayken ölüme atılıyorum.”²¹⁰

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, fetha üzere mebnî olan isimlerden yedinci grupta, mebnî bir isme muzaf olan müphem isimleri saymıştır. İster zamanla ilgili, isterse başka bir anlamda olsun “مثل، دون، بين” vb. isimler başka bir isme izafe edilmeden müphem olma durumları ortadan kalkmaz. Beyitte “دون” kelimesi merfû olarak geçmiştir. Aynı zamanda mebnî olan “ها” zamirine muzaf olduğundan fetha üzere mebnî olarak gelmesi de caizdir.²¹¹ Beyit müphem isimlerle ilgili olarak şâhid gösterilmiştir.

2.10. Fetha Üzere Mebnî İle İlgili Beyitler

28- تَعَزَّ فَلَا الْفَيْنِ بِالْعَيْشِ مُتَّعَا وَلَكِنْ لَوُرَادِ الْمُنُونِ تَتَابُعِ

“Sabret! İki candan dosta hayattan lezzet almak yoktur. Fakat ölüme gidenler arka arkaya giderler.”²¹²

Beyit tavil bahrdindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, cinsini nefyeden “لا”nın isminin tesniye veya cem-i müzekker sâlim olunca “ي”

²⁰⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şuzuri 'z- Zeheb*, s. 113.

²⁰⁷ Maide, 5/119.

²⁰⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 115.

²⁰⁹ el-Bicâi, *a.g.e.*, vr. 18b.

²¹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 115; el- Ezherî, *a.g.e.*, I, 427.

²¹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 115; el-Bicâi, *a.g.e.*, vr. 19b.

²¹² İbn- Hişâm, *a.g.e.*, s. 117; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 333; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 10; el- Ezherî, *a.g.e.*, I, 342; İbn-i'n- Nâzım, Ebu Abdullah Bedrud-Din, *Şerh-u İbnin-Nâzım Alâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik*, Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, s. 134.

üzerine mebnî olduğunu açıkladıktan sonra beyti şâhid getirmiştir.²¹³ Beyitte “إلغين” kelimesi, cinsini nefyeden “لا”nın ismi olarak gelmiş ve “ي” üzerine mebnî olmuştur.

29- يُحْسِرُ النَّاسُ لَا بَيْنَ وَلَا آ بَاءَ إِلَّا وَقَدْ عَنَّثَهُمْ سُؤُونَ

“İnsanlar haşredilir, ne baba var ne de evlat, onları sadece (kendi) durumları ilgilendirir.”²¹⁴

Beyit hafif bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Önceki beyitte, cinsini nefyeden “لا”nın isminin tesniye ve cemi müzekker sâlim olunca “ي” üzerine mebnî olduğu açıklanmıştı. Ve tesniye bir isme şâhid getirilmişti. Bu beyit ise, cinsini nefyeden “لا”ya cemi müzekker sâlim bir isim gelmesine şâhid getirilmiştir. “لا” “بنين”nın ismi olarak “ي” üzere mebnîdir.²¹⁵

30- إِنَّ الشَّبَابَ الَّذِي مَجْدٌ عَوَافِيَهُ فِيهِ نَدُّ، وَلَا لَذَاتٍ لِلشَّيْبِ

“Sonu övgü (ye layık) olan gençlikte lezzet alırız, yaşlılıkta ise lezzet yoktur.”²¹⁶

Beyit basît bahrindedir. Selame b. Cendel (ö. -/600)’e aittir. Şair, cahiliye dönemi şairlerdendir. Süvari bir şairdir, atı vafeden şiirleri vardır.²¹⁷

İbn-i Hişâm, cinsini nefyeden “لا”nın ismi, sonuna mezid “ات” gelen isim olursa fetha veya kesra üzere binâ edildiğini açıkladıktan sonra beyti şâhid olarak getirmiştir.²¹⁸ Beyitte “لذات” cemi müennes sâlim çoğul bir isimdir. Cinsini nefyeden “لا”ya isim olmuştur. Bu durumda fetha üzere mebnî olması veya fethaya niyabeten kesra üzere mebnî olması caizdir.²¹⁹

31- هَذَا لَعَمْرُكُمْ الصَّغَارُ بِعَيْنِهِ لَا أُمَّ لِي-إِنْ كَانَ ذَاكَ- وَلَا أَبُ

“Bu, ömrünüze yemin olsun, aşağılık olmanın kendisidir, annem olmasın –eğer böyleyse- babam da.”²²⁰

²¹³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şuzuri 'z- Zeheb*, s. 117.

²¹⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 118; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 11; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 333; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 342; es-Suyûtî, *Hem 'û'l- Hevâmi*, I, 468.

²¹⁵ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 20a.

²¹⁶ İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 9; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şuzuri 'z- Zeheb*, s. 119; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 9; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 334; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 341.

²¹⁷ el-Bağdadi, *Hizânetü'l-Edeb*, IV, 29; Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 181; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 106.

²¹⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 119;

²¹⁹ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 20a.

²²⁰ İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 16; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 13; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 336; el-Bağdadi, *Hizânetü'l-Edeb*, II, 38; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 303; el-Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Muktazab*,

Beyit kâmil bahrindedir. Damra b. Damra²²¹ (ö. ?) ve başka şairlere nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm, cinsini nefyeden “لا” ile ilgili iki mesele açıklamıştır. Birinci mesele, cinsini nefyeden “لا”nın ismi müfred olur ve müfred bir kelime ile mevsuf olursa, üç değişik şekilde i’rab edileceğini açıklamıştır.²²²

İkinci meselede ise, cinsini nefyeden “لا”nın ismi tekrar ettiğinde beş vecihle i’rab edileceğini açıklamıştır. Eğer birinci isim fethalanırsa ikinci isim için üç vecih geçerli olacağını belirtmiştir. Bu durumda ikinci ismin fetha üzere mebnî gelmesine, “لا لَعُوَ فِيهَا وَلَا تَأْتِيَمٌ”²²³ âyeti şâhid getirilmiştir. Birinci ismin fethalanması durumunda ikinci ismin geleceği ikinci vecih ise ismin ref’ olarak gelmesidir.²²⁴ Müellif beyti buna şâhid getirmiştir. Beyitte “أم” , cinsini nefyeden “لا”nın birinci ismidir. Fetha üzere mebnî olarak gelmiştir. İkinci isim “أب” ise merfû olarak gelmiştir.

32- لَا نَسَبَ الْيَوْمَ وَلَا خُلَّةً اتَّسَعَ الْخَرَقُ عَلَى الرَّاقِعِ

“Bugün ne soy var ne de dostluk, (zira) yamacıya delik geniş geldi.”²²⁵

Beyit seri’ bahrindedir. Enes b. el-Abbas b. Mirdâs (ö. ?) veya Abbas b. Mirdâs’ın dedesi Ebu Amir’e ait olduğu nakledilmiştir.²²⁶

Önceki beyitte, cinsini nefyeden “لا”nın ismi tekrar ettiğinde, birinci isim mansûb gelirse ikinci ismin gelmesinde üç vecih olacağı açıklanmış ve ikinci ismin fetha üzere mebnî ve merfû gelmelerine şâhid getirilmiştir. Bu beyitte ise ikinci isim olan “خُلَّةٌ” kelimesi nasb mahallinde fetha üzere mebnî olarak gelmiştir.²²⁷ “لا”nın zaid olduğu kabul edilerek kendisinden önceki ismin mahalline atfedilip nasb olması da caizdir.²²⁸

33- فَلَا لَعُوَ وَلَا تَأْتِيَمٌ فِيهَا وَمَا فَاهُوا بِهِ أَبَدًا مُقِيمٌ

Kahire, 1994, IV, 371; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 386; İbn-i Cinnî, *el-Luma*, s. 43; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, s. 773; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 13.

²²¹ Bağdadî, *a.g.e.*, II, s. 38; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 459; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 216.

²²² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 120.

²²³ Tur, 52/33.

²²⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 120.

²²⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 121; İbn-i Hişâm *Evdahu’l-Mesâlik*, II, 20; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 337; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 12; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 295, 321; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 403; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, s. 42; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, s. 298; es-Suyûtî, *Hem’û’l-Hevâmi*, III, 204.

²²⁶ Şairin biyografisi için bkz. el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsabe Fi Temyîzi’s-Sahabe*, el-Mektebetû’l-Asriyye, Beyrut, 2012, s. 99-100.

²²⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 121.

²²⁸ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 21b.

“Orada boş söz ve günahla suçlama yoktur.Konuştukları her şey ebediyyen kalıcıdır.”²²⁹

Beyit vâfir bahrindedir. Ümeyye b. Ebi’s-Salt (ö. 8/630)’a aittir. Şair, İslam dönemine yetişmiş ama iman etmemiştir.²³⁰ Hz. Peygamber onun için: “ Onun dili inandı, kalbi inkâr etti.”²³¹ demiştir.

Önceki iki beyit, cinsini nefyeden “لا”, isminin tekrar etmesi ve birinci isminin fetha üzere mebnî olması durumunda üç vecih caiz olduğuna şahid getirilmişti. Cinsini nefyeden “لا”, isminin tekrar etmesi durumunda ve birinci ismin merfû olması durumunda ise iki vecih caiz olduğu açıklanmıştır. Bu durumda ikinci isim ya fetha üzere mebnî ya da merfû olur. Bu beyitte, “تَأْتِمُ” kelimesi, cinsini nefyeden “لا”nın ikinci ismi olarak gelmiş ve fetha üzere mebnî olmuştur.²³²

2.11. Kesra Üzere Mebnî İle İlgili Beyitler

34- حَدَّارٍ مِنْ أَرْمَاجِنَا حَدَّارٍ

*Sakın mızraklarımızdan, sakın...*²³³

Beyit recez bahrindedir. Ebu’n-Necm el-İclî (ö. 125/743)’ye aittir. Şair İslam dönemi şairlerinin birinci tabakası arasında yer alır.²³⁴

İbn-i Hişâm, kesra üzere mebnî olan kelimelerin beş çeşit olduğunu açıklamıştır. Bunlardan birincisinin “وَيْهٍ” ile biten isimler olduğunu açıklamıştır. İkincisin ise “فَعَالٍ” vezninde gelen isim fiiller olduğunu açıklamış ve bu beyti şahid getirmiştir.²³⁵ Beyitte geçen “حَدَّارٍ” kelimesi “حَدَّرَ” anlamında kullanılmış ve kesra üzere mebnî olarak gelmiştir.²³⁶

35- تَرَكَهَا مِنْ إِبْلِ تَرَكَهَا

²²⁹ Ümeyye b. Ebi’s- Salt, *Divanu Ümeyye b. Ebi’s- Salt*, Daru Sâdir, Beyrut, 1998, s. 122; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 122; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, II, 19; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 15; Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 338; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, s. 43; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 377; es-Suyûtî, *Hem’û’l-Hevâmi*, III, 204.

²³⁰ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 335; el-İsfehânî, *a.g.e.*, IV, 102; el-Haşimî, *a.g.e.*, s. 320; el-İsfehânî, *a.g.e.*, IV, 96-104.

²³¹ Müslim, eş-Şi’r, 1.

²³² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 122.

²³³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 124; Sibeveyhi, *a.g.e.*, III, 299; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 438; el-Müberred, *a.g.e.*, III, 370.

²³⁴ el-İsfehânî, *a.g.e.*, X, 120; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 435-439; el-Merzubanî, *a.g.e.*, s. 221.

²³⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 124.

²³⁶ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 22a.

“O deveden in, in o deveden...”²³⁷

Beyit recez bahrindedir. Lisānu'l-Arab'ta Tufeyl b. Yezid el-Harisî (ö. ?)'ye nispet edilmiştir.²³⁸

İbn-i Hişâm, önceki beyitte açıklanan konuya bu beyti de şâhid getirmiştir.²³⁹ Beyitte geçen “تَرَكَهَا” isim fiildir. “فعال” vezninde gelmiş, “انزلي” anlamındadır. Kesra üzere mebnîdir.²⁴⁰

36- هِيَ الدُّنْيَا تَقُولُ بِمِلِّئِ فَهِيَ: حَذَارِ حَذَارِ مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِ
فَلَا يَغْرُرْكُمْ مَنِّي ابْتِسَامٌ فَقَوْلِي مُضْحِكٌ وَالْفِعْلُ مُبْكِي

O, içine dolanlara : sakın, sakın seni yakalayıp öldürmemden, diyen dünyadır.

*Bir gülümseme beni size unutturup aldatmasın. Sözüm güldürür, işim ağlatır.*²⁴¹

Şiir vâfir bahrindedir. Ebu'l-Ferac es-Savî (ö. 450/1058)'ye aittir. Şair, Büveyhi'lerin veziri Said b. Abbad'ın (ö. 385/995) kâtiplerindendir.²⁴²

İbn-i Hişâm, önceki iki beyti isim fiillerin kesra üzere mebnî olmalarına şâhid getirmiştir. Bu beyit aynı konuya misal olarak verilmiştir.²⁴³ İlk beyitte tekrar eden “حَذَارِ” kelimesi konuya misal olarak verilmiştir.

37- أُطَوِّفُ مَا أُطَوِّفُ ثُمَّ أَوِي إِلَيَّ بَيْتِ قَعِيدَتُهُ لِكَاعِ

“*(Rızık için) Dönüp dolaşırım, sonra sahibesi adi bir eve sığınırım.*”²⁴⁴

Beyit vâfir bahrindedir. Hutay'e (ö. 45/665)'ye aittir. Şair, cahiliye ve İslam döneminde yaşayan muhadram şairdir.²⁴⁵

İbn-i Hişâm kesra üzere mebnî olanların üçüncü sırasında yine “فَعَالٍ” vezninde olan, müenneslere yönelik, sebbetmek için kullanılanlara beyti şâhid olarak

²³⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 125; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 437; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 299; el-Müberred, *a.g.e.*, III, 369; Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, s. 213.

²³⁸ İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, X, 405; Şairin biyografisi için bkz. el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, II, 202-203; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 227.

²³⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 125.

²⁴⁰ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 22a.

²⁴¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 126; el-Haşimî, *a.g.e.*, s. 575.

²⁴² es-Seâlibî, *a.g.e.*, III, 458.

²⁴³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 126.

²⁴⁴ Hutay'e, Cervel b. Evs, *Divanu Hutay'e*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, s. 93; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1331; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 139; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 46; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 241; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 127.

²⁴⁵ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 219-224; el-İsfehânî, *a.g.e.*, II, 101-130.

getirmiştir.²⁴⁶ Beyitte geçen “لكاع” bu türden bir isim fiildir. Bu vezindeki isim fiiller nida ile gelir. Beyitte ise nida ile gelmemiştir. Bu tür kullanım azdır.²⁴⁷

38- إِذَا قَالَتْ حَدَامٌ فَصَدَّقُواهَا فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَدَامٌ

“Hazâmi, bir söz söylediğinde onu tasdik edin. Gerçekten söz, Hazâmi'nin sözüdür.”²⁴⁸

Beyit vâfir bahrindedir. Lûceym b. Sa'b (ö. ?)'a aittir.²⁴⁹ İbn- Hişam, kesra üzere mebnî olanların dördüncü sırasında “فعال” vezninde, alem (özel isim) olan müennes isimleri saymıştır. Bu tür isimlerin üç dilde (lehçede) farklı şekillerde kullanıldığını belirtmiştir. Birinci şekil, Hicaz ehlinin kullandığıdır ki daima kesra üzere mebnîdir.²⁵⁰ Beyitte geçen “حدام” ismi bu tür kullanıma şahid getirilmiştir.

39- مَتَى تَرِدُنْ يَوْمًا سَفَارٍ تَجِدُ بِهَا أُدْيَهُمْ يَرْمِي الْمُسْتَجِيرَ الْمُعَوَّرَا

“Ne zaman, Sefari'ye (Beni Mazinin su kaynağına) uğrarsan, orada su isteyen susuz gönderen Üdeyhim'i görürsün.”²⁵¹

Beyit tavil bahrindedir. Ferazdak'a aittir. Önceki beyitte açıklandığı gibi “فعال” vezninde gelip kesra üzere mebnî olan ve müennesler için kullanılan isimlerin üç farklı şekilde geçtiği belirtilmişti. Bu tür isimlerde ikinci vecih , Beni Temim kabilesinden bir kısmının kullandığıdır. Gayri münsarifler gibi geçerler. Üçüncü kullanım ise bütün Beni Temim kabilesinde kullanılan vecihtir. Eğer “ر” harfi ile bitirse kesra üzere mebnî olurlar, eğer “ر” ile bitmezse gayri münsarif olurlar.²⁵² Beyitte geçen “سفار” ismi, mefûl-u bih olmasına rağmen sonunda “ر” harfi olmasından dolayı Hicazlıların kullanımına uygun olarak kesra üzere mebnî gelmiştir.²⁵³

40- أَلَمْ تَرَوْا إِرْمًا وَعَادًا أُوْدِي بِهَا اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ
وَمَرَّ دَهْرٌ عَلَيَّ وَبَارٍ فَهَلَكْتُ جَهْرَةً وَبَارٍ

²⁴⁶ İbn-i Hişam, a.g.e., s. 127.

²⁴⁷ el-Bicâi, a.g.e., vr. 22a.

²⁴⁸ İbn-i Hişam, a.g.e., s. 129; İbn-i Cinnî, el- Hasâis, I, s. 525; İbn-i Hişam, Şerh-u Katri'n-Nedâ, s. 31, 296; İbn-i Akîl, a.g.e., I, 105; el- Eşmûnî, a.g.e., III, 166; el-Ezherî, a.g.e., II, 347; İbn-i Manzur, a.g.e., VI, 306.

²⁴⁹ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, a.g.e., V, 241.

²⁵⁰ İbn-i Hişam, Şerh-u Şuzuri'z- Zeheb, s. 129.

²⁵¹ İbn-i Hişam, Muğnil-Lebîb, s. 132; el-Ezherî, a.g.e., II, 346; İbn-i Hişam, Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb., s. 130.

²⁵² İbn-i Hişam, a.g.e., s. 130.

²⁵³ el-Bicâi, a.g.e., vr. 23b.

“İrem ve Âd’ı görmedin mi, gece ve gündüz onları helâk etti.

Vebar’ın üzerinden bir asır geçti, açık bir şekilde helâk olup öldüler.”²⁵⁴

Beyit basît bahrindedir. el-A’shâ (ö. 7/629)’ya aittir. Cahiliye dönemi şairlerindedir.²⁵⁵

İbn-i Hişâm bu beyitte şairin, Temim kabilesinin iki değişik şekilde (gayri munsarif ve mebnî) kullanmasını bir araya getirdiğini nakletmiş ve beyti şâhid olarak getirmiştir. Beyitte “وبار” kelimesi ikinci beyitte iki defa geçmektedir. Birincisinde kesra üzere mebnî olarak geçmiştir. İkincisinde ise kelime isim olarak kullanılmamıştır. İkinci kelimedede geçen “و” harfi atıf harfidir. “فهلكت” fiiline “باروا” fiilini atfetmiştir. Burada birinci fiil olan “هلكت” fiilinin müennes olarak gelmesi failinin “القبيلة” olmasından; ikinci fiil olan “باروا” fiilinin müzekker gelmesi de failinin orada yaşayan insanlar olmasındandır.²⁵⁶

41- مَنَعَ الْبَقَاءَ تَقَلُّبُ الشَّمْسِ وَطُلُوعُهَا مِنْ حَيْثُ لَا تُمَسِّي
الْيَوْمُ أَعْلَمُ مَا يَجِيءُ بِهِ وَمَضَى بِفَصْلِ قَضَائِهِ أَمْسِ

“Güneşin dolaşıp doğması, akşam olmadan kalmayı engelledi.

Bugünün (benim için) ne getireceğini bileceğim. Dün (iyi ya da kötü) getirdikleriye geçip gitti.”²⁵⁷

Beyit kâmil bahrindedir. Tubba’ b. el-Akran (ö. ?)’a aittir. İbn-i Hişâm, kesra üzere mebnî isimlerin beşincisi olarak, eğer bulunduğu günden önceki gün anlamında kullanılırsa, “امس” kelimesini saymıştır. Bunda da üç tür kullanım olduğunu belirtmiştir. Birincisi, mutlak olarak kesra üzere mebnî gelmesidir. Bu tür kullanım Hicaz ehline aittir.²⁵⁸ Bu tür kullanıma iki beyti şâhid getirmiştir. İkinci beyitte geçen “امس” kelimesi “مضى” fiilinin faili olmasına rağmen kesra üzere mebnî olarak gelmiştir.

42- لَقَدْ رَأَيْتُ مُدَّ أَمْسَا عَجَازًا مِثْلَ السَّعَالِي خَمْسَا

²⁵⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 132; Sibeveyhi, *a.g.e.*, III, 310; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 89; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, III, 71; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 168; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 346; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 100.

²⁵⁵ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 80-94; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 169-175; el-Merzubanî, s. 382-384; İbn Asakir, *a.g.e.*, LXI, 327-335.

²⁵⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 133.

²⁵⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 133-134; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 348; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 139; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 33.

²⁵⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 134.

يَأْكُلْنَ مَا فِي رَحْلِهِنَّ هَمْسًا لَا تَرَكَ اللَّهُ لَهُنَّ ضِرْسًا

“Dün beş tane, deve benzeyen acaip yaşlılar gördüm.

Gizlice azıklarındakini yiyorlar. Allah onların azı dişlerini bırakmasın.”²⁵⁹

Beyitler recez bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. İbn-i Hişâm beyti Zeccacî'nin, “امس” bahsinde, fetha üzere mebnî olmasına şâhid olarak verdiği²⁶⁰ ve bunda yanlış olduğunu belirtir. Çünkü “امس” fetha üzere mebnî olarak gelmez.²⁶¹ “امس” kelimesinin ikinci geliş şekli gayr-i münsarif olarak gelmesidir.

43- مَرَّتْ بِنَا أَوْلَ مِنْ أُمُوسِ تَمِيْسُ فَيِنَا مِيْسَةَ الْعَرُوسِ

“Birkaç gün önce bize uğradı. Aramızda, gelinin yürüyüşü gibi nazlı nazlı yürüdü.”²⁶²

Beyit recez bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “امس” kelimesinin üçüncü kullanımı, ref’ durumunda gayr-i münsarif; nasb ve cer durumlarında ise kesra üzere mebnî olarak gelmesidir. Bu çeşit kullanım Temim kabilesine aittir. Ref’ durumunda “ذهب أمس” şeklinde, tenvinsiz kullanırlar. “اعْتَكَفْتُ أَمْسِ” ve “عَجِبْتُ مِنْ أَمْسِ” şeklinde nasb ve cer durumunda kesra üzere mebnî olarak kullanırlar. “امس” kelimesi, herhangi bir gün, anlamında kullanıldığında, icma ile mu’rabdır.”²⁶³ Beyitte “أموس” kelimesi “امس” kelimesinin çoğuludur ve mu’rab olarak gelmiştir.

44- فَأَبِّي وَقَفْتُ الْيَوْمَ وَالْأَمْسَ قَبْلَهُ بِنَابِكِ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ تُعْرَبُ

“Bugün, ve dünün öncesi, kapında bekledim. Neredeyse güneş batacaktı.”²⁶⁴

Beyit tavil bahrindedir. Nusayb b. Rabah’a aittir. “Beyitte “امس” kelimesi iki şekilde gelebilir. Başına “ال” takısı gelmesinden dolayı mu’rabdır. Dolayısıyla fetha ile gelmiştir. Kesra üzere gelmesi ise ya “ال” takısının zaid olduğu takdir edilmesiyile mebnî ya da başına takdiren “في” harf-i ceri getirilmesiyle mu’rab olur.”²⁶⁵

²⁵⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 134; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, s. 315; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1381; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 34; el- Ezherî, *a.g.e.*, II, 347; el- Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 164.

²⁶⁰ Bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Cümeli'z-Zeccacî*, Beyrut, 1985, s. 366.

²⁶¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 134.

²⁶² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 135; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 140; İbn-i Manzur, *a.g.e.*, VI, 10.

²⁶³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 135.

²⁶⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 136; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, I, 288; II, 294; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 261; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 140; es-Suyûtî, Celalu'd-Din Abdu'r-Rahman, *el-Eşbâh Ve'n-Nezâir Fi'n-Nahv*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiye, Beyrut, 2011, I, 92.

²⁶⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 137; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 24b.

2.12. Damme Üzere Mebnî İle İlgili Beyitler

45- لَعْمَرُكَ مَا أَذْرِي وَ إِنِّي لِأَوْجَلُ عَلِي أَيَّنَا تَعْدُو الْمَنِيَّةُ أَوْلُ

“Hayatına yemin olsun ki, bilmiyorum. Hangimize ölüm daha erken gelecek diye korkuyorum.”²⁶⁶

Beyit tavil bahrindedir. Ma'n b. Evs (ö. 64/683)'e aittir. Şair, cahiliye ve İslam döneminde yaşayan muhadram şairlerdendir.²⁶⁷

İbn-i Hişâm, mebnîleri ele alırken, altıncı sırada damme üzere mebnî olanları ele almıştır. Bu grup mebnîlerin dört çeşit olduğunu açıklamış ve bunlardan birincisinin, lafzen izafesi kesilen fakat mana olarak devam eden “قبل”, “بعد” gibi müphem zarflar ile yön isimleri olduğunu açıklamıştır.²⁶⁸ Beyitte “أول” zarfindan sonra gelen muzafun ileyh hazfedilmiş ve kelime damme üzere mebnî olmuştur.

46- إِذَا أَنَا لَمْ أَوْمَنْ عَلَيْكَ وَ لَمْ يَكُنْ لِقَاؤُكَ إِلَّا مِنْ وَرَاءِ وَرَاءِ

“Eğer ben, sen yok iken, senin arkanda, sana güvenemediysem (arkadaşın olamam)”²⁶⁹

Beyit tavil bahrindedir. Müberred *el-Kâmil*'de beyti Uteyy b. Mâlik'e nispet etmiştir.²⁷⁰ Beyit, önceki beyitte açıklanan konuya ikinci bir şahid olarak gelmiştir. “وراء” cihet ismi olarak gelmiştir. Kendisinden önce “من” harf-i ceri geldiği için mecrûr konumundadır. Fakat şair kelimedden sonra gelen muzafun ileyhi hazfedip manaya niyet etmiştir. Dolayısıyla damme üzere mebnî olmuştur.²⁷¹

47- فَسَاعَ لِي الشَّرَابِ وَ كُنْتُ قَبْلًا أَكَاذُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْفُرَاتِ

²⁶⁶ Ma'n b. Evs, *Divanu Ma'n b. Evs el-Müzenî*, Matbaatu Daru'l-Câhiz, Bağdat, 1977, s. 93; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 138; el-Müberred, *a.g.e.*, III, 246; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 161; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 38; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 166; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 721.

²⁶⁷ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XII, 38-44; İbn-i Asakir, *a.g.e.*, LIX, 426-431; el-Askalânî, *a.g.e.*, s. 1451; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 273.

²⁶⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 137.

²⁶⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 138; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi'*, II, 144; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 39; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 722; İbn-i Yaiş, *a.g.e.*, III, 105.

²⁷⁰ el-Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil Fi'l-Luğati Ve'l-Edeb*, Riyad, ty. I, 114.

²⁷¹ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 26a.

“İçmek bana kolay geldi. Daha önce neredeyse tatlı su bile boğazıma takılıyordu.”²⁷²

Beyit vâfir bahrindedir. Yezid b. es- Sa’k (ö. ?)’a²⁷³ aittir. Üstteki iki beyit, müphem zarfların ve cihet zarflarının izafe edildikleri ismin mana olarak kalması, fakat lafzen hazfedilmesi durumunda damme üzere mebnî gelmelerine şâhid olarak getirilmişti. İbn-i Hişâm bu beyti ise, muzafun ileyhın mana olarak niyet edilmediği ve lafzen de hazfedildiği durumda mebnî olamayacağına şâhid getirmiştir.²⁷⁴ Beyitte geçen “قَبْلًا” kelimesi herhangi bir kelimeye izafe edilmemiştir. Kelime nekra geldiği için tenvinli olmuştur. Oysa menvi (niyet edilen) olan muzafun ileyh sabit muzafun ileyh gibidir.²⁷⁵ Eğer izafe manası istenseydi tenvinli gelmez, damme üzere mebnî olurdu.²⁷⁶

48- وَنَحْنُ قَتَلْنَا الْأَسَدَ أَسَدَ خَفِيَّةٍ فَمَا شَرِبُوا بَعْدًا عَلَيَّ لَذَّةِ خَمْرًا

“Biz, arslanları, Haftyye’nin arslanlarını öldürdük. Bundan sonra lezzetle içki içemediler.”²⁷⁷

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, bu beyti önceki beyitte geçen konuya ikinci bir şâhid olarak getirmiştir. Beyitte geçen “بَعْدًا” kelimesi nekra ve tenvinli olarak gelmiştir.²⁷⁸ Çünkü şair burada lafız ve mana itibariyle kelimeyi izafetten kesmiştir. Böylece kelime mebnî olmaktan çıkmıştır.

49- وَلَقَدْ سَدَدْتُ عَلَيْكَ كُلَّ نَبِيَّةٍ وَأَتَيْتُ فَوْقَ بَنِي كَلْبٍ مِنْ عُلَّ

“Sana bütün yolları kapattım. (Senin kabilen) Beni Kuleyb’e üst tarafından indim.”²⁷⁹

²⁷² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 139; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 965; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 156; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 37; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 73; el- Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 169; el- Ezherî, *a.g.e.*, I, 719; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, III, 107.

²⁷³ Şair biyografisi için bkz. Merzubanî, *a.g.e.*, s. 554.

²⁷⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 139.

²⁷⁵ es-Sabbân, Ebu’l- İrfan Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu’s-Sabbân Alâ Şerhi’l-Eşmûnî Li Elfiyyeti İbn-i Mâlik*, Daru’l- Kûtûbi’l- İlmiye, Beyrut, 1997, III, 266.

²⁷⁶ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 26b.

²⁷⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 140; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 965; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 158; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 169; el- Ezherî, *a.g.e.*, I, 719; es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, II, 141, 142.

²⁷⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 140.

²⁷⁹ el-Ferazdak, Hemmam b. Ğalib, *Divanu’l-Ferazdak*, Daru’l- Kûtûbi’l- İlmiye, Beyrut, 1987, s. 495; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 141; es-Suyûtî, *Hem’û’l-Hevâmi*, II, 144; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 164; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 725.

Beyit kâmil bahrindedir. Ferazdak'a aittir. İbn-i Hişâm, damme üzere mebnî olanlardan üçüncü sırada, “قَبْلُ” ve “بَعْدُ” zarflarına mülhâk olan “عَلُ” kelimesini saymıştır. Muayyen bir şeyi ifade etmesi gerekir.²⁸⁰ Beyitte “عَلُ” kelimesinin muzaf olduğu kelime lafzen hazfedilmiştir. Fakat mana olarak izafe devam etmiştir. Kelime cer mahallinde damme üzere mebnîdir.

50- كَجُلُودِ صَخْرٍ حَطَّ السَّيْلُ مِنْ عَلٍ

“Selin, yüksekten aşağıya doğru sürüklediği aşınmış kaya gibi...”²⁸¹

Beyit tavil bahrindedir. İmru'l-Kays'a aittir. İbn-i Hişâm, önceki beyitte “عَلُ” kelimesi lafzen hazfedilen fakat mana olarak kalan bir kelimeye muzaf olduğunda damme üzere mebnî olduğunu açıklamıştır. Fakat “عَلُ” kelimesi muayyen olmayan bir yüksekliği anlattığında yani herhangi bir kelimeye mana ve lafız olarak muzaf olmadığında mu'rab olur.²⁸² Beyitte “عَلُ” kelimesi bu yüzden mu'raptır. Başına harf-i cer gelmesinden dolayı kesra ile mecrûr olmuştur.

51- أَيَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ قَبْلُنْ نَدَامَايَ مِنْ نَجْرَانَ أَنْ لَا تَلَاقِيَا

“Ey süvari! el-Arûza (Mekke ve Medine'ye) geldiğinde, Necran'daki dost ve arkadaşlarıma, artık görüşme olmayacağını (öleceğimi) bildir.”²⁸³

Beyit tavil bahrindedir. Abdu Yağus b. Vakkas (ö. ?)'a aittir. Cahiliye dönemi şairlerindedir.²⁸⁴

İbn-i Hişâm mebnî olanların yedinci sırasında damme veya onun yerine geçen elif ve vav gerektiren müfred, marife münadayı saymıştır. Müfreden kastedilen, muzaf veya şibh-i muzaf (muzafa benzer) olmayan isimdir. Tesniye ve cemî isim de olabilir. Bu tür isimler iki şekilde damme üzere mebnî olur. Birincisi tesniye ve cemi müzekker sâlim olmaması. İkincisi cemi teksîr olmaması. Tesniye olduğunda, eğer muayyen bir

²⁸⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 141.

²⁸¹ İmru'l-Kays b. Hucr, *Divanu İmru'l-Kays Bin Hucr*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 119; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 142; el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 800; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 143; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 165; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 205; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 170; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 725; es-Suyûtî, *Hem 'û'l-Hevâmi'*, II, 145; es-Sabbân, *a.g.e.*, II, 407.

²⁸² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 142.

²⁸³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 146; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 201; el-Müberred, *el-Muktazab*, IV, 204; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 331; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, IV, 18; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 190; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 260; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 22; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 213.

²⁸⁴ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 224-233.

isim kastediliyorsa elif “ا” üzere mebnî olur. Cemi müzekker sâlim olduğunda ve muayyen bir isim kastedildiğinde vav “و” üzere mebnî olur.²⁸⁵

Eğer münâdâ muzaf, şibh-i muzaf veya muayyen bir isim kastedilmeyen nekra olursa, mef’ul konumunda nasb olur.²⁸⁶ İbn-i Hişâm yukarıdaki beyti muayyen bir isim kastedilmeyen nekra bir münâdânın nasb edilmesine şahid getirmiştir. Bir körün “يا رجلا” demesi gibidir. Beyitte geçen “أيا ركبًا” bu tür münâdâya şahid olarak gelmiştir.²⁸⁷

52- ضَرَبْتُ صَدْرَهَا إِلَيَّ وَ قَالَتْ : يَا عَدِيًّا لَقَدْ وَفَّقَكَ الْوَأَقِي

“Bana doğru (gelerek) göğsüne vurdu ve : Ey Adıyy! Seni koruyanlar korudu (korusun) dedi.”²⁸⁸

Beyit hafif bahrindedir. Mühelhil b. Rebia (ö. -/525)’ya nispet edilmiştir. İmru’l-Kays’ın dayısıdır.²⁸⁹ Beyitte “عديًّا” kelimesi âlem (özel isim) olmasından dolayı ma’rifedir. Damme üzere mebnî olarak gelmesi gerekiyordu. Fakat vezinden dolayı tenvin zarureti oluşmuştur. Bu yüzden mansub ve tenvinli gelmiştir.²⁹⁰

53- سَلَامٌ اللهُ يَا مَطَرٌ عَلَيْهَا وَلَيْسَ عَلَيْكَ يَا مَطَرُ السَّلَامُ

“Ey Matar! Allah’ın selamı onun üzerine olsun. Ey Matar! Selam senin üzerine olmasın.”²⁹¹

Beyit vâfir bahrindedir. el-Ahvas (ö. 105/723)’a aittir. Ahvas lâkabı, çekik gözlü olmasından dolayı kendisine verilmiştir.²⁹²

Önceki beyitte, İbn-i Hişâm şair gerek görürse tenvin zaruretinden dolayı münâdânın nasb gelmesinin caiz olduğunu belirttikten sonra, bu beyti vererek

²⁸⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri ’z-Zeheb*, s. 145.

²⁸⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 145.

²⁸⁷ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 29b.

²⁸⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri ’z-Zeheb*, s. 147; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 214; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1304; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 263; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 28; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 698; es-Suyûtî, *Hem’û’l-Hevâmi*, II, 32.

²⁸⁹ Bkz. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XV, 401; el-Cevherî, *a.g.e.*, s. 1265; Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 199-201; el-Merzubanî, *a.g.e.*, I, 248; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 220.

²⁹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 146; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 30a.

²⁹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 148; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, s. 221; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, s. 214, 224; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 204.

²⁹² Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 380-382; el-İsfehânî, *a.g.e.*, IV, 161-211; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 116.

münâdânın damme üzere mebnî gelmesinin de caiz olduğunu açıklamıştır.²⁹³ Şiirde “مطر” âlem (özel isim)’dir. Ma’rife ve müfred olduğu için damme üzere mebnî gelmesi gerekiyordu. Fakat şair şiirin veznini gözetme zaruretinden dolayı tenvinli olarak getirmiştir. Şairler bazen şiir zaruretinden dolayı gayr-i mûnsarifi tenvinli yaptıkları gibi müfred âlem münâdâyı da tenvinli yapmışlardır.²⁹⁴

54- يَا طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ قَدْ وَجِبَتْ لَكَ الْجَنَانُ وَبُوئْتَ الْمَهَا الْعَيْنَا

“*Ey Talha bin Ubeydullah! Sana cennetler vacip oldu ve büyük gözlü huriler sana has oldu.*”²⁹⁵

Beyit basît bahrindedir. Hz. Ebubekir (ö. 12/634) (r.a.) Uhud günü Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656) için söylemiştir.²⁹⁶ İbn-i Hişâm, münâdânın itba’ fethası²⁹⁷ ile fethalanmasının da caiz olduğunu açıklamıştır. Bu durumda münâdânın âlem olması, “ابن” kelimesine mevsuf olması ve onunla muttasıl olması (araya başka bir şey girmemesi) gerekir. Beyitte geçen “طلحة” cevazen fetha ile gelmiştir.

Müberred’e göre damme ile gelmesi uygundur, cumhur ise fethalı olmasını tercih etmiştir.²⁹⁸

2.13. Sürekli Aynı Şekilde Gelmeyen Mebnîler İle İlgili Beyitler

55- يَا رَبِّ لَا تَسْلُبْنِي حُبَّهَا أَبَدًا وَيَرْحَمْ اللَّهُ عَبْدًا قَالَ آمِينَ

“*Ya rabbi! Onun sevgisini hiç bir zaman benden ayırma. Allah, amin diyen kula merhamet etsin.*”²⁹⁹

Beyit basît bahrindedir. İbn-i Manzûr *Lisan’ul-Arab*’da Amr b. Ebi Rebia (ö. ?)’ya³⁰⁰ nispet etmiştir. Mecnûn olarak meşhur olan Kays b. Mülevvah (ö. 68/688)’a³⁰¹ da nispet edilmiştir.³⁰²

²⁹³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 147.

²⁹⁴ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 30b.

²⁹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 148.

²⁹⁶ İbn-i Asakir, *a.g.e.*, XXV, 106.

²⁹⁷ İtba’ hareketi, harfin kendisinden önceki harfin hareketini almasıdır.

²⁹⁸ el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 231-232; bkz. Sibeveyhi, *a.g.e.*, II, 206.

²⁹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 151; el- Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 93; Sabbân, *a.g.e.*, III, 291; Cevherî, *a.g.e.*, s. 57.

³⁰⁰ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 77; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 401-404.

³⁰¹ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 408-415; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 208.

³⁰² Kays b. Mülevvah, *Divanu Kays b. Mülevvah*, Daru’l- Kûtûbi’l- İlmiye, Beyrut, 1999, s. 31; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 27.

İbn-i Hişâm, fetha üzere mebnî olan isim fiilere misâl olarak “أمين” isim fiilini vermiştir. Bu kelimenin dört değişik kullanımının olduğunu açıklamıştır. En çok kullanılan şeklinin “أمين” olduğunu belirttikten sonra bunun kıyastan uzak olduğunu açıklamıştır. Çünkü Arapça’da “فَاعِيلٌ” vezninde isim olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden bazılarının bu isim fiilin “هَابِيلٌ” ve “قَابِيلٌ” isimleri gibi acem (Arapça olmayan) bir isim olduğunu söylemiştir.³⁰³ Bu tür kullanıma beyti şâhid getirmiştir. Beyitte geçen “أمين” birinci vecih kullanıma örnektir. Bu tür kullanım daha yaygın ve daha fasihtir.³⁰⁴

56- أَمِينَ فَرَادَ اللَّهُ مَا بَيْنَنَا بَعْدًا

“Amin! Allah aramızdaki uzaklığı artırsın.”³⁰⁵

Beyit tavil bahrindedir. Tebrizî, *Tehzib*’de Cübeyr b. el-Adbat (ö. ?)’a nispet etmiştir.³⁰⁶

“أمين” isim fiilinin ikinci gelişi, birincisiyle aynı olmakla beraber elifin kendisinden sonra gelen kesraya imale edilmesi şeklindedir. Üçüncü geliş şekli ise beyitte geçtiği gibi kısa elif ile “قَدِيرٌ” ve “بَصِيرٌ” veznindedir. Beyit bu tür kullanıma şâhid getirilmiştir. Bu tür kullanımın kıyasa daha uygun olduğunu fakat daha az kullanıldığını belirtmiştir.³⁰⁷

İbn-i Hişâm *İkmal* sahibinin kasr (kısa elif) şeklinde naklettiğini,³⁰⁸ başkasının ise bunu reddedip şiirde zaruret durumunda kısa elif ile gelebileceğini aktardığını açıklamıştır. İbn-i Kurkul (ö. 569/1174), Sa’leb (ö. 291/904)’in sadece şiirde kısa elif şeklinde geleceğini söylediğini, açıklamıştır.³⁰⁹ Ayrıca kısa elifin Araplardan hiç aktarılmadığını söyleyenler beyti şu şekilde vermişlerdir: “فَامِينَ زَادَ اللَّهُ مَا بَيْنَنَا بَعْدًا”³¹⁰

57- إِيهِ أَحَادِيثٌ نَعْمَانٍ وَسَاكِنِهِ

³⁰³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 151.

³⁰⁴ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 31a.

³⁰⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 152; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 92; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 291; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, III, 17.

³⁰⁶ et-Tebrizî, el-Hatîb, *Tehzibu İslahi'l-Mantuk*, Daru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut, 1983, s. 439.

³⁰⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 152.

³⁰⁸ Kadî İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa, *İkmalû'l-Mû'lim Bifevâidi Müslim*, Daru'l-Vefâ, el-Mansura, 1998, II, 298.

³⁰⁹ İbn-i Kurkul, Ebu İshak İbrahim b. Yusuf, *Metâliu'l-Envar Alâ Sihahi'l-Âsâr*, Daru'l-Felâh Li'l-Bahsi'l-İlmî Ve Tahkîki't-Turâs, Feyyûm, 2012, I, 290.

³¹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 152.

“*Na’man ve sakinlerinin hadiselerini anlatmaya devam et.*”³¹¹

Beyit basît bahrindedir. et-Tilmisanî (ö. 1041/1631), *Nefhu’t-Tib*’de beyti, en-Nâsır Davud b. el-Mu’zam İsa (ö. 656/1258)’ya nispet etmiştir. Eyyûbilerin Dımaşk ve Kerek hâkimidir.³¹²

İbn-i Hişâm beyti, kesra üzere mebnî olan isim fiilerden “إيه” kelimesine misal vermiştir. Sözüne devam et anlamındadır. Burada kelime tenvinlidir Asmaî’ye göre bu kelime yalnızca tenvinli olarak gelir. İbn-i Hişâm Asmaî’den farklı düşünenlerin sonraki beyti şâhid getirdiklerini açıklamıştır.³¹³

58- وَقَفْنَا فُقْنَا : إِيه عَنْ أَمِّ سَالِمٍ

“*Durduk ve şöyle dedik: Ümm-ü Sâlim’i anlatmaya devam et.*”³¹⁴

Beyit tavil bahrindedir. Zu’r-Rumme (ö. 117/735)’ye aittir.³¹⁵ İbn-i Hişâm, Asmaî’nin Zur-Rumme’yi bu beyitte hatalı gördüğünü ve onun bu beytini delil olarak kabul etmediğini aktarmıştır.³¹⁶ Beyitte “إيه” kesra üzere mebnî olarak gelmiştir. Beyti Asmaî’nin düşüncesini reddetmek için şâhid olarak getirmiştir.³¹⁷

59- أَبِي اللَّهِ لِلشُّمِّ الْأَلَاءِ كَأَنَّهُمْ سَيُوفُ أَجَادِ الْقَيْنِ يَوْمًا صِقَالَهَا

“*Allah, demircinin bir gün güzel parlattığı kılıçlar gibi olan, şeref ve ululuk sahiplerini (kötü işler yapmaktan) korudu.*”³¹⁸

Beyit tavil bahrindedir. Kûseyyir Azze (ö. 105/723)’ye nispet edilmiştir. Emevî döneminin önemli şairlerindendir.³¹⁹

İbn-i Hişâm “الألاء” yi ism-i mevsullerden kesra üzere mebnî bir isim olarak saymış ve beyti şâhid getirmiştir. “الذين” anlamındadır.³²⁰

³¹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 153; el-Bağdadî, *Hizânetü’l-Edeb*, VI, 210.

³¹² et-Tilmisanî, Ahmed b. Muhammed, *Nefhu’t-Tib Min Ğusni’l-Endelusi’r-Ratîb*, Daru Sâdir, Beyrut, 1968, II, 408; Şairin biyografisi için bkz. Selahu’d- Din, *Fevâtu’l-Vefeyât*, I, 419; Tomar, Cengiz, “el-Meliku’n-Nâsır Dâvûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2004, XXIX, 76-77.

³¹³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 153.

³¹⁴ Zu’r-Rumme, *Divanu Zi’r-Rumme*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, 2006, s. 165; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 154; el-Müberred, *a.g.e.*, III, 179; İbn-i Serrâc, II, 131.

³¹⁵ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 385-392; İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, IV, 11-17; ez-Zirikli, *a.g.e.*, V, 124; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVIII, 5-34.

³¹⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 154.

³¹⁷ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 32a.

³¹⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 15; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 271; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 129; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 153.

³¹⁹ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 369-379; Merzubanî, *a.g.e.*, s. 350; İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, IV, 106-113; ez-Zirikli, *a.g.e.*, V, 219; el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 5-30.

60- اسْتَقْدِرَ اللهُ خَيْرًا وَارْضَيْتَ بِهِ فَبَيْنَمَا الْعُسْرُ إِذْ دَارَتْ مَيَاسِيرُ

“Allah’tan hayır takdir etmesini iste ve ona razı ol, zorluk anında kolaylıklar döner.(vardır.)”³²¹

Beyit basît bahrindedir. “*Lisanu’l-Arab*”da, Useyr b. Lebid el-Uzrî (ö. ?), Hureys b. Cebele el-Uzrî (ö. ?) veya Uşş b. Lebid el-Uzri (ö. ?)’ye ait olabileceği aktarılmıştır.³²²

İbn-i Hişâm, sükûn üzere mebnî olan zarf olarak “إِذْ” edatını saymıştır. Bu zarf, geçmiş zaman, gelecek zaman ve illet için kullanıldığı gibi, beyitte geçtiği üzere müfaceat (anındalık) için de kullanılır.³²³

61- لِسَلْمَى بَدَاتِ الْخَالِ دَارٌ عَرَفْتُهَا وَ أُخْرِي بَدَاتِ الْجَزَعِ أَيَاتُهَا سَطْرُ

كَأْتُهُمَا مِلَانٌ لَمْ يَتَّعَيَّرَا وَقَدْ مَرَّ لِلدَّارَيْنِ مِنْ بَعْدِنَا عَصْرُ

“Selma’nın Zatûl-Hâl’de ve diğeri Zâtû’l- Ciz’de bildiğim yurdu var, izleri silinîmiş (ancak satır gibi kalmış).

Bizden sonra bir asır (gibi uzun bir süre) geçmesine rağmen, sanki o iki yurt (içinde yaşayanlar) hiç değişmemiştir.”³²⁴

Beyit tavil bahrindedir. Ebu Sahr el-Hûzelî (ö. 80/700)’ye aittir. Emevî döneminde yaşayan bir şairdir.³²⁵

İbn-i Hişâm, zaman zarflarından fetha üzere mebnî olanlar kısmında “الآن” edatını vermiştir. Bu zarfın üç şekilde geldiğini açıklamıştır. Birincisi, “الآن جِئْتُ بِالْحَقِّ”³²⁶ âyetinde geçtiği şekildedir. İkincisi, “فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ”³²⁷ âyetinde geçtiği şekildedir. Üçüncüsü ise, bazen mu’rab olarak geldiği şeklidir. Şiirde “مِنْ” harfi cerinden sonra “الآن” gelmiştir. Harfi cerin son harfi ve “الآن” de lam harfi sakin olarak yan yana gelmiştir. Bu durumda harfi cerden nun harfi düşürülmüş ve “مِلَانٌ” şeklinde olmuştur.

³²⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 157; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 32b.

³²¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 160; Sibeveyhi, *a.g.e.*, IV, 11; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 115.

³²² İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, IV, 293, VII, 360.

³²³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 159.

³²⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 161; İbn-i Cinnî, *el-Hasâis*, I, 315; es-Suyûtî, *Hem’u’l-Hevamî*, II, 137.

³²⁵ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 90-91; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XXIV, 62-74.

³²⁶ Bakara, 2/71.

³²⁷ Cin, 72/9.

Aslında “كَأَنَّهُمَا مِنَ الْآنَ” idi. Bu durumda “الآن” kesra ile mecrûr olmuştur.³²⁸ Beyit buna şâhid getirilmiştir.

62- أَمَا تَرَى حَيْثُ سُهِيلٌ طَالِعَا

“Süheyl yıldızının doğduğunu görmedin mi?”³²⁹

Beyit recez bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm “حَيْثُ” zarfını, zarflardan damme ile mebnî olan bir edat olarak vermiştir. Bu mekân zarfı iki cümleyi birbirine bağlar ve cümleye muzaf olur. Fakat bazen müfred bir kelimeye de muzaf olarak gelebilir.³³⁰ Beyit buna şâhid olarak getirilmiştir.

2.14. Ma'rife Ve Nekra İle İlgili Beyitler

63- رَبِّ مَنْ أَنْضَجْتُ غَيْظًا قَلْبَهُ قَدْ تَمَنَّى لِي مَوْتًا لَمْ يُطَعْ

“Kalbinde kin olgunlaştırdığım niceleri vardır ki benim için ölüm temenni etmiştir, itaat edilmemiştir.”³³¹

Beyit remel³³² bahrindedir. Süveyd b. Ebi Kâhil (ö. 60/680)'e nispet edilmiştir. Cahiliye ve İslam döneminde yaşamıştır.³³³

İbn-i Hişâm, nekra ismin alâmetinin “رَبِّ” yi kabul etmesi olduğunu belirtmiştir. “مَنْ” ve “مَا” nın da nekra olarak görüldüğünü belirttikten sonra beyti şâhid olarak getirmiştir.³³⁴ Beyitte “مَنْ” ism-i mevsûlü, “رَبِّ” den sonra gelmiştir. Dolayısıyla nekradır.³³⁵

64- لَا تُضَيِّقَنَّ بِالْأُمُورِ فَقَدْ تَكْتَفُفُ عَمَّاؤُهَا بِغَيْرِ احْتِيَالٍ

رُبَّمَا تَكَرَّرَهُ النَّفُوسُ مِنَ الْأَمْرِ رِلَهُ فُرْجَةٌ كَحَلِّ الْعَقَالِ

³²⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 161.

³²⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 163; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 586; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 178; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 56; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 146; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi'*, II, 153.

³³⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 163; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 34a.

³³¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 164; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 432; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi'*, II, 349; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 136.

³³² Remel: Sözlükte bir tür hızlı yürüyüş anlamına gelir. Aruz vezninde bu bahir “فاعلاتن” tef'ilesinin art arda gelmesinden ve söylenişinin hızlı olmasından dolayı bu ismi almıştır. Ayrıca, okunuşunun seri şekilde olmasından dolayı hızlı yürüme anlamında “remel” denilmiştir. Vezni şöyledir: “فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن”. Bkz. el-Cehverî, *a.g.e.*, s. 467; Muavvid, *a.g.e.*, s. 65; Ya'kub, *a.g.e.*, s. 88.

³³³ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 303-304; el-Askalânî, *a.g.e.* s. 639; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 146; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIII, 69-73.

³³⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 164.

³³⁵ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 34b.

“Olaylarla kendini sıkıntıya sokma, çaresiz musibetler geçer.

Nefislere nice zor gelen işler vardır ki, bağın çözülüp açılması gibi, onda ferahlık vardır.”³³⁶

Beyit hafif bahrindedir. Ümeyye b. Ebi’s-Salt ve başka şairlere nispet edilmiştir.³³⁷

Önceki beyitte de açıklandığı gibi, “من” ve “ما” başına “رَبِّ” aldığı için nekra kabul edilmiştir. Önceki beyitte “من” için şâhid getirildi. Burada ise ikinci beyitte “رَبِّ” den sonra “ما” getirilmiş ve nekra olduğuna istişhâd edilmiştir.³³⁸

65- رَبُّهُ فَنِيَّةً دَعَوْتُ إِلَى مَا يُورِثُ الْمَجْدَ دَائِبًا فَأَجَابُوا

“Nice gençler vardır ki onları şerefi sürekli miras bırakana çağırdım, hemen icabet ettiler.”³³⁹

Beyit hafif bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, nekra ismin alâmetinin başına “رَبِّ” gelmesidir, demiştir. Oysa bu beyitte “رَبِّ”den sonra zamir gelmiştir ve zamir de ma’rife kabul edilmektedir. Fakat buradaki zamirin ma’rife zamir olmadığını açıklamıştır. Nahiv âlimlerinin nekraya dönen zamirle ilgili üç ayrı görüş ileri sürdüğünü açıklamıştır. Birincisi, mutlak olarak nekradır. İkincisi, mutlak olarak ma’rifedir. Üçüncüsü, kendisine zamir dönen nekra, bazen vücûben nekra, bazen de cevazen nekradır. Beyitte vücûben nekra olarak gelmiştir. Beyitte vücûben nekra olmasının sebebi temyiz olmasındandır. Çünkü temyizin nekra olarak gelmesi vaciptir.³⁴⁰

2.15. Zamirin Lafzen ve Rütbeten Sonradan Gelen Bir İsme Dönmesi İle İlgili

Beyitler

66- جَزَى رَبُّهُ عَنِّي عَدِيَّ بَنِ حَاتِمٍ جَزَاءَ الْكِلَابِ الْعَاوِيَاتِ وَقَدْ فَعَلَ

³³⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 165; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 169, 325; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 391; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi*, I, 35; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 137.

³³⁷ Bkz. Ümeyye b. Ebi’s-Salt, *a.g.e.*, s. 189; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 104; el-Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer, *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb*, Beyrut, 1978, V, 213.

³³⁸ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 34b.

³³⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 166; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 19; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 638; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 412; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 635; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi*, II, 351.

³⁴⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 167; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 35a.

“*Rabbi, Adiy b. Hâtim’i, uluyan köpeklerin cezasını vererek, benimle cezalandırdı.*”³⁴¹

Beyit tavil bahrindedir. en-Nâbiğa ez-Zübyanî ve nahiv ilminin kurucusu Ebu’l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688)’ye nispet edilmiştir.³⁴²

İbn-i Hişâm, zamirin kendisini tefsir edecek bir müfessire ihtiyaç duyduğunu belirtmiş ve müfessiri lafzen ve rütbeten (anlam sırası) zamirden önce veya sonra gelişine göre incelemiştir. Müfessirin lafzen ve rütbeten zamirden sonra geldiği durumları yedi bölüme ayırmıştır. Yedinci bölümde, mukaddem faile muttasıl olan ve muahhar (ikinci) mef’ule dönen aid zamirini ele almıştır. Beyit buna şâhid getirilmiştir. Beyitte “رَبُّهُ” kelimesinde mukaddem faile bitişen zamir, muahhar mef’ul olan “عَدِيّ” kelimesine aid zamir olmuştur. Zamirin müfessiri olan “عَدِيّ” lafzen ve rütbeten zamirden sonra gelmiştir.³⁴³ Zamirin zahir isme lafzen ve rütbeten tekaddüm etmesi caiz değildir. Fakat şiir zaruretinden dolayı caiz olmuştur.³⁴⁴

2.16. İsm-i Mevsûl İle İlgili Beyitler

67- سَعَادُ التِّي أَضْنَاكَ حُبُّ سَعَادَا وَ إِعْرَاضُهَا عَنْكَ اسْتَمَرَّ وَ زَادَا

“*O Suad ki, Suad’ın sevgisi seni hasta etmiştir, onun senden ayrılığı (ve ayrılık hicranı) devam etmiş ve artmıştır.*”³⁴⁵

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm ma’rife isimlerin dördüncü sırasında ism-i mevsûlleri ele almıştır. İsm-i mevsûllerin iki şeye ihtiyaç duyduğunu açıklamıştır. Birincisi sıladır. İkincisi ise sıla cümlesinden mevsûle dönen aid zamiridir.³⁴⁶ Beyitte, şair buna muhalif olarak, zamir yerine zâhir isim getirmiştir. Beyitte geçen, “أضناك حب سعادا” sıla cümlesinde zamir yerine “سعاد” ismi getirilmiştir.³⁴⁷

68- وَ قَصِيْدَةٍ تَأْتِي الْمُلُوكَ عَرَبِيَّةٍ فَذُ قُلْتُهَا لِيُقَالَ مَنْ دَا قَالَهَا

³⁴¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 170; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, I, 300; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 108; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 410; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 416.

³⁴² Ebu’l-Esved ed-Düelî biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.* XII, 215-243.

³⁴³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 170.

³⁴⁴ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 35b.

³⁴⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 174; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 126; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 168; es-Sabbân, *a.g.e.*, I, 213.

³⁴⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 174.

³⁴⁷ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 36a.

“Sultanlara gelen, söylediğim benzersiz nice kasideyi, “onları kim söyledi?” denilsin, diye söyledim.”³⁴⁸

Beyit kâmil bahrindedir. el-A’şa’ya aittir. İbn-i Hişâm, ism-i mevsûlleri saymış ve “ذَا” nın; başına istifham olan “مَا” veya istifham olan “مَنْ” in gelmesi şartıyla ism-i mevsûl olduğunu söylemiştir.³⁴⁹ Beyitte geçen “ذَا” dan önce “مَنْ” gelmiş ve böylece ism-i mevsûl olmuştur.

69- نَجَوْتُ وَ هَذَا تَحْمِيلِينَ طَلِيْقُ

“Kurtuldun, bu taşıdığın da özgürdür.”³⁵⁰

Beyit tavil bahrindedir. Hiciv şairi Yezid b. Mufarriğ el-Hamirî (ö. 69/ 688)’ye aittir.³⁵¹ İbn-i Hişâm, önceki beyitte “ذَا” nın, başına istifham olan “مَا” nın gelmesi veya istifham olan “مَنْ” in gelmesi şartıyla ism-i mevsûl olduğunu söylemiş ve beyti şahid getirmişti. Fakat Kûfelilerin bu şarta muhalefet ettiklerini ve beyti delil getirdiklerini aktarmıştır.³⁵² el-Enbarî, Kûfelilerin ism-i işaretleri ism-i mevsûl olarak kabul ettiklerini fakat Basralıların, ism-i işaretlerin ism-i mevsûl anlamına gelmediğini düşündüklerini, aktarmıştır.³⁵³

2.17. “ال” İle Ma’rife İle İlgili Beyitler

70- نَعْمَ امْرَأً هَرِمٌ لَمْ تُعْرُ نَائِيَةً إِلَّا وَكَانَ لِمُرْتَاعٍ بِهَا وَرَا

“Herim ne iyi adamdır. Hiçbir musibet inmiş olmasın ki, o musibetten korkana sığınaktır.”³⁵⁴

Beyit basît bahrindedir. Züheyr b. Ebi Sülma (ö. -/609)’ya nispet edilmiştir. Şair, cahiliye dönemi, muallâka şairlerindedir. Kendisine ait divanı vardır.³⁵⁵

³⁴⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 178; es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, II, 273; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 105; el-Bağdadî, *Hizânetü’l-Edeb*, IV, 259.

³⁴⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 177-178.

³⁵⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 179; Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, s. 158; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, s. 589; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, I, s. 167; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 106; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 602; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 146; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 165; es-Suyûtî, *Hem’û’l- Hevâmi*, I, 274.

³⁵¹ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVIII, 186-218; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VIII, 183; İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, VI, 342; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 252-255.

³⁵² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 179.

³⁵³ el-Enbarî, *a.g.e.*, II, s. 589.

³⁵⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 183; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, s. 275; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 282; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 612; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 45.

³⁵⁵ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, X, 226-245; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 52; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 77-88.

İbn-i Hişâm, ma'rife “ال” takısının iki yerde hazfedilemeyeceğini, sübûtunun vacib olduğunu açıklamıştır. Birincisi “نعم” ve “بئس” mazi fiilinin faili olan isimdir. “نعم”³⁵⁶ ve “بئس الشَّرابُ”³⁵⁷ âyetlerinde olduğu gibi.³⁵⁸

“نعم” ve “بئس” nin faili muzmar (gizli) olursa, üç durum gerekir. Birincisi, müfred olması, tesniye ve cemi olmaması, açık olmaması, müstetir (gizli) olması ve kendisinden sonra gelen temyizle tefsir edilmesi (açıklanması) gerekir.³⁵⁹ Beyitte “نعم” fiilinin faili müstetir olan “هو” dir. Kendisinden sonra gelen temyiz “امراً” ile tefsir edilmiştir. Beyit buna şâhid getirilmiştir.

71- أَلَا أَيُّهَذَا الزَّاجِرِيُّ أَحْضَرَ الْوَعْيَ وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلَدِي؟

“Ey savaşa katılmaktan ve lezzetleri görmekten beni engelleyen kişi! Benim kalmama garantin var mı?”³⁶⁰

Beyit tavil bahrindedir. Tarafe b. el-Abd (ö. - /564)'a aittir. Meşhur Muallâka şairlerindedir. Kendisine ait divanı vardır.³⁶¹

Ma'rife “ال” takısının sübûtunun vacib olduğu ilk durum önceki beyitte verilmişti. İkincisi ise ism-i işarette na't olması veya “أَيُّهَا” ya na't olması. “أَيُّ” bazen ism-i işaret ile na't olur. İsm-i işaret te başına “ال” gelen bir isim ile na't olur.³⁶² Beyitte “أَيُّهَا” , “ذَا” ism-i işareti ile na't olmuştur. İsm-i işaret te kendisinden sonra gelen “الزاجري” ismiyle na't olmuştur.

72- أَيُّهَذَا كَلَّا زَادَيْكُمَا

“Ey şu iki kişi! azığınızı yiyin.”³⁶³

Beyit remel bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Önceki beyitte belirtildiği gibi “أَيُّ” bazen ism-i işaret ile na't olur. İsm-i işaret te başına “ال” gelen bir

³⁵⁶ Sad, 38/30.

³⁵⁷ Kehf, 18/29.

³⁵⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 182.

³⁵⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 183.

³⁶⁰ Tarafe b. el-Abd, *Divanu Tarafe Bin el-Abd*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 25; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 184; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 115, 116; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 83; İbn-i Serrac, *a.g.e.*, II, 176; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 456; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 502; İbn-i Akil, *a.g.e.*, IV, 24; el- Ezherî, II, 391; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevamî*, II, 39.

³⁶¹ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 114-122; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 225; Merzubanî, *a.g.e.*, s. 21-22.

³⁶² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 184.

³⁶³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 185; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 37; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-Hevamî*, II, 38; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 226.

isim ile na't olduğu açıklanmıştır. İbn-i Hişâm bu beyti ise ism-i işaretin, başına “ال” gelen bir isim ile na't olmadan gelmesine şâhid göstermiştir.³⁶⁴

2.18. Ma’rifeye Muzaf Olma İle İlgili Beyitler

73- كَحْدَرُوفِ الْوَلِيدِ الْمُتَّقِبِ ...

“Çocuğun delikli topacı gibi...”³⁶⁵

Beyit tavil bahrindedir. Muallâka şairi İmru’l-Kays’a aittir. İbn-i Hişâm, ma’rife isimlerden altıncı sırada, ma’rife bir isme muzaf olan ismi ele almıştır. Alem bir isme muzaf olan isim alem derecesinde, ism-i işarete muzaf olan isim ism-i işaret derecesinde, ism-i mevsule muzaf olan isim ism-i mevsul derecesindedir. Fakat zamire muzaf olan isim bundan müstesnadır. “غلامي” de olduğu gibi, zamire muzaf olan bir isim, zamir derecesinde değil alem derecesindedir. Bazıları, ma’rife bir isme muzaf olan ismin ma’rifeliğinin o ismin derecesinin altında olduğunu, bazıları ise mutlak olarak aynı olduğunu iddia etmişler ve bundan zamir de istisna edilmemiştir. Beyit ikinci görüşün (ma’rife bir isme muzaf olan bir ismin ma’rifeliğinin o ismin derecesinin altında olması) yanlışı olduğuna şâhid olarak gelmiştir. Beyitte, “المتقِب” ismi “حَدْرُوف” ismine sıfat olarak gelmiştir. “حَدْرُوف” ismi “ال” ile ma’rifelik kazanmış bir isme muzaf olmuş ve ma’rifelikte onun derecesine yükselmiştir. Sıfat mevsûftan daha çok bilinemez (ma’rifeliği daha üst rütbede olamaz).³⁶⁶ Bu da muzaf’ın, izafe edildiği ismin ma’rifeliği derecesinde olduğunu gösterir. Üçüncü görüşün yanlışığın misâl “مررت بزید صاحبك” sözüdür.³⁶⁷ Burada zamire muzaf olan ismin derecesi zamirin üstünde, yani alem derecesindedir.

2.19. Naibu’l-Fail Olanlar İle İlgili Beyitler

74- فَغَدْتُ كَيْلَا الْفَرْجَيْنِ تَحْسَبُ أَنَّهُ مَوْلِي الْمَخَافَةِ خَلْفَهَا وَ أَمَامُهَا

“Önü ve arkasını korku mekânı zannettiği bu iki gedikten ayrıldı.”³⁶⁸

³⁶⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 185.

³⁶⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 187.

³⁶⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 187-189.

³⁶⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 189.

³⁶⁸ el-Amirî, Lebid b. Rebia, *Divanu Lebid Bin Rebia el- Amirî*, Daru Sadîr, Beyrut, ty., s. 173; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 188; Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 475; el- Müberred, *a.g.e.*, III, 102; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, I, 428; II, 144.

Beyit kâmil bahrindedir. Muallâka şairi Lebid b. Rebia (ö. 41/661)'ya aittir. Şair, hem cahiliye hem de İslam dönemini görmüş, yaklaşık yüz kırk beş yıl yaşamıştır.³⁶⁹

İbn-i Hişâm, merfû olan isimlerden ikinci sırada naibû'l-faili saymıştır. Mef'ûl-u bih olmadığı zaman masdar, zarf-ı zaman ve mekân veya mecrûrun naibû'l-fail olabileceğini açıklamıştır. Mekân zarfı olan "أمام" nin mu'rab gelebileceğini belirttikten sonra beyti şâhid getirmiştir.³⁷⁰ Beyitte "خلف" mübtada olan "كلا" dan bedeldir. "كلا" mübtedadır, takdirî damme ile merfûdur. Dolayısıyla bedel olan "خلف" de merfûdur. "أمام" zarfı "خلف" ye "و" ile atfedilmiş ve damme ile merfû olmuştur.

75- أْتِيحَ لِي مِنَ الْعَدَا نَذِيرًا   بِهِ وَقِيَّتُ الشَّرِّ مُسْتَطِيرًا

"Bana düşmanlarımdan bir uyarı verildi. Etkisi her tarafı kuşatan kötülükten onunla korundum."³⁷¹

Beyit recez bahrindedir. Yezid b. el-Ka'ka'(ö. 130/748)'ya aittir. Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan ders almış kıraat âlimlerindedir.³⁷²

el-Ahfeş (ö. 177/793) dışında Basralılar mef'ul-û bih cümlede olmasına rağmen başka bir şeyin naibû'l-fail olmasının caiz olmadığını düşünmüşlerdir. el-Ahfeş ve Kûfelileri ise caiz görmüşlerdir.³⁷³ Basralıların görüşüne karşı çıkanlar beyti şâhid olarak getirmişlerdir.³⁷⁴ Beyitte "نذيرا" mef'ul-u bih olmasına rağmen naibu'l-fail olarak alınmamış onun yerine car mecrûr olan "لي" naibu'l-fail olmuştur.

76- لَعَلَّكَ وَالْمَوْعُودُ حَقُّ لِقَاؤُهُ   بَدَا لَكَ فِي تِلْكَ الْقُلُوصِ بَدَاءُ

"Belki sana, ki verilen sözleri yerine getirmek haktır, o genç deve ile ilgili farklı bir düşünce gelir (vazgeçersin)."³⁷⁵

Beyit tavil bahrindedir. *el-Eğani*'de Muhammed b. Beşir el-Haricî (ö. 100/718)'ye, *Lisanu'l-Arab*'ta Şemmâh b. Dîrar (ö. 30/650)'a nispet edilmiştir.³⁷⁶

³⁶⁹ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 240; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XV, 246- 259; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 182-190.

³⁷⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 192.

³⁷¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 194.

³⁷² Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, VI, 274-276; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VIII, 186.

³⁷³ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 38b; İbn-un-Nâzım, *a.g.e.*, s. 170.

³⁷⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 194.

³⁷⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 198; İbn-i Hişâm, *Muğnil-Lebib*, s. 507; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 254; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, I, 340.

İbn-i Hişâm, fail ve naibu'l-failin hükümlerinin ne olduğuna değinmiştir. Bu konuda, fail ve naibu'l-failin cümle olamayacağını belirtmiştir. Fakat bunu caiz görenler olmuştur. “لَيْسَ جُنَّةٌ”³⁷⁷ “تَمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنَّةٌ”³⁷⁷ âyetini delil getirmişlerdir. “لَيْسَ جُنَّةٌ” cümlesini “بدا” fiilinin faili olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat İbn-i Hişâm, failin ya fiilin mastarına dönen müstetir (gizli) bir fail olduğunu ve takdiren “تَمَّ بَدَا لَهُمْ بَدَاءٌ” şeklinde olduğunu veya “السَّجْنُ” kelimesine dönen bir aid zamir olduğunu açıklamıştır. Ayrıca “بدا” fiiline bazen açık bir şekilde kendi mastarından fail geldiğini açıklamış ve buna beyti şâhid getirmiştir.³⁷⁸

77- إِنَّ السَّمَاخَةَ وَالْمُرُوءَةَ ضَمْنَا قَبْرًا بِمَرَوْ عَلَيَّ الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ

“Cömertlik ve yiğitlik Merv’de açık bir yol üstündeki bir kabre gömüldü.”³⁷⁹

Beyit kâmil bahrindedir. Ziyad el-A’cem (ö. 100/718)’e nispet edilmiştir. Emevi dönemi şairlerindedir.³⁸⁰

İbn-i Hişâm, fail ve naibu'l-failin hükümlerini ele almış ve beş madde altında incelemiştir. Dördüncü hüküm olarak, eğer müennes olurlarsa âmillerinin müennes yapılmasını ele almıştır. Bunlar da üç çeşittir. Vacibî olarak müennes yapılması, tercihen müennes yapılması ve tercihen müzekker yapılması. Vacibî olarak müennes yapılması da iki şekilde olur. Birincisi, fail muttasıl zamir olduğunda olur. Bu durumda failin hakikî veya mecazî olmasında bir fark yoktur.³⁸¹ Beyitte ise bu kurala uymayan bir durum vardır. “إ” (elif) aid zamiriyle isnad edilmiştir. Bu durumda fiilin “ضمنتا” şeklinde te’nis edilmesi gerekiyordu. Şiir zaruretinden dolayı yapılmamıştır.³⁸²

78- تَمَنَّى ابْنَتَايَ أَنْ يَعِيشَ أَبُوهُمَا وَ هَلْ أَنَا إِلَّا مِنْ رَبِيعَةَ أَوْ مُضَرَ

“İki kızım babalarının yaşamalarını isterler. Oysa ben Rebîa ve Mudar’danım.”³⁸³

³⁷⁶ el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 83; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XIV, 66; Muhammed b. Beşîr’in biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 69-89; Şemmâh b. Dîrâr’ın biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 118-132; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, 215-217.

³⁷⁷ Yusuf, 12/35.

³⁷⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri ’z-Zeheb*, s. 198.

³⁷⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 200; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 628.

³⁸⁰ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 312-314; el-İsfeahî, *a.g.e.*, XV, 260-269.

³⁸¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 200.

³⁸² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 200; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 39a.

³⁸³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 201; İbn-i Hişâm, *Muğnil-Lebîb*, s. 221; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 293.

Beyit tavil bahrindedir. Lebîd b. Rebia'ya aittir. Fiil ve naibu'l-failin âmîlinin vacibî olarak müennes yapıldığı birinci durum önceki beyitte geçti. İkinci durum ise, failin hakikî, zâhir (açık) ve fiile muttasıl (birleşik) olması gerekir. Bu durumda ismin müfred, tesniye ve cem'i olmasında bir fark yoktur. Beyitte “بنتاي” tesniye müennes isim “تمني” fiilinin failidir. Eğer fiil mazi olarak kabul edilirse, şiir zaruretinden dolayı müzekker olarak gelmiş olur. Fakat müzari kabul edilirse, fiilin aslı “تتمني” şeklinde olmuş olur. Bu durumda “ت” hazfedilmiş kabul edilir.³⁸⁴

79- إِنَّ امْرَأً غَرَّهُ مِنْكَ وَاحِدَةً بَعْدِي وَبَعْدِكَ فِي الدُّنْيَا لَمَعْرُورٌ

“Benden ve senden sonra, sizden birinin aldattığı adam, dünyada aldanmıştır.”³⁸⁵

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Tercihen müennes yapma iki durumda olur. Birincisi, fail, fiiline bitişen muttasıl, zâhir ve mecazî müennes olduğunda âmîli tercihen müennes olarak gelir. İkincisi, fail, zâhirî, ve hakikî bir isim olduğunda ve “إلا” dışında başka bir şey aralarına girdiğinde tercihen fiil müennes olarak gelir.³⁸⁶ Beyitte “غرَّ” fiil, faili ise hakikî ve zâhirî bir müennes olan “واحدة” ismidir. Fiil ile failinin arasına “منك” girmiştir. Bu durumda fiilin müennes olarak gelmesi daha çok tercih edilmiş olsa da beyitte müzekker olarak gelmiştir.

80- مَا بَرَّئْتُ مِنْ رَبِيَّةٍ وَدَمِّ فِي حَرْبِنَا إِلَّا بَنَاتُ الْعَمِّ

“Harbimizde, amcanın kızları hariç, şüphe ve azarlamaktan kurtulan olmadı.”³⁸⁷

Beyit recez bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, fail fiilinden “إلا” ile ayrıldığına, fiilin müzekker gelmesinin tercih edildiğini açıklamıştır. “ما قام إلا هند” denildiğinde, gerçekte fail müzekkerdir, demiştir. Çünkü takdir, “Hind hariç kimse kalkmadı.” Şeklindedir.³⁸⁸ Beyitte “برئت” fiili ile faili “بنات” kelimesinin arasına “إلا” girmiştir. Bu durumda tercihen müzekker olarak gelmesi, “ت” nin

³⁸⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 201.

³⁸⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 202; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 183; İbn-i Cinnî, *el-Luma'*, s. 34; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, s. 142; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 596; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 397; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 293.

³⁸⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 202.

³⁸⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 206; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 113; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 91; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 398; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 409; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 294.

³⁸⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 206.

hazfedilmesi gerekirken, cevazen fiil müennes olarak gelmiştir. “ما قامت إلا هند” şeklinde gelmesi caiz değildir.³⁸⁹

81- تَوَلَّى قِتَالَ الْمَارِقِينَ بِنَفْسِهِ وَقَدْ أَسْلَمَاهُ مُبْعَدٌ وَحَمِيمٌ

“Dinden çıkanlara karşı savaşı bizzat kendisi yönetti. Onu dostlar ve yabancılar teslim ettiler.”³⁹⁰

Beyit tavil bahrindedir. Ubeydullah b. Kays er-Rukayyât (ö. 75/694)’a aittir. Emevi döneminde yaşayan bir şairdir.³⁹¹

İbn-i Hişâm, fail ve naibu’l-fail ile ilgili hükümlerin beşinci sırasında, genel olarak âmillerinin tesniye ve cemi alâmetiyle gelmemelerini ele almıştır. “قام أخواك”, “قام” şeklinde gelir. Cemi ve tesniye alâmetlerini bazıları fiile getirirken, müenneslik alâmetini herkes getirmiştir.³⁹² Beyitte, “أسلماه” fiiline tesniye elifi gelmiştir. Fail kendisinden sonra gelen zâhir isimdir.

82- نَتَجَ الرَّبِيعُ مَحَاسِنًا أَلْفَحْنَهَا غُرُ السَّكَايِبِ

“Bahar (da yağın yağmurlar) güzellikler yeşertti, o güzellikleri ak bulutlar aşıladi.”³⁹³

Beyit kâmil bahrindedir. Ebu Firas el-Hamdanî’ye aittir. Beyitte, “الحق” fiilinin faili “غراء” isminin çoğulu zâhir bir isim olan “غر” ismidir. Fail zâhir isim olmasına rağmen, fiile cemi müennes alâmeti getirilmiştir. Kıyasa göre “القحها” şeklinde gelmesi gerekiyordu.³⁹⁴ Beyit misâl olarak gelmiştir.

83- رَأَيْنَ الْعَوَانِي الشَّيْبَ لَاحَ بَعَارِضِي فَأَعْرَضْنَ عَنِّي بِالْخُدُودِ النَّوَاضِرِ

“Güzellikleriyle ziynet takmaya gerek duymayan kadınlar, yanağımnda beliren yaşlılığı görünce, güzel yanaklarını benden çevirdiler.”³⁹⁵

³⁸⁹ el-Bicâî, a.g.e., vr. 40a.

³⁹⁰ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 207; İbn-i Mâlik, a.g.e., II, 581; İbn-i Akîl, a.g.e., II, 81; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 389; el-Ezherî, a.g.e., I, 406.

³⁹¹ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, a.g.e., V, 48-67; ez-Ziriklî, a.g.e., IV, 196; İbn-i Asakir, a.g.e., XXXVIII, 85-96.

³⁹² İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 207.

³⁹³ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 208; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 102; İbn-i Akîl, a.g.e., II, 82; el-Ezherî, a.g.e., I, 405; es-Suyûtî, a.g.e., I, 513.

³⁹⁴ el-Bicâî, a.g.e., vr. 41a.

³⁹⁵ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 209; İbn-i Mâlik, a.g.e., II, 582; İbn-i Akîl, a.g.e., II, 83; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 392.

Beyit tavil bahrindedir. Ebu Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah (ö. 288/901)'a nispet edilmiştir.³⁹⁶ Başka şairlere de nispet edilmiştir.³⁹⁷

Beyitte, “رأين” fiilinin faili zâhir, müennes, cemi bir isim olan “الغواني” kelimesidir. Fail zâhiren gelmesine rağmen fiil cemi olarak gelmiştir. Kıyasa göre “رأت الغواني” şeklinde olması gerekiyordu.³⁹⁸

2.20. Mübteda ve Haber İle İlgili Beyitler

84- خَلِيلِيَّ مَا وَافٍ بَعْدِي أَنْتُمْ إِذَا لَمْ تُكُونَا لِي عَلَيَّ مِنْ أَقَاتِعُ

“İki arkadaş! Bozduğum kişilere karşı benimle olmazsanız ahdimе vefa göstermiş olamazsınız.”³⁹⁹

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, iki çeşit mübtedadan bahsetmiştir. Birincisi, haberi olan mübteda, diğeri haberi olmayan mübtedadır. İki mübteda, iki noktada ortaktırlar. Birincisi, lafzî bir âmilleri yoktur. İkincisi ise manevî âmilleri vardır, o da ibtidadır. Yani başta gelmez.⁴⁰⁰

İki noktada da ayrılırlar. Haberi olan mübteda sarih (açık) bir isim olur. “محمد وَ أَنْ تَصُمُوا خَيْرٌ” cümlesinde olduğu gibi veya isim olarak te’vil edilmesi gerekir. “وَأَنْ تَصُمُوا خَيْرٌ” ayeti⁴⁰¹ “وصيامكم خير لكم” şeklinde te’vil edilir. Haberi olmayan mübtedaya bu şekilde isim te’vil edilemeyeceği gibi her isim bu şekilde (haberi olmayan mübteda) mübteda olamaz. Sıfat şeklinde bir isim olur. “أَقَائِمُ الزَّيْدَانِ” örneğinde olduğu gibi...⁴⁰²

Ayrıldıkları ikinci nokta; haberi olan mübteda herhangi bir şeye dayanmaz, haberi olmayan mübteda ise bir nefy (olumsuzluk) veya istifham edatına dayanır.⁴⁰³ Beyitte ism-i fail olan “وَافٍ” nefye isnad edilmiş ve faili olan munfasıl “انتما” zamirini merfû yapmıştır. Zamir burada haber yerine geçmiştir.⁴⁰⁴

³⁹⁶ İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, IV, 398-400.

³⁹⁷ Bkz. İbn-i Abdi Rabbih, Ebu Amr Şihabu'd-Din, *el-İkdu'l-Ferid*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, II, 358.

³⁹⁸ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 41a.

³⁹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 210; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 189; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, 118, 255; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 723; el-Eşmûni, *a.g.e.*, I, 179; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 192; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 309.

⁴⁰⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 210.

⁴⁰¹ Bakara, 2/184.

⁴⁰² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 210.

⁴⁰³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 210.

⁴⁰⁴ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 41b.

85- أَقَاطِنُ قَوْمٍ سَلَمِيٍّ أَمْ نَوْرًا طَعَنًا إِنَّ يَطْعَنُوا فَعَجِيبٌ عَيْشٌ مَنْ قَطَنًا

“Selma'nın kavmi yerleşip konaklamış mıdır, yoksa yolculuğa mı niyet ettiler? Eğer yola çıkacaklarsa (geride kalan) konaklayanların hayatı şaşılacak durumdadır.”⁴⁰⁵

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İsm-i fail olan “قَاطِنٌ” istifhamla ve vasıf (sıfat) olarak gelmiştir. Faili “قوم” ile beraber habere gerek kalmadan gelmiştir. İbn-i Hişâm mübtedanın bu şekilde haberi olmaksızın gelmesinin, istifham veya nefy edatıyla gelmesiyle mümkün olduğunu, aynı zamanda haberden iktifa ettirecek merfû bir isme vasıf olması gerektiğinin açıklamıştır. Bu isim, zâhir bir isim veya munfasıl bir zamir de olabilir, demiştir.⁴⁰⁶ Beyit haberden iktifa eden mübtedanın istifhamla gelmesine şahid olarak verilmiştir.

2.21. “كان” ve Kardeşleri İle İlgili Beyitler

86- أَبَا خُرَاشَةَ أَمَا أَنْتَ ذَا نَفَرٍ فَإِنَّ قَوْمِي لَمْ تَأْكُلْهُمْ الصَّبْعُ

“Ebu Huraşe! Sen kalabalık (bir topluluk) sahibisin. Fakat benim kavmimi sırtlanlar (kuraklık yılları) yemedi.”⁴⁰⁷

Beyit basît bahrindedir. Abbas b. Mirdâs (ö. 18/639)'a aittir. Şair cahiliye döneminde yaşamış sonra müslüman olmuştur.⁴⁰⁸

İbn- Hişâm, merfûların beşinci sırasında “كان” ve kardeşlerinin ismini saymıştır. “أما أنت ذا نفر” cümlesinde “أما”, “أنا” dan sonra geldiğinde hafzedeceğini açıklamıştır. “أما أنت ذا نفر” cümlesinde olduğu gibi. Burada “ما” zaid olarak “كان” nin hafzinden dolayı ivaz (onun yerine) olarak gelmiştir. Ayrıca masdar olan “أن” ile zaid olan “ما” idgam olarak “أما” şeklinde gelmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 211; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 190; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, 118; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 178; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 193.

⁴⁰⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 210-211.

⁴⁰⁷ es-Sûlemî, Abbas b. Mirdâs, *Divanu Abbas Bin Mirdâs es-Sûlemî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1991, s. 106; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 215; Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 351; es-Suyûtî, *el-Eşbâh Ve'n-Nezâir*, I, 201; İbn-i Cinnî, *el-Hasâis*, II, 157; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 60; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 418; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 257; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 134; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 54; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 297; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 249; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 257; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi'*, I, 386.

⁴⁰⁸ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 267; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIV, 192-204; el-Askalanî, *a.g.e.*, s. 773-774

⁴⁰⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 215.

2.22. Ef'âl-ı Mukarebe İle İlgili Beyitler

87- وَ قَدْ جَعَلْتُ إِذَا مَا قُمْتُ يُثْقَلُنِي ثَوْبِي فَأَنْهَضُ نَهْضَ الشَّارِبِ السَّكْرِ
وَ كُنْتُ أَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ مُعْتَدِلًا فَصِرْتُ أَمْشِي عَلَى أُخْرَى مِنَ الشَّجَرِ

“Kalktığımda elbiselerim bana yorgunluk vermeye başladı. İçki içenin (sarhoşun) kalkışıyla kalkarım.

İki ayak üzerinde, doğru yürürken bir de ağaçtan başka biriyle yürür oldum.”⁴¹⁰

Beyit basît bahrindedir. Amr b Ahmer (ö. 65/685)⁴¹¹ ve Ebu Hayye en-Nemirî (ö. 183/799)’ye⁴¹² nispet edilmiştir.

İbn-i Hişâm merfûların altıncı sırasında ef'al-ı mukarebe fiillerinin isimlerini ele almıştır. Bu fiiller, “كان” gibi amel eder; ismi ref' eder, haberi de nasb eder. Fakat bu fiillerin haberleri sadece müzari fiil olarak gelir. Bazılarının haberinin başına “أَنْ” gelir, bazıları ise “أَنْ” olmaksızın gelir.⁴¹³

Beyitte ef'al-ı mukarebeden “جعل” fiili gelmiştir. Fiil “تُ” zamirini merfû yapmıştır. Fakat, bu fiillerin haberlerinin, ismine dönen bir zamir barındıran müzari fiille gelmesi gerekiyor. Beyitte “يثقلني” fiilinin faili, zâhir bir isim olan “ثوبي” kelimesidir.

88- هَبَبْتُ أَلُومُ الْقَلْبِ فِي طَاعَةِ الْهَوَى

“Heva ve heveslere taatten dolayı kalbi kınamaya başladım.”⁴¹⁴

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Önceki beyitte olduğu gibi ef'al-i mukarebeye şâhid olarak gelmiştir. “هَبَبْتُ” nakıs fiili “كان” gibi amel etmiştir. İsmi konumundaki “تُ” zamirini ref' yapmış, “أَلُومُ” fiiliyle başlayan cümleyi de, kendi haberi olarak nasb etmiştir.⁴¹⁵

89- وَطِنْنَا دِيَارَ الْمُعْتَدِينَ فَهَلْهَلَّتْ نَفْسُهُمْ قَبْلَ الْإِمَاتَةِ تَرْهَقُ

⁴¹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 218; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 294; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 754; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 284; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 280; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 410.

⁴¹¹ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 72-73.

⁴¹² Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 210-212.

⁴¹³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 218.

⁴¹⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 220; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 411.

⁴¹⁵ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 42b.

“Saldırganların yurduna ayak bastık. Ölümünden önce neredeyse nefisleri helâk olacaktı.”⁴¹⁶

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte “هلهت” ef’al-i mukarabedendir. İsmi “نفسهم” dur. Onu ref’ yapmıştır. Müzari fiili “ترهق” ile gelen cümle haber konumunda nasb olmuştur.

2.23. “نيس”nin Amelini Yerine Getiren “لا، ما، لات، لا، ما” ve Nefyeden “إن” İle İlgili Beyitler

90- بَنِي عُدَانَةَ مَا إِنْ أَنْتُمْ ذَهَبٌ وَلَا صَرِيفٌ وَلَكِنْ أَنْتُمْ الْخَرْفُ

“Beni Ğudane! Siz saf gümüş ve altın değilsiniz. Fakat siz pişmiş çamursunuz.”⁴¹⁷

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, merfû olanların yedinci sırasında “ليس” ye hamledilen ve onun gibi amel eden nefy edatlarının isimlerini saymıştır. O edatlar şunlardır: “لات”, “لا”, “ما”, “إن”. Bunlardan “ما” edatının “ليس” gibi amel etmesinin dört şartı vardır: İsminin, haberinin önüne geçmesi, isminin zaid olan “إن” ile birleşmemesi, haberine “إلا” gelmemesi ve haberinin ma’mûlunun kendisini takip etmemesi (haberinin ma’mûlunun haberine tekaddüm etmemesi), zarf, car ve mecrûr olmaması gerekir.⁴¹⁸ Beyitte nefy edatı olan “ما” zaid “إن” ile beraber gelmiştir. Bu yüzden “ما” amel etmemiştir. Yani ismini ref’ haberini nasb yapmamıştır.⁴¹⁹

91- وَقَالُوا نَعْرِفُهَا الْمَنَازِلَ مِنْ مِئِي وَمَا كُلُّ مَنْ وَآفِي مِئِي أَنَا عَارِفٌ

“Mina’daki konaklama yerlerine onu tanıdılar ama ben Mina’ya gelen herkesi tanımıyorum.”⁴²⁰

Beyit tavil bahrindedir. Müzahim b. Haris el-Akîlî (ö. 120/738)’ye aittir.⁴²¹ Beyitte, “ما” nefy edatı olarak gelmiştir. Burada üç vecih caizdir. Birincisi, “ما”nın

⁴¹⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 220; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 410.

⁴¹⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 222; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 431; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, I, 274; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 254; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 261; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 391; es-Suyûtî, *el-Eşbâh Ve’n-Nezâir*, II, 155.

⁴¹⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 222.

⁴¹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 223; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 43b.

⁴²⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 224; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 135, 154; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, I, 282; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 258; Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 120.

haberi olan “عارف” nun ma’mulu yani mef’ulu “كل” kendisinden önce geldiği için “ما” amel etmemiş ve “كل” mef’ul olduğu için mansûb olarak gelmiştir. İkincisi, “كل” nun nefy edatının ismi olarak alınıp, “أنا عارف” cümlesinin mahallen mansûb yapılmasıdır. Bu durumda “ما” amel etmiş olur. Üçüncüsü ise, İbn-i Hişâm’ın belirttiği gibi Beni Temim’in bu tür nefy edatlarını amel etmeksizin isim ve haberlerini merfû okumalarıdır. Onlar, “ما هذا بشر”⁴²² âyetinde nefy edatının haberini ve ismini ref’ okumuşlardır.⁴²³

92- تَعَزَّ فَلَا شَيْءٌ عَلَيَّ الْأَرْضِ بَاقِيًا وَلَا وَرَرَ مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَاقِيًا

“Sabret, yeryüzünde baki bir şey yoktur. Allah’ın hükmüne karşı koruyacak bir sığınak ta yoktur.”⁴²⁴

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, “ليس” gibi amel eden nefy edatlarından “لا” edatının amel etme şartlarının, isminin zaid olan “إن” ile birleşmemesi şartı hariç, “ما” edatıyla aynı olduğunu bunlara ek olarak isim ve haberinin nekra olması gerektiğini açıklamıştır.⁴²⁵ Beyitte “لا” nefy edatı beyitte iki kez gelmiş ve amel etmiştir. “فلا شيء باقيا” cümlesinde nefy edatının ismi “شيء” ref’, haberi “باقيا” nasb gelmiştir. “و لا ورر واقيا” cümlesinde nefy edatının ismi “ورر” ref’, haberi “واقيا” nasb gelmiştir.

93- أَنْكَرْتُهَا بَعْدَ أَعْوَامٍ مَضَيْنَ لَهَا لَا الدَّارُ دَارًا وَلَا الْجِيرَانُ جِيرَانًا

“Üzerinden yıllar geçtikten sonra onu tanıyamadım. Yurt, o yurt değil, komşular, o komşular değil.”⁴²⁶

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Daha önce belirtildiği gibi, İbn-i Hişâm, “لا”nın amel etme şartlarından biri de isim ve haberinin nekra olması gerekir, demiştir. Fakat, bazen ma’rife isimde de amel edebileceğini

⁴²¹ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIX, 73-78; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 211; el-Cumahî, *a.g.e.*, II, 769.

⁴²² Yusuf, 12/31.

⁴²³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri ’z-Zeheb*, s. 224.

⁴²⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 225; İbn-i Hişâm, *Evdahu ’l-Mesâlik*, I, 286; İbn-i Hişâm, *Muğni ’l-Lebîb*, s. 315; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 313; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 264; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 268; es-Suyûtî, *Hem ’û ’l-Hevâmi*, I, 397.

⁴²⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri ’z-Zeheb*, s. 225.

⁴²⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 226; Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, s. 48.

açıklamış ve buna beyti şâhid getirmiştir.⁴²⁷ Beyitte “لا”nın isimleri “الدار” ve “الجيران” ma’rife geldiği halde amel etmiştir. Bu şekilde kullanım azdır.⁴²⁸

94- إِذَا الْجُودُ لَمْ يُرَزَقْ خَلَاصًا مِنَ الْأَدْيِ فَلَا الْحَمْدُ مَكْسُوبًا وَلَا الْمَالُ بَاقِيًا

“Cömertlik, sıkıntıdan kurtulmayla rızıklanmazsa (eziyetten beri olmazsa), övgü kazanılmaz, mal da kalmaz.”⁴²⁹

Beyit tavil bahrindedir. Mütenebbî’ye aittir. İstişhâd için değil misâl olarak gelmiştir. Önceki beytin tahlilinde açıklandığı gibi, “لا”nın isminin bazen ma’rife olarak geleceği belirtilmiştir. Bu beyitte de “الحمد” ve “المال” kelimeleri “لا”nın ismi olarak gelmiş ve ma’rife oldukları halde yine de “لا” amel etmiştir.

95- نَدِمَ الْبُعَاةُ وَلَاتَ سَاعَةٌ مَنَدِمٍ وَالْبُعْيُ مَرْتَعٌ مُبْتَغِيهِ وَخِيمٌ

“Azgınlar pişman oldu fakat pişmanlık vakti değildir. Azgınlık, onu arayanların oyun alanıdır ve tehlikelidir.”⁴³⁰

Beyit kâmil bahrindedir. Beyit Muhammed b. İsa b. Talha (ö. ?) ve Mühelhil bin Mâlik el-Kinanî (ö. ?)’ye nispet edilmiştir.⁴³¹ İbn-i Hişâm, “لات” nefy edatının da “ليس”nin ameliyle amel ettiğini açıklamıştır. Ancak bu edat diğerlerinden iki noktada ayrılır. Birincisi, bu edat sadece üç kelimeye amel eder. Bu kelimeler; çoğunlukla “الحين” kelimesi, bazen de “الساعة” ve “الأوان” kelimeleridir. İkincisi, bu edatın ismi ve haberi aynı anda cümlede bulunmaz. Genellikle ismi mahzûf olarak gelir. Bazen de haberi mahzûf olarak gelir. İbn-i Hişâm, beyti “لات” nefy edatının “الساعة” ile gelmesine şâhid olarak vermiştir.⁴³² Burada isim hazfedilmiştir. Yani cümle şöyledir: “ولات ساعة مندِم”

96- طَلَّبُوا صَلْحَنَا وَلَاتَ أَوَانَ فَأَجَبْنَا أَنْ لَيْسَ حِينَ بَقَاءِ

⁴²⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 226.

⁴²⁸ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 44a.

⁴²⁹ el- Mütenebbî , *a.g.e.*, s. 442; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 226; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 139; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 316.

⁴³⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 229; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 443; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 320; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 269; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 401.

⁴³¹ Bkz. el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, IV, 175.

⁴³² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 229.

“Bizden barış istediler. Fakat zamanı değildir. Zaman baki kalma zamanı değildir, şeklinde cevap verdik.”⁴³³

Beyit hafif bahrindedir. Cahiliye şairi Ebu Zeyd et-Taî (ö. 62/681)’ye nispet edilmiştir.⁴³⁴ Beyit, “لات” edatının “الأوان” ile gelmesine şahid olarak vermiştir. Beyitte “أوان” haber olarak gelmiştir. İsim hazfedilmiştir. Cümle şöyledir: “ليس الجين أوانَ صلح”. Bu beyitte “أوان” ismi, “نزال” vezninde olduğu için kesra üzere mebnîdir. Şiir zaruretinden dolayı tenvinli olarak gelmiştir.⁴³⁵

2.24. “إن” ve Beş Kardeşinin Haberi İle İlgili Beyitler

97- كَأَنِّي مِنْ أَخْبَارِ إِنْ وَلَمْ يُجْرَ لَهُ أَحَدٌ فِي النَّحْوِ أَنْ يَتَّقَدَمَا

عَسَى حَرْفُ جَرٍّ مِنْ نَدَاكَ يَجْرُنِي إِلَيْكَ فَابِّي مِنْ وَصَالِكَ مُعَدِّمَا

“Ben sanki inne’nin haberlerindenim. Hiç kimse, haberinin kendi önüne geçmesini, caiz görmemiştir.

Umulur ki harf-i cer, senin meclisine doğru beni sana çeker, ben sana kavuşmaktan yoksunum.”⁴³⁶

Beyit tavil bahrindedir. Şerefu’d-Din b. Uneyn (ö. 630/1233)’e nispet edilmiştir.⁴³⁷ İbn-i Hişâm, merfû olanların sekizinci sırasında “إن” ve kardeşlerinin haberini saymıştır. “إن” ve kardeşlerinin haberlerinin mutlak olarak kendilerinden önce gelebileceğini açıklamıştır.⁴³⁸ İbn-i Hişâm, bu iki beyti şahid olarak değil, konuyu açıklamak için misâl getirmiştir.

2.25. “إن”nin Hemzesinin Kesra ve Fetha Olmasının Caiz Oluşu İle İlgili Beyitler

98- وَكُنْتُ أَرَى زَيْدًا كَمَا قَبِيلَ سَيِّدًا إِذَا أَنَّهُ عَبْدُ الْقَفَا وَاللَّهَارِمِ

⁴³³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 229; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 143; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 155; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 90; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 444; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 336; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 402.

⁴³⁴ Şairin biyografisi için bkz. İbn Asakir, *a.g.e.*, XII, 320-327; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, 203-206.

⁴³⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 229-230; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 44b.

⁴³⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 231; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 151.

⁴³⁷ Şairin biyografisi için bkz. el-Hamevî, Şihabu’d-Din Ebu Abdullah Yakut, *Mu’cemu’l-Udeba İrşadu’l-Erîb İlâ Ma’rifeti’l-Edîb*, Daru’l-Ğarbi’l-İslamî, Beyrut, 1993, VI, 2661-2666; İbn-i Hallikân, *a.g.e.*, V, 14-18.

⁴³⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 231.

“Ben Zeydi, söylendiği gibi, efendi bilirdim. Oysa o aşağılık kölenin biriymiş.”⁴³⁹

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, “إِنِّ” nin hemzesinin kesralı veya fethalı geldiği yerleri açıklamış, vûcûben kesralı geldiği, vûcûben fethalı geldiği ve cevazen her iki şekilde geldiği durumların neler olduğunu saymıştır. Beyti “إِنِّ” nin hemzesinin cevazen fethalı veya kesralı geldiği üç durumdan birine şâhid olarak vermiştir. Beyitte “إِذَا” el-fucaiyye’den sonra gelmesinden dolayı cevazen fethalı olarak gelmiştir.⁴⁴⁰ Beyit aynı zamanda “إِنِّ” şeklinde de rivayet edilmiştir.⁴⁴¹

2.26. “إِنِّ”nin Amelini Yerine Getiren “لَا”nın Haberi İle İlgili Beyitler

99- أَرَى الْحَاجَاتِ عِنْدَ أَبِي خُبَيْبٍ نَكِدْنَ وَلَا أُمِيَّةً فِي الْبِلَادِ

“Ebu Hubeyb’i şehirlerde ihtiyaç içinde ve zor şartlarda yaşar görüyorum. Ümeye gibi değil.”⁴⁴²

Beyit vâfir bahrindedir. Emevî dönemi şairlerinden Abdullah b. Zübeyr (ö. 75/695)’e aittir.⁴⁴³

İbn-i Hişâm, merfû olanların dokuzuncu sırasında cinsini nefyeden “لَا” nın haberini saymıştır. Cinsini nefyeden “لَا” nın amel etmesinin iki şartı olduğunu açıklamıştır. Birincisi, isminin ve haberinin nekra olarak gelmesi, ikincisi ise isminin, haberinin önünde gelmesi gerekir. Şayet ma’rifenin önüne girerse veya mukaddem haberin önüne gelirse vûcûben amel etmesi ve tekrar etmesi gerekir. Beyitte cinsini nefyeden “لَا” nın ismi “أُمِيَّة” ma’rife bir isim olarak gelmiştir. Fakat İbn-i Hişâm, burada ismin muzafı olan “مِثْلُ” kelimesinin asıl isim olduğunu ve hazfedildiğini açıklamıştır. Aslında cümlenin şöyle olduğunu açıklamıştır: “وَلَا مِثْلُ أُمِيَّة”⁴⁴⁴

2.27. Müzari Fiilin İ’râbı İle İlgili Beyitler

100- مُحَمَّدٌ تَفَدَّ نَفْسَكَ كُلَّ نَفْسٍ إِذَا مَا خِفْتَ مِنْ شَيْءٍ تَبَالَا

⁴³⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 235; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 165; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 350; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 265; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 171; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 391; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 485; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 338; İbn-i Akil, *a.g.e.*, I, 356; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 302; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 441.

⁴⁴⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 235.

⁴⁴¹ Bkz. Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, s. 165.

⁴⁴² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 237; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 309; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 362; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 383; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 106; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 529; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 331.

⁴⁴³ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIV, 140-165; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 87.

⁴⁴⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 237-238; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 45a.

“Ey Muhammed (s.a.v.)! helâk eden bir şeyden korktuğunda senin nefsin uğruna bütün nefisler feda olsun.”⁴⁴⁵

Beyit vâfir bahrindedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in amcası Ebu Talib (ö. - /619)’e nispet edilmiştir.

İbn-i Hişâm merfû olanların onuncu sırasında, başına nasbenden ve cezmeden bir edat gelmediği zaman müzari fiili saymıştır. Beyitte “تغذ” müzari fiili başında cezmeden bir edat bulunmadığı halde meczûm (cezimli) olarak gelmiştir. Fiilin başına hazfedilmiş emir lââmı takdir edilmiştir.⁴⁴⁶ Bazı âlimler emir lââmının şiir zaruretinden dolayı hazfedileceğini söylemiştir.⁴⁴⁷ İbn-i Hişâm, *Muğnil-Lebib*’de, Müberred’in şiirde dahi emir lââmının hazfedilip amel etmesini doğru bulmadığını aktarmıştır.⁴⁴⁸

101- فَأَلْيَوْمَ أَشْرَبَ غَيْرَ مُسْتَحَقِّبِ إِنَّمَا مِنَ اللَّهِ وَلَا وَاعِلِ

“Bugün Allah’tan bir günah kazanmadan ve vağil (içki içenlerin yanına davetsiz giren) olmadan içiyorum.”⁴⁴⁹

Beyit seri’ bahrindedir. İmru’l-Kays’a aittir. Beyitte “أشرب” fiili, kendisini cezmeden bir edat gelmediği halde cezimli gelmiştir. Bu durumda fiil merfû olduğu fakat dammenin zaruretten dolayı hazfedildiği kabul edilir. Yahut arka arkaya fetha, ötre ve fetha hareketlerinin gelmesinden dolayı “عَضْدٌ” kelimesinin ortasının “عَضْدٌ” şeklinde sükûn yapılması gibi, “أشرب غير” kelimelerinde “رَبْعٌ” bölümü “عَضْدٌ” kelimesine uygun olarak “رَبْعٌ” şeklinde söylenmiştir.⁴⁵⁰

2.28. Mefûl-u Bih İle İlgili Beyitler

102- لَنَا مَعَشَرَ الْأَنْصَارِ مَجْدٌ مُؤْتَلٌ بِإِرْضَائِنَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ أَحْمَدًا

“Biz, Ensar topluluğuna, yaratılmışların en hayırlısı Ahmed’i razı ettiğimizden dolayı, şereflerin en yücesi vardır.”⁴⁵¹

⁴⁴⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 239; Sibeveyhi, *a.g.e.*, III, 6; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 130; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 175; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 451; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 432; İbn-i Hişâm, *Muğnil-Lebib*, s. 297; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 444.

⁴⁴⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 239; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 45a.

⁴⁴⁷ İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, V, s. 144.

⁴⁴⁸ İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, s. 297.

⁴⁴⁹ İmru’l-Kays, *a.g.e.*, s. 134; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 240; Sibeveyhi, *a.g.e.*, IV, 319; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 364; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 100, 325; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 184.

⁴⁵⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 240; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 46a.

⁴⁵¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 244; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 24; Ayd, *a.g.e.*, s. 424.

Beyit tavil bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. İbn-i Hişâm, âmili hazfedilen, ihtisas ile nasb olan mef'ulleri şöyle açıklamıştır: Bu tür isimler “أُخْصُ” fiili ile nasb olurlar. Mütakellim zamirinden sonra ya “ال” takısıyla gelirler, “نَحْنُ الْعَرَبَ أَقْرَبَ النَّاسِ” , “نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورِثُ”⁴⁵² cümlesinde olduğu gibi veya muzaf olarak gelirler, “نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورِثُ”⁴⁵² hadisinde olduğu gibi.⁴⁵³

Tekrar ettiğinde veya kendisine atf edildiğinde “الزَّم” ve “أَتَّق” takdiriyle gelenler de nasb olurlar. “الْإِخَ الْإِخَ” , “السَّلَاحِ السَّلَاحِ” ve “السَّيْفِ وَالرُّمْحِ” cümlelerinde olduğu gibi. “إِيَّاكَ” takdiriyle de nasb olurlar.⁴⁵⁴

Âmili hazf edilen mef'uller, ihtisas ile mansûbdurlar. Kendisinden önceki zamirin hükmüyle ihtisâs kastedilen ma'rife isimlerdir. Genellikle “أَنَا” ve “نَحْنُ” mütakellim zamiriyle bazen de gaib zamirle gelirler. Övgü, tevazu ve beyan için kullanılırlar.⁴⁵⁵

Beyitte “مَعَشَرَ” ismi, ihtisâs ile mansûb olmuş ve âmili hazfolmuştur. Takdiri “أَخْصُ مَعَشَرَ الْأَنْصَارِ” şeklindedir. Beyit övgüye şâhid olarak verilmiştir.

103- جُدُّ بَعْفُو فَإِنِّي أَيُّهَا الْعَبْتُ دُ إِلَيَّ الْعَفْوُ يَا إِلَهِي فَقِيرُ

“Affını bol ver. Ben işte bu kul, ya ilahi! Affına muhtacım.”⁴⁵⁶

Beyit hafif bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyit tevazûya şâhid olarak verilmiştir. Beyitte geçen “أَيُّهَا” ihtisâs ile mahâllen mansûb olmuştur.

104- إِنَّا بَنِي نَهْشَلٍ لَا نَدْعِي لِأَبٍ

“Biz Beni Nehşel, babalarımıza dayanıp övünmeyiz. (yaptıklarımızla övünürüz.)”⁴⁵⁷

Beyit basit bahrindedir. Beşame b. Hûzn en-Nehşeli (ö. ?)’ye nispet edilmiştir. Beyitte “بَنِي” ihtisâs ile nasb olmuştur. İbn-i Hişâm, beyti beyan için gelen ve ihtisâs ile

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Muessetu’r-Risale, Beyrut, 2001, XVI, 47.

⁴⁵³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁵⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁵⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁵⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 245; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 22; eş-Şinkîfî, Ahmed b. el-Emin, *ed-Dureru’l-Levami’ Alâ Hem’u’l-Hevami’ Şerhu Cem’i’l-Cevami’*, Daru’l- Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, I, 370.

⁴⁵⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 245; et-Tebrizî, *a.g.e.*, I, s. 79.

nasb olan mef'ule şâhid olarak vermiştir.⁴⁵⁸ Ancak Tebrizî, Hamâse şerhinde bu beytin medih (övgü) için geldiğini açıklamıştır.⁴⁵⁹

105- نَحْنُ بَنِي ضَبَّةَ أَصْحَابُ الْجَمَلِ نُنْعِي ابْنَ عَفَّانَ بِأَطْرَافِ الْأَسَلِ

“Biz Beni Dabbe, deve sahipleriyiz. Affan’ın oğlunun ölüm haberini muzraklarımızın uçlarıyla veriyoruz.”⁴⁶⁰

Beyit recez bahrindedir. el-Hâris ed-Dabbî (ö. ?) ve el-E’rac-el-Ma’ni (ö. ?)’ye nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm, beyti ihtisâs ile nasb olan muzaf isme şâhid olarak vermiştir.⁴⁶¹ Beyitte “بني ضبة” izafet terkiibinde “بني” ma’rife bir isme muzaf olmuş ve ihtisâs ile nasb olmuştur.

106- أَخَاكَ أَخَاكَ إِنَّ مَنْ لَا أَخَا لَهُ كَسَاعِ إِلَى الْهَيْجَا بغيرِ سِلَاحِ

“(Aman dikkat et) kardeşin! kardeşin! Kardeşi olmayan harbe silahsız koşan gibidir.”⁴⁶²

Beyit tavil bahrindedir. Miskîn ed-Darîmî (ö. 89/708)’ye nispet edilmiştir⁴⁶³ İbn-i Hişâm, beyti “الزم” takdiriyle nasb olan isme şâhid olarak vermiştir. Beyitte “أَخَاكَ” tekrar etmiştir. Bu durumda âmîlinin hazfolması vaciptir. “الزم” takdiriyle bir ismin nasbolmasına “إغراء” denmiştir. Dolayısıyla “أخَاكَ” iğrâ ile nasbolmuştur.⁴⁶⁴

107- أَخَاكَ الَّذِي إِنْ تَدَّعُهُ لِمَلَمَةٍ يُجِبُّكَ كَمَا تَبْغِي وَيَكْفِكَ مَنْ يَبْغِي
وَإِنْ تَجْفُهُ يَوْمًا فَلَيْسَ مُكَافِئًا فَيَطْمَعُ دُو التَّرْوِيرِ وَالْوَشْيِ أَنْ يُصْغِي

“Bir felaket anında onu çağırdığında sana istediğin gibi cevap veren ve sana zulmedene karşı sana yeten kardeşine yapış (ona dikkat et).

⁴⁵⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 245.

⁴⁵⁹ et-Tebrizî, *a.g.e.*, I, s. 79.

⁴⁶⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 246; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1373; Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 82; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 23.

⁴⁶¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 246.

⁴⁶² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 249; Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, s. 56; Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 312; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 237, 332; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1380; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, IV, 79; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 271; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 88; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 20; Miskîn ed-Darîmî, *Divanu Şi'ri Miskîn ed-Darîmî*, Dâru Sâdir, Beyrut, 2000, s. 33.

⁴⁶³ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 399; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XX, 121-128; el-Hamevî, *a.g.e.*, III, 1299-1301.

⁴⁶⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 249-250.

*Bir gün onu terk ettiğinde, senin gibi yapmaz. Bu yüzden yalancı ve iftiracılar (aranızı bozmaya) meyletmez.”*⁴⁶⁵

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, iğra ile mansûb olan isim tekrar ettiğinde veya atf edildiğinde âmilinin hazfedilmesinin vacip olduğunu açıklamıştır. Ancak tekrar veya atf olmadığında âmilinin hazfedilmesinin veya zikredilmesinin caiz olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁶ Beyitte “أَخَاكَ” tekrar etmediği ve kendisine atfedilen bir isim olmadığı için cevazen nasb olmuştur.

2.29. Mef'ûl-u Leh İle İlgili Beyitler

108- وَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَذْنِي مَعِيشَةً كَفَانِي وَلَمْ أَطْلُبْ قَلِيلًا مِنَ الْمَالِ

*“Eğer çabalamam az geçimim için bana yetecek olsa, (bunun dışında) az bir mal istemem.”*⁴⁶⁷

Beyit tavil bahrindedir. İmru'l-Kays'a aittir. İbn-i Hişâm, mansûbların üçüncü sırasında mef'ûl-u lehi ele almıştır. Bu mef'ulde dört şeyin bulunması gerektiğini belirtmiştir. O durumlar şunlardır: Masdar olması, illet (sebe) için gelmesi, muallelun bihi (sebebiyet durumu) ile zaman birliği içinde olması ve ikisinin failinin ortak olması gerekir.⁴⁶⁸

Kelime illet bildirip geri kalan şartlardan birini taşımazsa o durumda mef'ûl-u leh olmaz ve harfu't-ta'lil ile mecrûr yapılır.⁴⁶⁹ Beyitte “أَذْنِي” ta'lil için gelmiştir. Ancak masdar değildir. Dolayısıyla sayılan şartlardan birincisini kaybettiği için mef'ûl-u leh olmamıştır. Harfu't-ta'lil ile gelmiş ve mecrûr olmuştur.⁴⁷⁰

109- فَجِئْتُ وَقَدْ نَضَّتُ لِنَوْمٍ ثِيَابَهَا لَدَى السُّنْرِ إِلَّا لَيْسَةَ الْمُتَفَضِّلِ

*“Geldim ve örtünün yanında, uyku için, geceliklerinin dışında elbiselerini çıkarmış (buldum).”*⁴⁷¹

⁴⁶⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 250.

⁴⁶⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 250.

⁴⁶⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 253; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 162; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 186; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, 356; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 451; İmru'l-Kays, *a.g.e.*, s. 129.

⁴⁶⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 253.

⁴⁶⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 254.

⁴⁷⁰ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 46a.

⁴⁷¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 255; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 226; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 481; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 512; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 252; İmru'l-Kays, *a.g.e.*, s. 114; Zevzenî, *a.g.e.*, s. 26.

Beyit tavil bahrindedir. İmru'l-Kays'a aittir. Beyit zamanda birlik olmadığına mef'ul-û leh olmayacağına şahid olarak verilmiştir. “نوم” (uyku) masdar olarak gelmiş ve “نصت” (soyunma) fiilinin illetidir. Fakat, soyunma ile uykuda zaman birliği olmadığı için mef'ul-u leh olarak değil, harf'ut-ta'lil ile gelip mecrûr olmuştur.⁴⁷²

110- وَ إِنِّي لَتَعْرُونِي لِذِكْرِكِ هِزَّةٌ كَمَا انْتَفَضَ الْعُصْفُورُ بِلَلَّةِ الْفَطْرُ

“Bana, seni anınca, üzerine düşen damlanın ıslattığı serçenin silkinmesi gibi titreme gelir.”⁴⁷³

Beyit tavil bahrindedir. Ebu Sahr el-Hûzelî'ye aittir. Beyit failde birlik olmadığına mef'ul-u leh olmayacağına şahid olarak verilmiştir. Beyitte “تعروني” fiilinin faili “الهزة” dur. “ذكري” nın faili ise mütekellimdir. Failde birlik olmadığı için “ذكري” illet harfiyle mecrûr olmuş ve mef'ul-u leh olma özelliğini kaybetmiştir.⁴⁷⁴

2.30. Mef'ul-u Fih İle İlgili Beyitler

111- صَدَدَتِ الْكَأْسَ عَنَّا أَمَّ عَمْرٍو وَكَانَ الْكَأْسُ مَجْرَاهَا الْيَمِينَا

“Ümmü Amr! bizden kadehi engelledin, kadehin akış yönü sağa doğruydı.”⁴⁷⁵

Beyit vâfir bahrindedir. Muallâka şairlerinden Amr b. Külsûm (ö. -/584-600)'a nispet edilmiştir.⁴⁷⁶ İbn-i Hişâm, mansûb olanların dördüncü sırasında mef'ul-û fihi saymıştır. Bu isim zarf olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlerden mekân zarfları üç kısımdır: Birincisi, mübhem olanlar, yani kendisiyle belirli bir mekân kastedilmeyenler. Bu da iki çeşittir: Birincisi, yön isimleridir.⁴⁷⁷ Beyitte geçen “اليمينَا” mübhem olan mekân zarfıdır. İbn-i Hişâm, iki şekilde gelmesinin caiz olduğunu açıklamıştır. “مجريها” mübteda kabul edilirse “اليمينَا” haber olur. Yine “مجراها” kelimesinin “كأس” kelimesinden bedel alınıp zarfın haber yapılmasının da caiz olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁸

112- لَقَدْ عَلِمَ الضَّيْفُ وَالْمُرْمَلُونَ إِذَا غَبَرَ أَفْقٌ وَهَبَّتْ سَمَالَا

⁴⁷² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 255; el-Bicâî, a.g.e., vr. 46b.

⁴⁷³ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 255; el-Enbarî, a.g.e., I, 205; İbn-i Mâlik, a.g.e., II, 803; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 226, 213; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 213; İbn-i Akîl, a.g.e., III, 20; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 482; el-Ezherî, I, 512; es-Suyûtî, a.g.e., II, 98.

⁴⁷⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 256; el-Bicâî, a.g.e., vr. 47a.

⁴⁷⁵ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 258; Sîbeveyhi, a.g.e., I, 280; es-Suyûtî, a.g.e., II, 115.

⁴⁷⁶ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, a.g.e., s. 151-153; el-İsfehânî, a.g.e., XI, 35-40; ez-Ziriklî, a.g.e., V, 84.

⁴⁷⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 257.

⁴⁷⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 259.

“Misafir ve muhtaçlar, kış gelip kuzey rüzgârı estiğinde (senin cömertliğini ve diğer faziletlerini) bilir.”⁴⁷⁹

Beyit mütekârib⁴⁸⁰ bahrindedir. Cahiliye dönemi kadın şairlerden Cenûb Bintu'l-Aclân (ö. ?)'a nispet edilmiştir.⁴⁸¹ Beyitte, “شمالا” mekân zarfı olarak mansûb olmuştur. Beyit mekân zarfının mansûb olarak gelişine şâhid olarak getirilmiştir.

113- جَزَى اللهُ رَبُّ النَّاسِ خَيْرَ جَزَائِهِ رَفِيقَيْنِ قَالَا حَيْمَتِي أُمَّ مَعْبِدٍ
هُمَا نَزَلَا بِالْبَيْرِ ثُمَّ تَرَحَّلَا فَأَفْلَحَ مَنْ أَمْسَى رَفِيقَ مُحَمَّدٍ
فَيَا لَفْصَيِّ مَا زَوَى اللهُ عَنْكُمْ بِهِ مِنْ فِعَالٍ لَا تُجَازِي وَ سُوْدِدِ

“Allah, Ümm-ü Ma'bed'in iki çadırında kaylûle yapan iki arkadaşı mükâfatların en hayırlısıyla mükâfatlandırdı.

Onlar iyilik içinde konakladılar sonra yola koyuldular. Muhammed (s.a.v.)'e arkadaş olan kurtuldu.

Ey Kusayy! (ona muhalif olup onu hicrete zorlamanızdan dolayı) Allah, sizin şeref ve yüceliğinizden neyi giderdi?”⁴⁸²

Beyitler tavil bahrindedir. İbn-i Hişâm, beytin Peygamber (s.a.v.) hicret için Mekke'den ayrıldığında, Mekke'de görünmeyen bir cinden işitildiğini aktarmıştır.⁴⁸³

Mekân zarflarının ikincisi, belli bir uzaklık bildiren isimlerdir. “مَيْلٌ”, “فَرَسَخٌ”, isimleri gibi. Üçüncüsü ise kendi âmilinin cinsinden masdar olan yer isimleridir. “جَلَسْتُ” cümlesindeki “مَجْلِسٌ رَيْدٌ” kelimesi buna örnektir.⁴⁸⁴

İbn-i Hişâm, bu sayılan üç mekân zarfı hariç mekân isimlerinin mansûb olmasını caiz görmemiştir. “صَلِيَتِ الْمَسْجِدِ” denilmez. Çünkü bu hâs bir mekândır. Yani bu isimler her yer için kullanılmaz. Bu tür isimlerde zarfiyet harfi olan “فِي” harfini kullanmak gerektiğini söylemiştir. Beyitte “حَيْمَتِي” mansûb olarak gelmiştir. “قَضِيَا وَقْتِ الْقَبِيلَةِ فِي خِيْمَةٍ”

⁴⁷⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 259; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 167; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 496.

⁴⁸⁰ Mütekârib: Aruz bahirlerinden biri olan Mütekârib, vetedlerin birbirine yakın olmalarından dolayı bu ismi almıştır. Her iki vetedin arasına bir sebep girer ve böylece vetedler bir birine yaklaşır. Sekiz tane tef'ileden oluşur. Vezni şöyledir: “فَعُولُنْ / فَعُولُنْ / فَعُولُنْ / فَعُولُنْ / فَعُولُنْ”. Bkz. et-Tebrizî, *el-Kâfi Fi'l-Aruz*, s. 129; Muavvid, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁸¹ Şairin biyografisi için bkz. Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmu'n-Nisa*, Müessesetûr-Risâle, Beyrut, ty., I, 218.

⁴⁸² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 260; Ayd, *a.g.e.*, s. 441.

⁴⁸³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 260.

⁴⁸⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 260.

”أم معبد“ takdirindedir. Şiir zaruretinden dolayı nasb edilmiştir. Mecrûr olarak gelmesi gerekiyordu.⁴⁸⁵

2.31. Mef'ûl-u Maah İle İlgili Beyitler

114- يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ الْمُعَلَّمُ غَيْرَهُ هَلَّا لِنَفْسِكَ كَانَ ذَا التَّعْلِيمِ
 ابْدَأْ بِنَفْسِكَ فَأَنْهَهَا عَنْ عَيْبِهَا فَإِذَا انْتَهَتْ عَنْهُ فَأَنْتَ حَكِيمٌ
 فَهَذَاكَ يُسْمَعُ مَا تَقُولُ وَيُسْتَقْفَى بِالْقَوْلِ مِنْكَ وَيَنْفَعُ التَّعْلِيمِ
 لَا تَنْهَ عَنْ خُلُقٍ وَتَأْتِي مِثْلَهُ عَارٌ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ

“Ey başkasına öğüt veren Adam! Bu ta’lim nefesine de yok mu?

Nefsinle başla ve onu sapmaktan alıkoy. Eğer ondan alıkoyarsan, o zaman hikmet sahibisin.

Orada söylediğin dinlenir, senden gelen söz ile şifa bulunur ve ta’lim fayda verir.

Aynısını yaptığın fiili başkasından alıkoyma. Bunu yaparsan senin için büyük bir utançtır.”⁴⁸⁶

Beyitler kâmil bahrindedir. Ebu’l- Esved ed-Düelî’ye nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm, mansûb olanların altıncı sırasında mef’ûl-u maahı saymıştır. Mef’ûl-u maahı üç şartın olması gerektiğini açıklamıştır. Birincisi, isim olması, ikincisi, birliktelik ifade eden vav’dan sonra gelmesi gerekir. Üçüncüsü, vavın bir fiille veya fiil anlamı taşıyan bir şeyle gelmesi gerekir.⁴⁸⁷ Şiirdeki dördüncü beyitte geçen “و تَأْتِي” kelimesinin mef’ûl-u maah olmadığına şahid olarak şiiri vermiştir.⁴⁸⁸ Burada vav birliktelik ifade etse bile kendisinden sonra gelen kelime fiil olduğu için mef’ûl-u maah olamaz.⁴⁸⁹

115- عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءَ بَارِدًا حَتَّى غَدَتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

⁴⁸⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 260-261.

⁴⁸⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 264; Sibeveyhi, *a.g.e.*, III, 43; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 25; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 154; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1547; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 83; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 15.

⁴⁸⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 263.

⁴⁸⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 265.

⁴⁸⁹ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 50a.

“Ezilmiş yemle doyurdum. Soğuk su içirdim ta ki iki gözünden yaşlar aktı.”⁴⁹⁰

Beyit recez bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte geçen “ماء” kelimesi mef’ûl-u maah değildir. Çünkü vav burada “مع” anlamında değildir.⁴⁹¹

116- إِذَا مَا الْأَعْيَانُ بَرَزْنَ يَوْمًا وَرَجَّجْنَ الْحَوَاجِبَ وَالْعُيُونَا

“Bir gün, güzelliklerinden dolayı zinet takmayı gerek duymayan kadınlar, kaşlarını inceltip gözlerine sürme çekerek ortaya çıktıklarında...”⁴⁹²

Beyit vâfir bahrindedir. er-Râî en-Nemîrî (ö. 90/709)’ye nispet edilmiştir.⁴⁹³ Beyitte “العيونا” vavla beraber gelmiştir. Fakat maiyyet (مع) anlamında olmadığı için mef’ûl-u maah değildir.⁴⁹⁴ “العيونا” muzmar bir fiille nasbolmuştur. Çünkü anlam olarak önceki fiile nasbedilemez. “كلن العيونا” şeklindedir.⁴⁹⁵

2.32. Hâl İle İlgili Beyitler

117- عَلِي حَالَةً لَوْ أَنَّ فِي الْقَوْمِ حَاتِمًا عَلِي جُودِهِ لَصَنَّ بِالْمَاءِ حَاتِمًا

“Bir toplumda Hâtim olması durumunda, cömertliğine rağmen Hâtim suyla cimrilik yapardı.”⁴⁹⁶

Beyit tavil bahrindedir. Ferazdak’a aittir. İbn-i Hişâm, mansûb olanların yedinci sırasında hâli saymıştır. “حال” kelimesinin lafzı müennes ve müzekker olarak gelebilir.⁴⁹⁷ Beyitte “حالة” kelimesi müennes olarak gelmiştir.

118- أَنَا ابْنُ دَارَةَ مَعْرُوفًا بِهَا نَسَبِي وَهَلْ بَدَارَةَ يَا لِلنَّاسِ مِنْ عَارٍ؟

“Ben Dare’nin oğluyum, soyum onunla bilinir. Dare’nin insanlara karşı utanacağı bir şeyi var mıdır?”⁴⁹⁸

⁴⁹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 266; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 198; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 501; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 245; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 828; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 207; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 499; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 535; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 159.

⁴⁹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 268.

⁴⁹² er-Râî en-Nemîrî, *Divanu er-Râî en-Nemîrî*, Beyrut, 1980, s. 269; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 267; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 199; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 499; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 698; III, 1265; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 247; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 242; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 500; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 535.

⁴⁹³ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 298-300; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XXIV, 112-120;

⁴⁹⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 268.

⁴⁹⁵ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 50b.

⁴⁹⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 270; Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, s. 187; İbn-i Cinnî, el-Lumâ, s. 68, 127.

⁴⁹⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 270.

Beyit basît bahrindedir. Muhadram şairlerden Sâlim b. Dare (ö. 30/651)'ye aittir.⁴⁹⁹ İbn-i Hişâm, halin dört kısımdan oluştuğunu belirtmiştir. Birincisi, hey'eti (tavr ve durum) açıklayandır. “جاء زيد راكبًا” cümlesinde olduğu gibi. Bu tür hal zikredilmeden manaya varılamaz. İkincisi, âmilini te'kid eden hal, “جاء زيد آتيًا” cümlesinde olduğu gibi. Bu tür hal zikredilmediğinde âmili manayı ifade eder. Üçüncüsü, sahibini te'kid eden hal, “لأمن من في الأرضِ كلهم جميعًا”⁵⁰⁰ âyetinde olduğu gibi. Dördüncüsü, cümlenin mazmununu (muhtevasını) te'kid eden hal, “زيد أبوك عطوفًا” cümlesinde olduğu gibi.⁵⁰¹ Beyitte, “معروفًا” kelimesi hâldir. Kendisinden önce gelen isim cümlesini te'kid etmektedir.⁵⁰²

119- فِيهَا اثْنَتَانِ وَأَرْبَعُونَ حَلُوبَةً سُوْدًا كَخَافِيَةِ الْعُرَابِ الْأَسْحَمِ

“Orada, kapkara kargaların tüyleri gibi siyah kırk iki deve vardır.”⁵⁰³

Beyit kâmil bahrindedir. Muallâka şairi Antera (ö. -/600)'ya nispet edilmiştir.⁵⁰⁴ İbn-i Hişâm, hâlin dört hükmü olduğunu belirtmiştir. Birincisi intikâl (الانتقال) yani sabit bir durum değil değişken bir durumu belirtmesi gerekir. Aslen böyle olması gerekirken bazen sabit bir duruma delâlet ederek gelebilir. İkincisi, iştikâktır. Yani bir masdardan türetilmesi gerekir. Müştâk olması gerekir. Bazen camid isim olarak ta gelebilir. “فانفروا”⁵⁰⁵ âyetinde olduğu gibi. “ثبات” camiddir. Fakat müştak olarak te'vil edilir, “متفرقين” anlamındadır. Üçüncüsü nekra olarak gelmesi gerekir. Bazen “ال” ile ma'rife olan bir lafızla da gelebilir. “ادخلوا الأوَّلَ فالأوَّلَ” cümlesinde olduğu gibi. Dördüncüsü, sahibu'l-halin nekra-i mahda (lafzen ve ma'nen nekra) olmaması gerekir. Fakat bazen gelebilir.⁵⁰⁶ Beyitte, “سودًا” hâldir. “حلوبية” temyiz ve sahibu'l-hâldir ve nekra-i mahdadir. Beyit sahibu'l-hâl'in nekra-i mahda gelebileceğine şahid olarak verilmiştir.⁵⁰⁷

⁴⁹⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 272; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 76; İbn-i Cinnî, *el-Hasâis*, II, 58, 297; İbn-i Mâlik, *a.g.e.* II, 756; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 28; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 245.

⁴⁹⁹ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, 285-286; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XXI, 164-175; el-Askalânî, *a.g.e.*, s. 1398.

⁵⁰⁰ Yunus, 10/99.

⁵⁰¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 272.

⁵⁰² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 51b.

⁵⁰³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 276; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 325; İbn-i Yaiş, *a.g.e.*, II, 245; IV, 14; Zevzenî, *a.g.e.*, s. 200.

⁵⁰⁴ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, 163-166; el-İsfehânî, *a.g.e.*, VIII, 168-174; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 91.

⁵⁰⁵ Nisa, 4/71.

⁵⁰⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 274-276.

⁵⁰⁷ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 52a.

2.33. Temyîz İle İlgili Beyitler

120- يَا جَارَتَا مَا أَنْتِ جَارَةٌ

“Ey komşu! Sen ne iyi bir komşusun.”⁵⁰⁸

Beyit kâmil bahrindedir. Cahiliye şairi el-A’şa’ya nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm, mansûb olanların sekizinci sırasında temyizi saymıştır. Nispet yönüyle temyizin dört çeşit olduğunu açıklamıştır. Birincisi, failden dönüşen temyizdir. ⁵⁰⁹“وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا” âyetinin takdiri “وَاشْتَعَلَ شَيْبَ الرَّأْسِ” şeklindedir. İkincisi, mef’ulden dönüşen temyizdir. “وَ أَكْثَرَ مَالِي”⁵¹¹ âyetinde aslen “مَالِي” (fail, mef’ul) dışındaki bir şeyden dönüşen temyizdir. Üçüncüsü, bu ikisi (fail, mef’ul) dışındaki bir şeyden dönüşen temyizdir. “أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا”⁵¹¹ âyetinde aslen “مَالِي” şeklindedir. Muzaf durumundaki “مَالًا” nispeti açıklayan temyiz olmuştur. Dördüncüsü, (herhangi bir şeyden) dönüşmeyen temyizdir. “لِلَّهِ دَرُّهُ فَارِسًا” cümlesinde olduğu gibi.⁵¹² Beyitte “جَارَةٌ” (herhangi bir şeyden) dönüşmeyen temyizdir.

121- يَا سَيِّدًا مَا أَنْتَ مِنْ سَيِّدٍ مُوْطَأَ الْأَكْتَفِ رَحْبَ الدَّرَاعِ

“Ey efendi! Sen dost canlısı ve cömert olan ne iyi bir efendisin.”⁵¹³

Beyit seri’ bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte “سَيِّدٌ” temyizdir. Çünkü “من” hâlin başına gelmez, temyizin başına gelir.⁵¹⁴

2.34. İstisnâ İle İlgili Beyitler

122- أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

“Dikkat edin, Allah dışında her şey boştur. Her nimet, çaresiz, yok olacaktır.”⁵¹⁵

Beyit tavil bahrindedir. Lebid b. Rebia’ya nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm mansûb olanların dokuzuncu sırasında müstesnayı saymıştır. Beş yerde müstesnanın nasb edilmesi vaciptir. Birincisi, istisna edatı “ليس” olduğunda. İkincisi, istisna edatı “لا يكون”

⁵⁰⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 281; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 22, 49; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 23.

⁵⁰⁹ Meryem, 19/4.

⁵¹⁰ Kamer, 54/12.

⁵¹¹ Kehf, 18/34.

⁵¹² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 281.

⁵¹³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 282; İbn-i Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, s. 300; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 626; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 32, 265.

⁵¹⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 283; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 53a.

⁵¹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 284; İbn-i Cinnî, *el-Luma*, s. 58; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, II, 49; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 722; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, II, 289; İbn-i Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, s. 232; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, 179; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 26, 524; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 195; Lebid b. Rebia, *a.g.e.*, 132.

olduğunda. Üçüncüsü, istisna edatı “ما خلا” olduğunda.⁵¹⁶ Beyitte lafzatullah “الله” mansûb olarak gelmiştir. Çünkü “ما خلا” edatından sonra gelmiştir.

123- ثُمُّ النَّدَامِي مَا عَدَانِي، فَإِنِّي بِكُلِّ الَّذِي يَهْوِي نَدِيمِي مُوَلِّعٌ

*Benim dışındaki arkadaşlardan bıkkılır, çünkü ben arkadaşımın hoşuna giden her şeye tutkunum.*⁵¹⁷

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Müstesnanın mansûb olarak gelmesinin vacib olduğu dördüncü durum, istisna edatının “ما عدا” olarak gelmesidir.⁵¹⁸ Beyitte “ما عدائي” gelmiştir. Burada mütekellim ya’sı mansûb konumundadır.

124- وَمَا لِي إِلَّا آلَ أَحْمَدَ شِيعَةً وَمَا لِي إِلَّا مَذْهَبَ الْحَقِّ مَذْهَبٌ

*“Taraftar olarak bana Âl-i Ahmed’den başkası yoktur. Yine benim için hak yol dan başka bir yol da yoktur.”*⁵¹⁹

Beyit tavil bahrindedir. el-Kumeyt (ö. 126/744)’e aittir.⁵²⁰ Müstesnanın vacib olarak mansûb geldiği beşinci durum ise iki durumda “إِلَّا” edatı geldiğinde olur. Birincisi, tam ve muceb (nehy, nefy ve istifham olmaması) bir kelimadan sonra geldiğinde. Tam kelimadan maksat müstesna minhunun zikredilmesidir. İkincisi, müstesna müstesna minhudan önce geldiğinde olur.⁵²¹ Beyit ikinci duruma şahid olarak gelmiştir. Beyitte, “آل” ve “مذهب” müstesnadır. Müstesna minhudan önce gelmişlerdir. Bu durumda nasb edilmeleri vacip olmuştur.⁵²²

125- وَ بَلَدَةٍ لَيْسَ بِهَا أُنَيْسٌ إِلَّا الْيَعْفِيرُ وَالْأَلْبَيْسُ

⁵¹⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri ’z-Zeheb*, s. 283-284.

⁵¹⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 285; el-Muradî, el-Hasan b. Kâsım, *El-Cene’d-Dânî Fi Hurûfi’l-Meânî*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 566; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, I, 107; II, 290; el-Eşmûnî, I, 524; el-Ezherî, *a.g.e.*, s. 115; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 213.

⁵¹⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri ’z-Zeheb*, s. 286.

⁵¹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 287; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, II, 266; İbn-i Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, s. 231; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 508; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 549; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 190.

⁵²⁰ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 420-422; el-Merzubanî, Ebu Ubeydullah Muhammed b. İmran, *el-Muvaşşah Fi Meâhizi’l-Ulema Ale’s-Şuara*, Daru’l-Kûtûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 227-234; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVII, 5-33; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 233.

⁵²¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri ’z-Zeheb*, s. 286-287.

⁵²² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 555b.

“Nice beldeler vardır ki, oraya yerleşen bir insan yoktur. Ancak ceylan tekeleri ve beyaz develer vardır.”⁵²³

Beyit recez bahrindedir. Ciranu'l-Avd olarak bilinen, Âmir b. el-Hâris (ö. ?)'e aittir.⁵²⁴ İstisna, müferrağ (gayr-i mucceb) ve muttasıl (müstesna ve müstesna minhu aynı cins) olduğunda, müstesnanın bedel olarak müstesna minhunun i'rabını alması veya istisna olarak nasb edilmesi caizdir. Munkatı (müstesna ile müstesna minhu aynı cins olmadığı) olduğunda, Hicazlılar vücûben nasb ederler. Temimliler ise bu durumda bedel olarak alıp müstesna minhunun i'rabını verirler.⁵²⁵ Beyitte “يعافير” ve “العيس” müstesnadır, “أنيس” müstesna minhudur. Beyitte müstesna isimler müstesna minhuya bedel olmuş ve merfû olarak gelmiştir.

2.35. Ef'âl-ı Mukarebe İle İlgili Beyitler

126- إِنْ يُقَالُ هُنَّ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ فَحَرِيٌّ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ، وَكَانَا

“Eğer o kadınlar Beni Abd-i Şems'tendirler, derse doğrudur, ve öyledir de.”⁵²⁶

Beyit hafif bahrindedir. İbn-i Hişâm, el-A'sa'ya nispet etmiştir. Fakat divanında bu beyit yoktur.

İbn-i Hişâm, mansûb olanların onuncu sırasında “كان” ve kardeşlerinin haberlerini saymıştır. Onbirinci sırada ise “كاد” ve kardeşlerinin haberlerini saymıştır. İbn-i Hişâm, “كاد” ve kardeşlerinin haberlerine “أَنْ” gelip gelmemesine göre dört kısma ayırmıştır. Birincisi, “أَنْ” gelmesi vacip olanlar; “حري” ve “اخلوق” nâkis fiilleridir.⁵²⁷ Beyitte “فحري” dan sonra müzari “يكون” fiili “ان” ile beraber gelmiştir. Beyit “حري”nın fiil olduğuna ve müzari fiil olarak gelen haberine “أَنْ” gelmesine şâhid olarak verilmiştir.

127- وَ لَوْ سَأَلَ النَّاسُ الثَّرَابَ لِأَوْشَكُوا - إِذَا قِيلَ هَاتُوا - أَنْ يَمْلُوا فَيَمْنَعُوا

⁵²³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, 289; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, I, 321; II, 333; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 414; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 219; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 514; el-Muradî, *a.g.e.*, s. 164; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 261; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 505; el-Ezherî, I, 325, 547; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 191.

⁵²⁴ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, 519-521; el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, X, 18-19; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 250.

⁵²⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 288-289.

⁵²⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 291; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 412.

⁵²⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 291.

“İnsanlardan toprak bile istenseydi, neredeyse -haydi getirin denildiğinde- bıkarlardı ve (o isteği) engellerlerdi.”⁵²⁸

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “كاد” ve kardeşlerinden haberlerine “أن” gelmesine göre taksimatın ikinci sırasında, genelde haberlerinin başına “أن” gelenler vardır. Bunlar; “عسي” ve “أوشك” dir.⁵²⁹ Beyitte, “أوشك” fiilinin ismi muttasıl zamir vavdır. Haberi müzari fiil “يملوا” ya “أن” gelmiştir.⁵³⁰

128- عَسَى فَرَجٌ يَأْتِي بِهِ اللهُ ، إِنَّهُ لَهُ كُلَّ يَوْمٍ فِي خَلْقَتِهِ أَمْرٌ

“Umulur ki Allah bir çıkış verir. Onun için her gün mahlûkatına yönelik (gerçekleştirdiği) bir iş vardır.”⁵³¹

Beyit tavil bahrindedir. Muhammed b. İsmail (ö. ?)’e nispet edilmiştir. “عسي” ve “أوشك” nin müzari fiil olan haberine genel olarak “أن” geldiği daha önce açıklanmıştı. Bu beyitte ise “عسي” nin haberi müzari olan “يأتي” fiilinin başında “أن” olmaksızın gelmiştir.⁵³²

129- يُوْشِكُ مَنْ فَرَّ مِنْ مَنِيْبِهِ فِي بَعْضِ غَرَائِهِ يُوْافِقُهَا

“(Harpte) Kendi ölümünden kaçan, bazı gaflet anlarında neredeyse onunla karşılaşır.”⁵³³

Beyit münserih⁵³⁴ bahrindedir. Ümeyye b. Ebi’s-Salt’a nispet edilmiştir. Beyitte “يوشك” nun haberi müzari “يُوافِقُهَا” fiilidir. Başına “أن” gelmemiştir. Bu nadirdir.

130- كَرَبَ الْقَلْبُ مِنْ جَوَاهِ يَذُوبُ حِينَ قَالَ الْوَشَاءُ: هُنْدُ عَضُوبُ

⁵²⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 292; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 311; İbn-i Akîl, a.g.e., I, 332; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 278; el-Ezherî, a.g.e., I, 283; es-Suyûtî, a.g.e., I, 417.

⁵²⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zehab*, 292.

⁵³⁰ el-Bicâî, a.g.e., vr. 56b.

⁵³¹ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 293; İbn-i Akîl, a.g.e., I, 329; es-Suyûtî, a.g.e., I, 421; İbn-i'l-Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *es-Sâhibî Fi Fıkhî'l-Luğati'l-Arabi Ve Mesâiliha Ve Suneni'l-Arabi Fi Kelâmiha*, Beyrut, 1993, s. 160.

⁵³² el-Bicâî, a.g.e., vr. 56b.

⁵³³ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 294; Sîbeveyhi, a.g.e., III, 184; İbn-i Serrâc, a.g.e., II, 208; İbn-i Yaîş, a.g.e., IV, 385; İbn-i Mâlik, a.g.e., I, 456; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 313; İbn-i Akîl, a.g.e., I, 333; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 279; el-Ezherî, a.g.e., I, 284; es-Suyûtî, a.g.e., I, 413, 477.

⁵³⁴ Münserih: Aruz vezni bahirlerinden münserih, dile kolay gelmesinden veya benzerlerinden farklılık arz etmesinden dolayı bu ismi almıştır. “مُسْتَفْعَلُنْ”, diğer vezinlerde darb tef'ilesi olarak geldiğinde tam ve sahih şekliyle de kullanılabilirdiği halde münserihde hazif (tayy) kuralı ile gelir. (Tayy, tef'ilede dördüncü harfin düşürülmesidir.) Vezni şöyle dir: “مُسْتَفْعَلُنْ مَفْعُولَاتُ مُسْتَفْعَلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ”. Ya'kub, a.g.e., s. 146-147; Muavvid, a.g.e., s. 80.

“Hain iftiracılar, Hind (sana) kızgındır, dediklerinde, kalp neredeyse onun aşkından eriyecekti.”⁵³⁵

Beyit hafif bahrindedir. Kelhabe olarak bilinen Hûbeyre b. Abdullah (ö. ?)’a nispet edilmiştir.⁵³⁶ “كاد” ve kardeşlerinden haberlerine “أن” gelmesine göre taksimatta üçüncü sırada, haberinin başına tercihen “أن” gelmeyenler bulunur. Bunlar, “كاد” ve “كرب” dir.⁵³⁷ Beyitte, “كرب” nin haberi müzari “يذوب” fiilinin başında “أن” olmaksızın gelmiştir. Bu tercih edilen durumdur.

131- كَادَتِ النَّفْسُ أَنْ تَفِيضَ عَلَيْهِ مُدُّ تَوِي حَشْوٍ رَيْطَةٍ وَبُرُودٍ

“Onun (ölümü) üzerine neredeyse nefis helâk olacaktı. (Özellikle) dikişsiz çarşafa ve kefenlere konulduğu zaman.”⁵³⁸

Beyit hafif bahrindedir. Muhammed b. Mûnâzir el-Yerbuî (ö. 198/813)’ye nispet edilmiştir.⁵³⁹ Beyitte, “كاد” nin haberi müzari “تفيض” fiilidir, “أن” ile gelmiştir. Bu fiil için az görülen bir durumdur.⁵⁴⁰

132- سَقَاهَا دَوُو الْأَحْلَامِ سَجَلًا عَلَيَّ الظَّمَا وَقَدْ كَرَبْتُ أَعْنَاقَهَا أَنْ تَقَطَّعَا

“Akıl sahipleri susuzluğundan ona dolu kovayla su içirdiler, neredeyse boyunları parçalanacaktı.”⁵⁴¹

Beyit tavil bahrindedir. Ebu Zeyd el-Eslemî (ö. ?)’ye aittir. Beyitte, “كرب” nin haberi müzari “تقطعا” fiili başında “أن” ile gelmiştir. Bu fiil için nadir görülür.

133- فَأَخَذْتُ أَسْأَلَ وَالرُّسُومُ تُجِيبُنِي وَفِي الْأَعْتِبَارِ إِبْجَابَةٌ وَسُؤَالٌ

“Ben sormaya başladım. (Sevgilinin yurdunun) kalıntıları bana cevap verdi. İbret almada hem cevap hem de soru vardır.”⁵⁴²

⁵³⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 295; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 416; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 314; İbn-i Akîl, I, 335; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 281; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 284.

⁵³⁶ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VIII, 76.

⁵³⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 294.

⁵³⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 296; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 315; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 868; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 330; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 285.

⁵³⁹ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 111; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 627; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVIII, 122-152.

⁵⁴⁰ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 58b.

⁵⁴¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 296; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 316; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 335; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 281; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 285; el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 251.

⁵⁴² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 298; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 411.

Beyit kâmil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “كاد” ve kardeşlerinden haberlerine “أن” gelmesine göre taksimatta dördüncü sırada, haberinin başına “أن” gelmeyenler gelir. Bu fiillere ef’al-ı şurû’ denir. “ طفق، جعل، أخذ، علق، أنشأ، “ bu fiillerdendir.⁵⁴³ Beyitte ef’al-ı şurû’dan “اخذ” gelmiştir. Haberi, müzari “أسأل” fiilidir. Haber, başında “أن” olmaksızın gelmiştir.

134- أَرَاكَ عَلِفْتَ تَظَلِّمُ مَنْ أَجْرَنَا

“Görüyorum ki sen koruduklarımıza zulmetmeye başladın.”⁵⁴⁴

Beyit vâfir bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “علق” ef’al-ı şurûdandır. Haberi, müzari “تظلم” fiili başında “أن” olmaksızın gelmiştir.

135- أَنْشَأْتُ أَعْرَبُ عَمَّا كَانَ مَكْنُونًا

“Gizli olan şeyleri açıklamaya başladım.”⁵⁴⁵

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “أنشأ” ef’al-ı şurûdandır. Haberi, “أعرب” fiili, nasb mahallindedir. Başında “أن” olmaksızın gelmiştir.

2.36. “ليس” ye Hamledilenler İle İlgili Beyitler

136- إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوَلِيًّا عَلَيَّ أَحَدٍ إِلَّا عَلَيَّ أضعفِ المَجَانِينِ

“O, delilerin zayıfları hariç, kimseye galip gelmemiştir.”⁵⁴⁶

Beyit mûnserih bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, mansûb olanların on ikinci sırasında “ليس” ye hamledilenlerin haberini saymıştır. Bunlar şöyle sıralanmıştır: “مستوليا” “إن” e haber olarak “نفي” denir. Beyitte, nefyeden “إن” e haber olarak “مستوليا” gelmiş ve mansûb olmuştur.

2.37. Amel Etmekten Alıkoyan “ما” İle İlgili Beyitler

137- أَعِدْ نَظْرًا يَا عَبْدَ قَيْسٍ، لَعَلَّ مَا أَضَاءَتْ لَكَ النَّارُ الْجِمَارَ الْمُقَيَّدَا

⁵⁴³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 297.

⁵⁴⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 298; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 411; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 282; es-Sabbân, *a.g.e.*, I, 386.

⁵⁴⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 299; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 411; I, 262; eş-Şinkîti, *a.g.e.*, I, 262.

⁵⁴⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 300; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 447; el-Muradî, *a.g.e.*, s. 209; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 291; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 317; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 268.

⁵⁴⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 300.

“*Ey Abd-u Kays! Yeniden bak, belki ateş sana, bağlı eşeği aydınlatır.*”⁵⁴⁸

Beyit tavil bahrindedir. Ferazdak’a aittir. İbn-i Hişam, mansûb olanların on üçüncü sırasında “إِنَّ” ve kardeşlerinin isimlerini saymıştır. Ancak, mezid olan “ما” bitiştirğinde vücûben nasb etmez, sadece “ليت” de cevazen nasb edilebilir.⁵⁴⁹ Beyitte, “لعل” ye zaid “ما” gelmiş ve onu amel etmekten alıkoymuştur. Eğer amel etseydi, fiil cümlesinin başına gelmesi doğru olmazdı.

138- قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نِصْفَهُ فَقَدِ

“*Dedi ki, keşke bu hamam diğer hamamlarla beraber bizim olsaydı, veya yarısı da yeterdi.*”⁵⁵⁰

Beyit basît bahrindedir. Cahiliye şairi en- Nâbiğa ez-Zübyanî’ye aittir. Beyitte, “ليت” nin ismi “الحمام” hem nasb olarak hem de ref’ olarak rivayet edilmiştir.⁵⁵¹ Çünkü, daha önce belirtildiği gibi, zaid olan “ما”, “ليت” ye birleştiğinde amel etmesi ve etmemesi caizdir.

2.38. “إِنَّ” ve Kardeşlerinden Sonunda “ن” Olanlardan “ن”un Hafifletilmesi İle İlgili Beyitler

139- وَأَعْلَمُ فَعِلْمُ الْمَرْءِ يَنْفَعُهُ أَنْ سَوْفَ يَأْتِي كُلُّ مَا قَدِرَا

“*Bil, çünkü takdir edilen her şeyin geleceğini bilmenin kişiye faydası olur.*”⁵⁵²

Beyit seri’ bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişam, “إِنَّ” tahfif edildiğinde (cezimli geldiğinde) amel etmesinin vacip olduğunu açıklamıştır. Bu durumda isminin hazf edilmesi ve haberinin cümle olması da vaciptir. Haberi fiil cümlesi olarak geldiğinde, ister hayır olsun ister şer olsun dua olarak gelmesi veya fiilin camid fiil olarak gelmesi ya da fiilin şunlardan biriyle “إِنَّ” den ayrılması gerekir:

⁵⁴⁸ İbn-i Hişam, *a.g.e.*, s. 301; İbn-i Hişam, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 143; İbn-i Hişam, *Muğni’-Lebîb*, s. 378, 380; el-Eşmûnî, I, 312; el-Ezherî, I, 316; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 409; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, IV, 520; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 389; el-Ferazdak, *a.g.e.*, s. 161.

⁵⁴⁹ İbn-i Hişam, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 302.

⁵⁵⁰ İbn-i Hişam, *a.g.e.*, s. 302; el-Ferahidî, *a.g.e.*, 168; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 138; İbn-i Serrâc, I, 233; İbn-i Cinnî, *el-Hasâis*, II, 221; İbn-i Cinnî, *el-Lumâ*, s. 153; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 390; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 392; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 480; İbn-i Hişam, *Evdahu’l-Mesâlik*, I, 349; İbn-i Hişam, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 143; İbn-i Hişam, *Muğni’-Lebîb*, s. 89, 376, 406; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 105; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 311; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 317; es-Suyûtî, I, 220, 458.

⁵⁵¹ İbn-i Hişam, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 303.

⁵⁵² İbn-i Hişam, *a.g.e.*, s. 305; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, I, 387; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 322; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 257; es-Sabbân, *a.g.e.*, I, 430.

Birincisi, “لا، لم، لن” gibi nefy edatlarından biriyle ayrılması gerekir, “أیحسب الانسان أن لن” 553 âyetinde olduğu gibi. İkincisi, şart edatlarından biriyle ayrılması gerekir. “وقد نزل علیکم فی الکتاب أن إذا سمعتم آءا یات الله یُکفر بها” 554 âyetinde olduğu gibi. Üçüncüsü, “قد” ile ayrılması gerekir. “و نعلم أن قد صدقنا” 555 âyetinde olduğu gibi. Dördüncüsü “لو” ile ayrılması gerekir. “أن لو نشاء أصبناهم بذنوبهم” 556 âyetinde olduğu gibi. Beşincisi, “س ve سوف” harfleriyle ayrılması gerekir. 557 Beyit beşinci maddeye şahid olarak verilmiştir. Beyitte, muhaffef olarak gelen “ان”, haberi olan fiil cümlesinden “سوف” ile ayrılmıştır.

140- وَ یَوْمًا تُوَافِينَا بُوَجْهِ مُقَسِّمٍ كَأَنَّ طَبِيبَةً تَعْطُو إِلَيَّ وَارِقِ السَّلْمِ

“Bir gün, bir ceylanın (çok dikenli) es-selemû'l-muverrak ağacına boynunu uzattığı gibi, bize güzel bir yüzle geldi.” 558

Beyit tavil bahrindedir. Cahiliye şairi İlba' b. Erkam (ö. ?) 559 ve Zeyd b. Erkam (ö. 68/688)'a nispet edilmiştir. 560

Eğer harf “كأن” olursa, genellikle “أن” için gerekli olanlar gerekir. Ancak isminin hafzedilmeyip zikredilmesi ve haberinin müfred olması caiz olur. Beyitte, “طبيبة”, “كأن” nin ismi olarak mansûb gelebilir. Bu durumda kendisinden sonra gelen cümle sıfat olur. Haberi de hafzedilmiş olur. Yine “طبيبة” haber olarak alındığında merfû olarak gelir. Kendisinden sonraki cümle sıfat olur ve isim hafzedilmiş olur. “طبيبة” mecrûr olarak alındığında, “أن” harf-i cer ile mecrûr arasına girmiş ziyade harf olarak kabul edilmiş olur. 561

141- وَوَجْهِ مُشْرِقِ اللَّوْنِ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانٍ

553 Beled, 90/5.

554 Nisa, 4/140.

555 Maide, 5/113.

556 A'raf, 7/100.

557 İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 305.

558 İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 306; Sibeveyhi, a.g.e., II, 134; İbn-i Serrâc, a.g.e., I, 245; el-Enbarî, a.g.e., I, 164; İbn-i Mâlik, a.g.e., I, 496; III, 1529; el-Muradî, a.g.e., s. 576; İbn-i Hişâm, Şerh-u Katri'n-Nedâ, s. 148; İbn-i Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 51; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 325; el-Ezherî, a.g.e., I, 333; es-Suyûtî, a.g.e., II, 326; es-Sabbân, a.g.e., I, 432.

559 el-Asmaî, Ebu Said Abdû'l-Melik, Asma'yyât, Kahire, 1993, s. 157.

560 el-Enbarî, a.g.e., I, 164.

561 İbn-i Hişâm, Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb, s. 306.

“Rengi parlak bir yüz, sanki iki göğsü (sert ve kuvvetli olmada) yontulmuş fil dişi gibidir.”⁵⁶²

Beyit hezec⁵⁶³ bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “كَانَ” in ismi hazfedildiğinde ve haberi isim cümlesi olarak geldiğinde herhangi bir fasılaya ihtiyaç olmaz.⁵⁶⁴ Beyitte, “كَانَ” cezimli olarak gelmiştir. İsmi hazfedilmiştir. Haberi “تدبَاهِ حَفَانُ” cümlesidir. Haber isim cümlesi olarak gelince “كَانَ” ile haberi arasına bir fasıla girmemiştir.

142- لَا يَهْوُلَنَّكَ اصْطِلَاءُ لَطْيِ الْحَرِّ بِفَمَحْدُورُهَا كَأَنَّ قَدْ أَلَمَّا

“Harb ateşinin tutuşturulması seni korkutmasın. Onun korkusu inmiş gibidir.”⁵⁶⁵

Beyit hafif bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “كَانَ” in ismi hazfedildiğinde ve haberi fiil cümlesi olduğunda fasıla olarak “قَدْ” gelir.⁵⁶⁶ Beyitte “كَانَ” in haberi fiil cümlesi “الْمَا”dır. “كَانَ” ile haberi arasına fasıla olarak “قَدْ” gelmiştir.

2.39. Müzarinin Nasbı İle İlgili Beyitler

143- قَالَتْ: أَكُلُّ النَّاسِ أَصْبَحَتْ مَانِحًا لِسَانَكَ كَيْمَا أَنْ تَغُرَّ وَتَخْدَعَا؟

“Dedi ki, aldatasın diye mi, bütün insanlara dilini verdin (onları medhedip övdün)?”⁵⁶⁷

Beyit tavil bahrindedir. Cemil b. Ma’mer (ö. 82 /701)’e nispet edilmiştir.⁵⁶⁸ İbn-i Hişâm, mansûb olanların on beşinci sırasında nasb eden edattan sonra gelen müzari fiili saymıştır. Bu edatlar şunlardır; “لَنْ، كَيْ، اِذَنْ، أَنْ”. Bunlardan “لَنْ” sürekli nasbeden bir

⁵⁶² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 307; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 378; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 334; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 135; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 246; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, IV, 565; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 149.

⁵⁶³ Hezec: Lügatte, gök gürültüsü, sinek sesi, şarkı ve terennüm anlamına gelir. Aruz ölçüsü olarak bu ismi almasının sebebi sesin tekrar etmesinden kaynaklanır. Hezec aynı zamanda bir şarkı türüdür. Her cüzün sonunda tekrar eden iki sebebe hezec denilir. Asıl vezni “مَفَاعِيلُنْ” tef’ilesinin altı defa tekrar etmesiyle meydana gelir. Ancak meczû olarak gelir ve “مَفَاعِيلُنْ مَفَاعِيلُنْ مَفَاعِيلُنْ” şeklinde dönüşmüştür. Bkz. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, II, 271, 390; et-Tebrizî, *el-Kâfi Fi'l-Aruz*, s. 73; Ya’kub, *a.g.e.*, s. 152; Muavvid, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁶⁴ İbn-i Hişâm *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 307.

⁵⁶⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 307; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 379; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 326; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 335; es-Sabbân, *a.g.e.*, I, 433.

⁵⁶⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 307.

⁵⁶⁷ Cemil b. Ma’mer, *Divanu Cemil Buseyne*, Daru Beyrut, Beyrut, 1982, s. 74; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 310; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, V, 128; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 782; III, 1533; el-Muradî, *a.g.e.*, s. 262; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 242; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 60; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 632; II, 361.

⁵⁶⁸ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 315-322; el-İsfehânî, *a.g.e.*, VIII, 66-112; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 138.

edat olarak gelir. “كي” ise ta’lil (sebe) için değil masdar olarak geldiğinde nasb eder. “جُنْتُكَ كَيْ أَنْ تَكْرَمَنِي” cümlesindeki gibi gelmez. Çünkü iki nasb edatı beraber gelmez. Fakat bu şiirde caizdir.⁵⁶⁹ Beyitte “كيما” ta’lil için gelmiştir. Nasb edatı değildir. Ondan sonra gelen “أَنْ” den bu anlaşılmaktadır. Aynı tür edatlar bir arada gelmez.

144- لَأُنَّ عَادَ لِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بِمِثْلِهَا وَأَمْكَنِّي مِنْهَا إِذَنْ لَا أَقْبِلُهَا

“Şayet Abdü'l-Aziz (daha önce söylediği sözle) bana yeniden dönse, ve bana imkân verse (bu sefer) geri çevirmem.”⁵⁷⁰

Beyit tavil bahrindedir. Kûseyyir b. Abdurrahman’a aittir. “إِذَنْ” edatının amel etmesi için üç şart gereklidir. Birincisi, cümlenin başında gelmesi gerekir.⁵⁷¹ Beyitte “إِذَنْ” amel etmemiştir. Çünkü cümlenin başında gelmemiştir.

145- إِذَنْ وَاللَّهِ نَرْمِيهِمْ بِحَرْبٍ تُشِيبُ الطِّفْلَ مِنْ قَبْلِ الْمَشِيبِ

“Öyleyse onlara, ihtiyarlık vaktinden önce çocuğu ihtiyarlatacak bir harp açarız.”⁵⁷²

Beyit vâfir bahrinden olup Hz. Peygamberin şairi Hz. Hassan b. Sabit (ö. 54/674)’e aittir.⁵⁷³ “إِذَنْ” edatının amel etmesinin ikinci şartı ise kendisinden sonra gelen fiilin müstakbele yönelik anlam taşıması gerekir. Üçüncüsü ise, fiilinin kendisinden hemen sonra gelmesi ya da bir kasele (yemin) veya nefyeden “لَا” ile ayrılması gerekir.⁵⁷⁴ Beyitte “إِذَنْ” başta gelmiş ve fasıla olarak “وَاللَّهِ” yemini gelmiş ve amel etmiştir.

146- لَأَسْتَهْسِلَنَّ الصَّعْبَ أَوْ أَدْرِكَ الْمُنَى فَمَا انْقَادَتِ الْأَمَالُ إِلَّا لِصَابِرٍ

“Muhakkak zorluğu kolay göreceğim veya ölüme kavuşacağım Emeller ancak sabırlı kişiye boyun eğer.”⁵⁷⁵

⁵⁶⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 310.

⁵⁷⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 311; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 13; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 443; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 30; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 367; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 295; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 422; Kûseyyir, *a.g.e.*, s. 305.

⁵⁷¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 311.

⁵⁷² Hassan b. Sabit, *Divanu Hassan Bin Sabit*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, s. 33; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 312; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 70; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 910; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 369; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 295.

⁵⁷³ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 207-209; el-İsfehânî, *a.g.e.*, IV, 105-126; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 175-176; el-Merzubanî, *el-Muvaşşah*, s. 75-79.

⁵⁷⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 312; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1540; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 78; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 94; İbn-i Akil, *a.g.e.*, IV, 8; el-Ezherî, II, 372; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 304.

⁵⁷⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 318.

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, “أَنْ” in, “أَوْ، فاء السببية، وأَوْ المعية، ثم،” gibi atıf harflerinden sonra ve “حتي، كي التعليلية، اللام” gibi cer harflerinden sonra muzmar (gizli olarak) gelip nasb edebileceğini belirtmiştir. Atıf harflerinden “أَوْ” vüçûben kendisinden sonraki muzmar (gizli) “أَنْ” ile nasb eder. Bu durumda “إِلَيَّ” veya “إِلَى” anlamında olması gerekir.⁵⁷⁶ Beyitte, “أَوْ” atıf harfi “إِلَيَّ” anlamında gelmiştir ve kendisinden sonra “أَنْ” vüçûben gizli gelmiş ve müzari fiili nasbetmiştir.⁵⁷⁷

147- وَكُنْتُ إِذَا عَمَزْتُ قَنَاءَ قَوْمٍ كَسَرْتُ كُؤُوبَهَا أَوْ تَسْتَقِيمًا

“Bir kavmin mızraklarının sapını elimle sıktağında ya onu boğumlarından kırarım ya da düzelir.”⁵⁷⁸

Beyit vâfir bahrindedir. Ziyad el-A’cem’e aittir. Beyitte, “أَوْ” atıf harfi, “إِلَى” anlamında gelmiştir. Kendisinden sonra “أَنْ” vüçûben gizli gelerek kendisinden sonraki müzari fiili nasbetmiştir.⁵⁷⁹

148- أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبَّعَ الْفَوَاءَ فَيَنْطِقُ

“Metruk eve sormadın mı? Konuşsun.”⁵⁸⁰

Beyit tavil bahrindedir. Cemil b. Ma’mer’e aittir. “ف” ve “و” ise iki şartla kendisinden sonra “أَنْ” vüçûben gizli gelir ve nasb eder. Birincisi, “ف”nın sebebiyet için ve “و” harfinin de maiyyet için gelmesi gerekir. Beyitte “ف” sebebiyet için değil isti’naf (başlangıç harfi) olarak gelmiş ve bu yüzden müzari fiili nasbetmemiştir.⁵⁸¹

149- سَأَتْرُكُ مَنْزِلِي لِبَنِي تَمِيمٍ وَالْحَقُّ بِالْحِجَازِ فَأَسْتَرِيحًا

“Beni Temim’e (eziyetlerinden uzaklaşmak için) evimi terk edeceğim ve dinlenmek için Hicaz’a gireceğim.”⁵⁸²

⁵⁷⁶ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 318.

⁵⁷⁷ el-Bicâî, a.g.e., vr. 62a.

⁵⁷⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 319; Sîbeveyhi, a.g.e., III, 53; İbn-i Mâlik, a.g.e., III, 1540; İbn-i Hişâm, Şerh-u Katri’n-Nedâ, s. 78; İbn-i Hişâm, Muğni’l-Lebîb, s. 93; İbn-i Akil, a.g.e., IV, 9; el-Ezherî, a.g.e., II, 372.

⁵⁷⁹ el-Bicâî, a.g.e., vr. 62a.

⁵⁸⁰ İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb, s. 320; Sîbeveyhi, a.g.e., III, 37; ez-Zemahşerî, a.g.e., s. 329; İbn-i Hişâm, Muğni’l-Lebîb, s. 222; el-Ezherî, II, 381; es-Suyûtî, a.g.e., II, 308.

⁵⁸¹ İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb, s. 321.

⁵⁸² İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 321; Sîbeveyhi, a.g.e., III, 39; el-Müberred, el-Muktazab, II, 22; İbn-i Serrâc, a.g.e., II, 182; İbn-i Mâlik, a.g.e., III, 1550; es-Suyûtî, a.g.e., I, 251; II, 305, 320.

Beyit vâfir bahrindedir. Muğire b. Habennâ (ö. 91/710)'ya aittir.⁵⁸³ “و” ve “ف” haflerinden sonra “أن” in vücûben gizli olarak gelip nasb etmesinin ikinci şartı ise, nefy (olumsuzluk) veya talep bildirmesi gerekir.⁵⁸⁴ Beyitte, “ف” sebep için gelmiş fakat talep ve nefiyle gelmemesine rağmen müzari fiili nasbetmiştir. Bu şiir zaruretindedir. Ya da kendisinden sonra “فاستريحن” şeklinde tevkid “ن” unun gelmesinden dolayı fethalı olarak gelmiştir.⁵⁸⁵

150- يَا نَاقَ سِيرِي عَنَّا فَسِيحَا إِلَى سُلَيْمَانَ فَتَسْتَرِيحَا

“Ey deve! Süleymana doğru geniş adımlarla yürü ki dinlenelim.”⁵⁸⁶

Beyit recez bahrindedir. Ebu'n-Necm el- İclî'ye aittir. Beyitte “ف” sebebiyyeden sonra vücûben “أن” gizli olarak gelmiş ve müzari fiili nasb etmiştir. İbn-i Hişâm, bu şekilde gelmesinin iki şarta bağlamıştır. Birincisi, talep siğasında olması, ikincisi ise isim fiil lafzı olmaması gerekir. “صه فَنُكْرِمَكَ” şeklinde söylenmesi caiz değildir.⁵⁸⁷

151- رَبِّ وَقَفَّنِي فَلَا أُعْدِلَ عَنْ سَنَنِ السَّاعِينَ فِي خَيْرِ سَنَنْ

“Rabbim, beni hayır yoluna koşanların yoluna ilet ki o yoldan sapmayayım.”⁵⁸⁸

Beyit remel bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “أن” in, “ف” sebebiye ve “و” maiyyeden sonra vücûben gizli gelmesinin iki şartı olduğu daha önce belirtilmişti. İkinci şart olarak ta nefy ve talep ile gelmesi gerektiği belirtilmişti. İbn-i Hişâm, talebin; emir, nehiy, dua, arz, tahdid, temenni, istifham ve nefy ile beraber sekiz adet olduğunu açıklamıştır.⁵⁸⁹ Beyitte, “أعدل” fiili, talep çeşitlerinden dua ile gelen ve “فداء السببية” den sonra gelip vücûben gizli olan “أن” ile mansûb olmuştur.⁵⁹⁰

152- يَا ابْنَ الْكِرَامِ أَلَا تَدْنُو فَنُبْصِرَ مَا قَدْ حَدَّثُوكَ فَمَا رَأَى كَمَنْ سَمِعَا

⁵⁸³ Şair biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 278; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XIII, 55-68.

⁵⁸⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 321; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 63a.

⁵⁸⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 322.

⁵⁸⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 321; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 13; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 183; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, s. 91; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1540; İbn-i Akil, *a.g.e.*, IV, 12; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 376; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 60, 305.

⁵⁸⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 324-325.

⁵⁸⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 325; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1545; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 80; İbn-i Akil, *a.g.e.*, IV, 12; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 378; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 306; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 443.

⁵⁸⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 322.

⁵⁹⁰ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 64a.

“Ey asillerin oğlu! Yaklaşmaz mısın ki sana anlattıklarını göresin. Gören işiten gibi değildir.”⁵⁹¹

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte, “تبصر” fiili, arz edatı “الا” ile gelmiş ve “فاء السببية” den sonra vücûben gizli olarak gelen “أن” ile nasb olmuştur.⁵⁹²

153- أَلَا رَسُولَ لَنَا مِنْهَا فَيُخْبِرَنَا

“Ondan bize bir elçi yok mu? Bize haber versin.”⁵⁹³

Beyit basît bahrindedir. Ümeyye b. Ebi’s-Salt’a aittir. Beyitte, “يخبر” fiili, temmeniye cevap olarak gelmiş ve “فاء السببية” den sonra vücûben gizli gelen “أن” ile mansûb olmuştur.

154- فَقُلْتُ: ادْعِي وَادْعُو، إِنَّ أُنْدِي لَصَوْتٍ أَنْ يُنَادِي دَاعِيَانِ

“Dedim ki: seslen ben de seninle beraber sesleneyim. Bir sesin en etkilisi iki kişinin seslenmesiyle olur.”⁵⁹⁴

Beyit vâfir bahrindedir. Beyti istişhâd eden âlimler, beytin şairi olarak farklı isimler aktarmışlardır. Beyit değişik kaynaklarda, el-A’sa’, Hutey’e, İbn-i Berrî (ö. ?) ve Ferazdak’a nispet edilmiştir.

Maiyyet anlamındaki “و” dan sonra “أن” nefy, emir, nehiy, temenni ve istifhamla beraber geldiğinde vücûben gizli olur ve müzari fiili nasb eder.⁵⁹⁵ Beyitte, “ادعو” fiili emre cevap olarak gelmiş ve “و” dan sonra gelen gizli “أن” ile nasb olmuştur.

155- أَلَمْ أَكُ جَارِكُمْ وَيَكُونُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ الْمَوَدَّةُ وَالْإِحَاءُ

“Ben sizin komşunuz değil miydim? Benimle sizin aranızda sevgi ve kardeşlik yok muydu?”⁵⁹⁶

⁵⁹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 327; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1545; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 13; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 378; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 308.

⁵⁹² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 64a.

⁵⁹³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 328; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 32; Ümeyye b. Ebi’s-Salt, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁹⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 328; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 47; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 432; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1548; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, s. 519; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 15; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 377; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 311.

⁵⁹⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 329-331.

⁵⁹⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 331; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 45; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 26; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 155; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1549; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, s. 877; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 16; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 312.

Beyit vâfir bahrindedir. Hutay'e'ye aittir. “يكون” fiili, istifhamdan sonra gelmiş ve maiyyet anlamındaki “و” dan sonra gizli olarak gelen “أن” ile nasb olmuştur.

156- لَلْبَيْسِ عَبَاءَةٌ وَتَقَرَّ عَيْنِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أُبْسِ الشُّفُوفِ

“Aba giyinmek ve içimin yatışması, şeffaf ince elbiseler giymekten daha sevimli gelir bana.”⁵⁹⁷

Beyit vâfir bahrindedir. Emevî halifesi Yezid (ö. 64/683)'in annesi Meysûn Bintu Behdel (ö. 80/700)'e aittir.⁵⁹⁸ Müzari fiil sarîh (açık) bir isme atfedildiklerinde, “تقر” fiili, atf harfi “و” dan sonra cevazen gizli olarak gelen “أن” ile nasb olmuştur. Fiil “ليس” ismine atfedilmiştir.

157- لَوْلَا تَوَقُّعُ مُعَنَّزٍ فَأَرْضِيَهُ مَا كُنْتُ أُوتِرُ إِثْرَابًا عَلَيَّ تَرَبِّ

“Eğer bir fakirin beklentisi olup onu razı etmem olmasaydı, zenginliği fakirliğe tercih etmezdim.”⁶⁰⁰

Beyit basîr bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “أرضي” fiili, atf için gelen “ف” dan sonraki gizli “أن” ile cevazen nasb olmuştur. Masdar olarak gelen “توقع” ya atfedilmiştir.

158- إِنِّي وَقَتْلِي سُلَيْكًا تَمَّ أَعْقَلُهُ كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ

“Ben ve Süleyk'i öldürüp sonra onun diyetini vermem, inek su içmek istemeyince öküzün dövülmesi gibidir.”⁶⁰¹

Beyit basîr bahrindedir. Cahiliye şairi Enes b. Mûdrike (ö. 35/655)'ye nispet edilmiştir.⁶⁰² “أعقل” fiili, atf için gelen “تم” den sonra ve cevazen gizli olarak gelen “أن” ile nasb olmuştur. Fiil, sarîh isim “قتل” ye atfedilmiştir.

⁵⁹⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 332; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 48; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 26; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 150; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1557; el-Muradî, *a.g.e.*, s. 157; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 623; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 322; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 459.

⁵⁹⁸ Şairin biyografisi için bkz. el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, VIII, 505-506; Kehhâle, *a.g.e.*, V, 136-137; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 339.

⁵⁹⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 332.

⁶⁰⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 333; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1558; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 22; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 389; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 322; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, IV, 194.

⁶⁰¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 334; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1558; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 21; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 390.

⁶⁰² Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, II, 25; el-Askalanî, *a.g.e.*, 102.

2.40. “رُبَّ”nin Hazfedilmesi ve Yerine “و”, “ف” ve “بَل”in Niyabet Etmesi İle İlgili Beyitler

159- وَيَلِدُ مُعْبَرَةً أَرْجَاؤُهُ كَأَنَّ لَوْنَ أَرْضِهِ سَمَاوُهُ

“ Her yönü tozlanmış nice memleketler vardır ki göğünün rengi yerinin rengi gibidir (gibi olmuştur).”⁶⁰³

Beyit recez bahrindedir. Ru’be b. el-Accâc’a aittir. İbn-i Hişâm, “رُبَّ”, nekra ismin başına gelir, demiştir. Bu durumda hazfedilmesi caiz ancak amel etmesi vaciptir. Ancak gaip zamirin başına gelince hazfedilmesi caiz olmaz. Hazfedilince genellikle “و” dan, bazen de “ف” ve “بَل” den sonra gelir.⁶⁰⁴ Beyitte, “و” harfinden sonra gelen “رُبَّ” harf-i cerri hazfedilmiştir. Fakat amel etmiş ve “بَلِدٍ” ismini mecrûr yapmıştır.

160- وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُؤْلُهُ عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لَيْبَتَلِي

“Denizin dalgaları gibi, beni sınamak için, gamların çeşitleriyle, perdelerini üzerime sarkıtan nice geceler vardır.”⁶⁰⁵

Beyit tavil bahrindedir. İmru’l-Kays’a nispet edilmiştir. Beyitte, “و” dan sonra gelen harf-i cer “رُبَّ” hazfolmuştur. Fakat amel etmiş ve “لَيْلٍ” ismini mecrûr yapmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi “رُب” nin hazfedilmesi daha çok “و” harfinden sonra gelince olur.⁶⁰⁶

161- وَدَوِيَّةٍ مِثْلُ السَّمَاءِ اعْتَسَفَتْهَا وَقَدْ صَبَغَ اللَّيْلُ الْحَصَى بِسَوَادٍ

“Gökyüzüne benzeyen, gezdiğim nice çöller vardır ki gece, çakıl taşlarını siyaha boyamıştır.”⁶⁰⁷

Beyit tavil bahrindedir. Zu’r- Rumme’ye aittir. Beyitte, “و” dan sonra gelen harf-i cer “رُبَّ” hazfolmuştur. Fakat amel etmiş ve “دَوِيَّةٍ” ismini mecrûr yapmıştır.⁶⁰⁸

162- فَمِثْلِكَ حُبْلِي قَدْ طَرَفْتُ وَمُرْضِعٍ فَأَلْهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُحُولٍ

⁶⁰³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 338; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 311; II, 430; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 912; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 619.

⁶⁰⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 337-338.

⁶⁰⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 338; ez-Zevzenî, *a.g.e.*, s. 37; İmru’l-Kays, *a.g.e.*, s. 117; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 821; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 75; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 473; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 110; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 669.

⁶⁰⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 338.

⁶⁰⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 339; Zu’r-Rumme, *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁰⁸ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 67a.

“*Senin gibi, nice gece geldiğim hamile ve emzikli kadınlar vardır ki, muska sahibi, bir yaşını geçmeyenden (çocuğundan) alıkoydum.*”⁶⁰⁹

Beyit tavil bahrindedir. İmru'l-Kays'a aittir. Beyitte “ف” den sonra gelen harf-i cer “رُبَّ” hazfolmuştur. Fakat amel etmiş ve “مثل” ismini mecrûr yapmıştır.⁶¹⁰ “رُبَّ” harf-i cerinin “ف” den sonra gelerek hazfedilmesinin az görüldüğü daha önce belirtilmişti.⁶¹¹

163- بَلْ بَلْدٍ مَلَأَ الْفَجَاحَ قَتْمُهُ

“*Bilakis, tozu geniş yollar dolusu olan nice beldeler vardır.*”⁶¹²

Beyit recez bahrindedir. Ru'be b. el-Accâc'a nispet edilmiştir. Beyitte, “بَلْ” den sonra gelen harf-i cer “رُبَّ” hazfolmuştur. Fakat amel etmiş ve “بَلْدٍ” ismini mecrûr yapmıştır.⁶¹³

2.41. İzafet İle İlgili Beyitler

164- فَلَمَّا دَخَلْنَاهُ أَصْفَنَّا ظُهُورَنَا إِلَى كُلِّ حَارِيٍّ جَدِيدٍ مُشْتَطَبٍ

“*Oraya girdiğimizde sırtlarımızı, Hîre yapımı çizgili yeni ev eşyalarına dayadık.*”⁶¹⁴

Beyit tavil bahrindedir. İmru'l-Kays'a aittir. İbn-i Hişâm, mecrûr olanların ikincisi olarak izafet ile mecrûr olanları saymıştır. İzafet “isnad” anlamındadır. Beyitte “أصفنا ظهورنا”, “أسدنا ظهورنا” anlamında kullanılmıştır.⁶¹⁵ Beyit izafetin isnad anlamına geldiğine şâhid olarak gelmiştir.

165- أَبِالْمَوْتِ الَّذِي لَا بُدَّ أَنْ يَمْلَأَ - لَا أَبَاكَ - تُخَوِّفِينِي

⁶⁰⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 339; İmru'l-Kays, *a.g.e.*, s. 113; ez-Zevzenî, *a.g.e.*, s. 19; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 821; el-Muradî, *a.g.e.*, s. 75; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 73; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 181, 213; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 109; el-Ezherî, I, 669; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 383.

⁶¹⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 339.

⁶¹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 337, 339.

⁶¹² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 340; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 341; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 822; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 152; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 73; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 383.

⁶¹³ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 67b.

⁶¹⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 342; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 673; İmru'l-Kays, *a.g.e.*, s. 36; Ayd, *a.g.e.*, s. 545; İbn- Manzûr, *a.g.e.*, IV, 225; IX, 210.

⁶¹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 343; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 67b.

“(Bir gün mutlaka) karşılaçağım ölümler mi, babası ölesi, beni korkutuyorsun?”⁶¹⁶

Beyit vâfir bahrindedir. Ebu Hayye en-Nemirî’ye aittir. İbn-i Hişâm, izafenin iki tür olduğunu açıklamıştır. Birincisi, izafe-i mahda. İkincisi izafe-i gayr-i mahda. İzafe-i gayr-i mahdada iki durum vardır. Birincisi, muzafın sıfat olması, ikincisi ise muzafun ileyh bu sıfatın ma’mulu olmasıdır. İzafe-i mahdada ise bu iki durum yoktur.⁶¹⁷ Muzafun ileyh ma’rife olduğunda muzaf ta ma’rife olur. Muzafun ileyh nekra olduğunda, muzaf nekra olmaz. Fakat tahsis⁶¹⁸ kazanmış olur. Bu, iki durumda olur. Birincisi, muzaf, “غیر، مثل، شبیه، خذن” gibi aşırı ibham (belirsizlik) bildiren kelimelerden biriyle geldiğinde olur. “مررتُ بر رجلٍ مثلك” cümlesinde olduğu gibi. İkincisi, muzaf, nekra olmayı hak eden bir isim konumunda geldiğinde olur. Hâl, temyiz, ve cinsini nefyeden “لا”nın ismi bu türden isimlerdir. “لا أبا لزيد” cümlesindeki gibi. Cümledeki “ل”, mukhame (muzaf ile muzafun ileyh arasında giren lam) dir.⁶¹⁹ Beyitte “أبا” cinsini nefyeden “لا”nın ismi olarak gelmiştir ve nekradır. Beyitte “أبا” muhatab zamire izafe edilmiştir. Beyit muzaf ile muzafun ileyh arasındaki “ل” in düşmesinin “لا أبا لك” terkinin izafet olduğuna şahid olarak verilmiştir.

2.42. Civâr (Mücâveret) İle Mecerûr Olmayla İlgili Beyitler

166- يَا صَاحِبَ بَلْعِ دَوِي الزَّوْجَاتِ كُلَّهُمْ أَنْ لَيْسَ وَصَلٌ إِذَا انْحَلَّتْ عُرْيَ الدَّنْبِ

“Ey arkadaş! Eşleri olan herkese, kuyruğun kulpu çözüldü mü kavuşmanın olmayacağını, bildir.”⁶²⁰

Beyit basît bahrindedir. *Hîzânetü'l-Edeb*'de Ebu'l-Ğarîb en-Nasrî (ö. ?)'ye nispet edilmiştir.⁶²¹ İbn-i Hişâm, mecrûr olanların üçüncüsü olarak, mücavere (yakınlık) ile mecrûr olanları saymıştır. Fakat bu tür mecrûrun şaz (kuraldışı) olduğunu belirtmiştir. Mücaveret ile mecrûr, na't (sıfat), te'kid ve atf-ı nesak olarak gelir. “هذا جحر” cümlesinde “ضربٌ خرب” cümlesinde “خرب” sıfat olarak merfû olmasına rağmen kendisinden önceki

⁶¹⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 345; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 375; İbn-i Cinnî, *el-Hasâis*, I, 345; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 528; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 465; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XI, 210; XIV, 12; XV, 163.

⁶¹⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 344.

⁶¹⁸ Muzafun ileyh nekra olduğunda muzaf ma' rife olmaz ama tahsis ile ma'rifeye yaklaşmış olur.

⁶¹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 345.

⁶²⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 348; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 895; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 440.

⁶²¹ Bkz. el-Bağdadî, *Hîzânetü'l-Edeb*, III, 93.

kelimeyle mücaveretinden dolayı mecrûr olarak gelmiştir.⁶²² Beyitte ise “كلهم”, “ذوي” ismini te’kid için ve ondan bedel olarak gelmiştir. Mansûb konumunda olmasına rağmen kendisinden önceki ismin mecrûr oluşundan dolayı mücaveretten mecrûr olmuştur.⁶²³

167- يَسْلُكْنَ فِي نَجْدٍ وَعَوْرًا غَائِرًا

“*Tepeden ve alçak düzlükte yürüdüler.*”⁶²⁴

Beyit recez bahrindedir. Abdullah b. Ru’be (ö. 90/708)’ye nispet edilmiştir.⁶²⁵ İbn-i Hişâm, atıfta mücaveret ile mecrûrda “ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ”⁶²⁶ âyetini ele almıştır. Bir kıraatte “أرجلكم” mecrûr okunmuştur. Bu kıraatte “رؤوسكم” kelimesi mücaveretten dolayı mecrûr okunmuştur. Kelime, “وجوهكم و أيديكم” kelimelerine atfen nasbtır. Bu görüşe bazı muhakkikler itiraz etmiş ve atf harfinin iki isim arasına gireceğini, mücaverette bunun olamayacağını belirtmişlerdir. Kelimenin mecrûr okunmasının mücaveretten değil, “رؤوسكم” kelimesine atf olmasından dolayı olduğunu belirtmişlerdir. Burada mesh, hafif yıkamadır, demişlerdir. Diğer yıkanan organlar arasında ayakların hafif yıkama ile geçmesinin sebebinin suyu iktisad ile kullanmaya dikkat çekmek olduğunu belirtmişlerdir. Yine, meshten kastın, mest üzere mesh olduğunu belirtmişlerdir.⁶²⁷

İbn-i Hişâm, bu tartışmaları verdikten sonra kelimenin “وجوهكم و أيديكم” kelimelerine değil, car mecrûra , yani “برؤوسكم” a atfedildiğini açıklamıştır. Daha sonra beyti şâhid olarak vermiştir.⁶²⁸ Beyitte “عورًا” nasb olarak car mecrûra atfedilmiştir. O halde neden mecrûr olarak gelmemiştir? Diye akla gelebilir. Burada car ve mecrûr mana itibariyle mef’ûl-u bihtir ve nasb mahallindedir. Dolayısıyla “عورًا” kelimesi de onun mahalline atfen mansûb olmuştur. Beyitteki bu durum âyette “أرجلكم” kelimesinin car ve mecrûra atfedildiğine şâhid olarak verilmiştir.⁶²⁹

⁶²² İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri ’z-Zeheb*, s. 348.

⁶²³ el-Bicâî, a.g.e., vr. 68a.

⁶²⁴ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 349; Sibeveyhi, a.g.e., I, 149; İbn-i Cinnî, a.g.e., II, 200; el-Ezherî, a.g.e., I, 424.

⁶²⁵ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, a.g.e., s. 427-428; el-Merzubanî, el-Muvaşşah, s. 252-256; ez-Ziriklî, a.g.e., IV, 86-87.

⁶²⁶ Maide, 5/6.

⁶²⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 349.

⁶²⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 349.

⁶²⁹ el-Bicâî, a.g.e., vr. 68a.

2.43. Cezim (Meczûm Olanlar) İle İlgili Beyitler

168- وَلَسْتُ بِحَلَالِ التَّلَاعِ مَخَافَةً وَلَكِنْ مَتَّى يَسْتَرْفِدِ الْقَوْمَ أُرْفِدُ

“Ben tepeleri korkudan aşıp gelmem. Fakat kavim benden bir şey istediğinde, onlara onu vermek için gelirim.”⁶³⁰

Beyit tavil bahrindedir. Tarafe b. el-Abd’a nispet edilmiştir. Muallâkasında yer almaktadır. İbn-i Hişâm, müzari fiili cezmeden edatları, bir fiili cezmedenler ve iki fiili cezmedenler şeklinde taksim etmiştir. Bir fiili cezmedenler, “لم، لَمَّا، لا في النهي، لام الامر” edatlarıdır. İki fiili cezmedenleri ise altı kısımda incelemiştir. Birincisi, cevabın şartla bağlantısına delalet edenler. Bunlar, “إن، إذما” harfleridir. İkincisi, akıllılara delalet etmek için gelen, sonra şartın manasını kapsayan “مَنْ” edatıdır. Üçüncüsü, akılsızlara delalet eden ve şartın manasını kapsayan “ما” ve “مهما” edatlarıdır. Dördüncüsü, zamana delalet eden ve şartın manasını kapsayan “متي” ve “أيان” edatlarıdır.⁶³¹ Beyitte “متي” şart edatı, şart fiili “يسترفد” ve şartın cevabı olan “أرقد” fiillerini cezmetmiştir. Şart, edatı hem zaman zarfı hem de şart manasını kapsamıştır.

169- أَيَّانَ نُؤْمِنُكَ تَأْمَنُ غَيْرَنَا، وَإِذَا لَمْ تُنْذِرْكَ الْأَمْنَ مِمَّا لَمْ تَزَلْ حَذِرَا

“Ne zaman biz sana eman verirsek bizim dışımızdakilerden emin olursun, (bizden) sana eman ulaşmazsa, korkmaya devam edersin.”⁶³²

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte “ایان” şart edatı, şart fiili “نؤمن” ve şartın cevabı “تأمن” fiilini nasbetmiştir. Şart edatı hem zaman zarfı hem de şart manasını kapsamıştır.⁶³³

170- خَلِيلِيَّ أَنِّي تَأْتِيَانِي تَأْتِيَا أَخَا غَيْرِ مَا يُرْضِيكُمَا لَا يُحَاوُلُ

“(Ey) İki dost! Nereden gelirsiniz gelin, sizin razı olmadığınızı istemeyen bir kardeşe gelirsiniz.”⁶³⁴

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İki fiili cezmeden edatlarda beşinci kısım, mekâna delalet eden ve şartın manasını kapsayan edatlardır.

⁶³⁰ Tarafe, a.g.e., s. 22; ez-Zevzenî, a.g.e., s. 82; İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 351; Sîbeveyhi, a.g.e., III, 90; İbn-i Mâlik, a.g.e., III, 1581; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 790; el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, IX, 66.

⁶³¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 351.

⁶³² İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 352; İbn-i Akîl, a.g.e., IV, 28.

⁶³³ el-Bicâî, a.g.e., vr. 68b.

⁶³⁴ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 353; İbn-i Akîl, a.g.e., IV, 31.

“أينما تكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ”⁶³⁵ âyetinde “ainma” hem mekân zarfı hem de şart edatı olarak iki fiili cezmetmiştir.⁶³⁶ Beyitte “أني” mekân zarfı, şart edatı olarak şart fiili “تأتاني” ve şartın cevabı “تأتيا” fiilini cezmetmiştir.

171- حَيْثُمَا نَسْتَقِمُّ يُقَدِّرُ لَكَ اللَّهُ نَجَاحًا فِي غَايِرِ الْأَزْمَانِ

“Her nerede doğru olursan, kalan zamanlarda Allah sana başarı takdir eder.”⁶³⁷

Beyit hafif bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte, “حيثما” edatı, şart fiili “تستقم” ve şartın cevabı “يقدر” fiilini cezmetmiştir.

İki fiili cezmeden edatlarda altıncı kısım, ilk dört gruptakilerin manasını kapsayan “أي” edatıdır.⁶³⁸

172- إِذَا مَا انْتَسَبْنَا لَمْ تَلِدْنِي لَيْبِمَةً

“Beni bir adinin doğurmadığına nesebimizi dayandırdığımızda (asil biri bizi doğurdu demektir)...”⁶³⁹

Beyit tavil bahrindedir. Zaid b. Sa’saâ (ö. ?)’ya nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm, şart fiilinde bulunması gereken altı şart olduğunu söylemiştir. Birincisi, mazi manası olmaması gerekir. “إِنْ كُنْتُ فُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ”⁶⁴⁰ âyetinde mazi fiilinde anlam, “إِنْ كُنْتُ فُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ”⁶⁴¹ şeklinde. Beyitte cevap olan “لم تلدني”, cevap olarak, şartta âyetin benzeridir.⁶⁴² Diğer şartlar şunlardır: talep olmaması, camid olmaması, harf-i tenfis (س، سوف) ile beraber gelmemesi, “قد” ile gelmemesi, nefy (olumsuzluk) harfiyle gelmemesi.⁶⁴²

173- فَطَلَّفَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِكُفٍّ وَإِلَّا يَعْزُ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ

“Onu boş. Sen ona denk değilsin. Eğer yapmazsan kılıç başının ortasına yükselir.”⁶⁴³

⁶³⁵ Nisa, 4/78.

⁶³⁶ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 353.

⁶³⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 353; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 92; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 178; İbn-i Akil, a.g.e., IV, 30; el-Ezherî, a.g.e., II, 399; el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, VII, 20.

⁶³⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri*, s. 354.

⁶³⁹ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 355; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 40.

⁶⁴⁰ Maide, 5/116.

⁶⁴¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 355-356.

⁶⁴² İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 356.

⁶⁴³ el-Ahvas b. Muhammed b. Abdullah, *Şi'ru'l-Ahvas el-Ensârî*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1990, s. 238; İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 359; el-Enbarî, a.g.e., I, 61; İbn-i Mâlik, a.g.e., III, 1609; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 848; İbn-i Akil, a.g.e., IV, 42; el-Ezherî, a.g.e., II, 410; es-Suyûtî, a.g.e., II, 464.

Beyit vâfir bahrindedir. el-Ahvas'a aittir. Şart fiili tek başına, kendisine bir şeyin delalet etmesi ve şartın “وإلا” dan sonra gelmesi durumunda hazfedilir. Beyitte “وإلا” dan sonra şart fiili hazfedilmiştir. Yani “وإلا تطلقها يعل” şeklindedir.⁶⁴⁴

174- أَبْتُ لِي عَفْتِي وَأَبِي بَلَانِي وَأَخْذِي الْحَمْدَ بِالنَّمَنِ الرَّيِّحِ
وَأَمْسَاكِي عَلَي الْمَكْرُوهِ نَفْسِي وَضَرْبِي هَامَةَ الْبَطْلِ الْمُشِيحِ
وَقَوْلِي كَلَّمَا جَشَاتُ وَجَاشَتْ مَكَانَكَ تُحْمَدِي أَوْ تَسْتَرِيحِي
لَأُدْفَعَ عَنْ مَائِرَ صَالِحَاتٍ وَأُحْمِي بَعْدُ عَنْ عَرَضٍ صَاحِحِ

“İffetim, düşmanlarla imtihanım, övgüyü pahalı bir şekilde almış olmam,

Sıkıntı ve zorluk karşısında nefsimi tutup direnmem, düşmanlık eden kahramanların kafasına vurmam,

Nefsimin her gazaplanış ve sarsılmasında “yerinde kal (diren ki) övülür veya rahat edersin” demem,

Temiz kahramanlıkları ve temiz namusları savunmada gevşeklik göstermemi engelledi.”⁶⁴⁵

Beyitler vâfir bahrindedir. Cahiliye şairi Amr b. el-İtnâbe (ö. ?)’ye aittir.⁶⁴⁶ İbn-i Hişâm, şart edatı ve şart fiilinin kendisinden önce şart lafzı ve manasıyla bir talep veya yalnızca şart manasıyla geçtiğinde hazfedilebileceğini belirtmiştir. Talebin bir fiille veya isim fiille olması arasında bir fark yoktur.⁶⁴⁷ Beyitte, “مكانك” isim fiil olup “اثبتني” anlamındadır ve talep bildirir. “تحمدي” şart cevabıdır ve cezimli olarak gelmiştir.⁶⁴⁸

175- وَإِنْ أَتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ يَقُولُ : لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرَمٌ

“Bir dost ihtiyaç gününde ona geldiğinde, malım saklı değildir, engellenmemiştir de, der.”⁶⁴⁹

⁶⁴⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 359; el-Bicâî, a.g.e., vr. 69a.

⁶⁴⁵ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 360-361; İbn-i Cinnî, a.g.e., II, 276; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 244; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 268; el-Ezherî, a.g.e., II, 386; el-Müberred, *el-Kâmil*, III, 262; el-Bağdadî, *Hizanetü'l-Edeb*, II, 438.

⁶⁴⁶ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, a.g.e., XI, 85-87; ez-Ziriklî, a.g.e., V, 80.

⁶⁴⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 360-361.

⁶⁴⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 360-361; el-Bicâî, a.g.e., vr. 70b.

⁶⁴⁹ Züheyr b. Ebi Sülmâ, *Divanu Züheyr b. Ebi Süлма*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 115; İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 365; Sîbeveyhi, a.g.e., III, 75; el-Enbarî, a.g.e., II, 512; el-Müberred, *el-Muktazab*, II, 68; İbn-i Serrâc, II, 192; ez-Zemahşerî, a.g.e., s. 439; İbn-i Mâlik, a.g.e., III, 1589; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 552; el-Ezherî, a.g.e., II, 402; es-Suyûtî, a.g.e., II, 459.

Beyit basît bahrindedir. Muallâka şairi Züheyr b. Ebi Sûlmâ'ya aittir. İbn-i Hişâm, şartın cevabının hazfinde üç durum belirtmiştir. Birincisi, hazfedilmesinin caiz olmamasıdır. İkincisi, hazfinin caiz olduğu, üçüncüsü ise hazfinin vacip olduğu durumdur. Bu durumda, hazfedilen şarta zikredilen bir delil gelmesi gerekir. Bu delilin ya lafzen önce geçmesi, “أَنْتَ ظَالِمٌ إِنْ فَعَلْتَ” cümlesinde olduğu gibi veya takdiren öne geçmesi gerekir. Bu da iki durumda olur. Birincisi, beyitte verilen durum gibidir.⁶⁵⁰ Beyitte, “يَقُولُ” fiili burada cevap değil, hazfedilen şart cevabının delilidir. Takdiri, “يَقُولُ” “إِنْ أَتَاهُ خَلِيلٌ” şeklindedir.

İkincisi ise, kasemin (yemin), şartın önüne gelmesidir. “وَاللَّهِ إِنْ جَاءَنِي لِأَكْرَمَنَّهُ” sözünde olduğu gibi. Cümlede “لأكرمته” kasemin cevabıdır. Şartın cevabına delalet ettiği için şartın cevabı hazfedilmiştir.⁶⁵¹

176- وَمَنْ يَقْتَرِبْ مِنَّا وَيَخْضَعْ نُؤْوِهِ وَلَا يَخْشَ ظُلْمًا مَا أَقَامَ وَلَا هَضْمًا

“Kim bize yaklaşır ve bize boyun eğerse, onu yanımıza alırız (koruruz). İkamet ettiği sürece (yanımızda) zulümden ve hakkının gasb edilmesinden korkmaz.”⁶⁵²

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Şart ve cevabının arasına bir fiil girdiğinde fiil iki şekilde okunabilir. “إِنْ تَأْتِي وَتَمْشِ إِلَيَّ أَكْرَمَكَ” cümlesindeki gibi şartla cevabın arasına giren “تمش” cezimli gelmiştir. İkincisi de beyitte olduğu gibi şartla cevabının arasına giren “يخضع” fiili maiyyet harfi “و” dan sonra gizli olarak gelen “أن” ile nasb okunmuştur. Şart fiiline atfedilerek cezimli okunması da caizdir.⁶⁵³

2.44. Müteaddî ve Nâkıs Fiiller İle İlgili Beyitler

177- إِذَا كَانَ الشَّتَاءُ فَأَذْفُنُونِي فَإِنَّ الشَّيْخَ يُهْرِمُهُ الشَّتَاءُ

“Kış olduğunda beni ısıtın, çünkü kış yaşlıyı bitkin bırakır.”⁶⁵⁴

Beyit vâfir bahrindedir. er-Rubey’ b. Dabu’ el-Fezzarî (ö. ?)’ye nispet edilmiştir.⁶⁵⁵ İbn-i Hişâm, fiili mef’ule göre yedi kısma ayırmıştır. Birincisi, hiçbir şekilde mef’ûl-u bih almayanlar. Bunlarla ilgili olarak şu alâmetleri sıralamıştır:

⁶⁵⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 365.

⁶⁵¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 365.

⁶⁵² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 365; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1607; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 735; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, IV, 41; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 409.

⁶⁵³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 365; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 71b.

⁶⁵⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 368; el-Ferahidî, *a.g.e.*, s. 123; İbn-i Cinnî, el-Lumâ, s. 38; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 368.

⁶⁵⁵ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 15; el-Askalânî, *a.g.e.*, s. 456.

Birincisi, zâtın hudusuna (oluşuna) delalet etmesi. Beyitte, “كان” mef’ûl-u bih almamıştır. Sadece olayın (kışın) oluşuna delalet etmiştir.⁶⁵⁶ “كان” burada nakıs fiil değil tam fiildir.

Diğer özellikler şunlardır: İkincisi, hissî bir vasfın oluşuna delâlet etmesi “ طال الليل ” gibi. Üçüncüsü, “فَعَلَ” vezninde gelmesi, “كُرْمٌ، شَرُفٌ، لَوْمٌ” fiilleri gibi. Dördüncüsü, “انْفَعَلَ” vezninde gelmesi, “انْكَسَرَ، انْصَرَفَ” fiilleri gibi. Beşincisi, araz (geçici bir durum) bildirmesi, “مَرِيضٌ، أَشْرٌ، بَطِرٌ” fiilleri gibi. Altıncı ve yedincisi, “فَعَلَ” veya “فَعِلٌ” vezninde olması, bunların vasfı “فَعِيلٌ” veznindedir. “ذَلٌ” nin “ذَلِيلٌ” , “سَمِينٌ” nin “سَمِينٌ” vezninde olması gibi.⁶⁵⁷

178- قَدْ كُنْتُ أَحْجُو أَبَا عَمْرٍو أَحَا ثِقَةً حَتَّى أَلَمْتُ بِنَا يَوْمًا مَلِمَاتٌ

“Bir gün zamanın musibetleri başımıza gelene kadar ben, Ebu Amr’i güvenilir bir kardeş sanırdım.”⁶⁵⁸

Beyit basît bahrindedir. Temîm b. Mukbil (ö. 25/647)’e nispet edilmiştir.⁶⁵⁹ Mef’ule göre taksim edilişe göre ikincisi, harfî cerle beraber bir mef’ulle müteaddî olanlardır. “غَضِبْتُ مَنْ زَيْدٍ” ve “مَرَرْتُ بِهِ” cümlelerinde olduğu gibi.⁶⁶⁰

Üçüncüsü, tek başına (harf- i cer vb. bir vasıta olmaksızın) bir mef’ulle müteaddî olanlar. Duyularla ilgili fiiller (ef’al-ı havas) böyledir. “ذَفْتُ الطَّعَامَ” ve “سَمِعْتُ الْأَذَانَ” cümlelerinde olduğu gibi.⁶⁶¹

Dördüncüsü, bazen tek başına, bazen de harf-i cerle bir mef’ul alıp müteaddî olanlar. “شَكَرْتُ لَهُ” ve “شَكَرْتُهُ” da olduğu gibi.⁶⁶²

Beşincisi, bazen kendi başına müteaddî olup bazen kendi başına veya harfî cerle de olsa müteaddî olmayanlar, “فَعَرَ فَاهُ” ve “شَاحَهُ” ağzını açtı manasındadır. Burada müteaddîdir. “فَعَرَ فُوهَ” bu cümlede ise müteaddî değildir.⁶⁶³

⁶⁵⁶ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 368.

⁶⁵⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 369.

⁶⁵⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 371; İbn-i Mâlik, a.g.e., II, 543; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik* , s. 35; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 356; el-Ezherî, a.g.e., I, 360.

⁶⁵⁹ Şairin biyografisi için bkz. el-Askalânî, a.g.e., s. 172-173.

⁶⁶⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 369.

⁶⁶¹ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 369.

⁶⁶² İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 370.

⁶⁶³ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 370.

Altıncısı, iki mef'ulle müteaddî olanlar. Bu türleri iki başlık altında incelemiştir. Birincisi, bazen iki fiille müteaddî olup bazen müteaddî olmayanlar. “نَقَصَ الْمَالُ” bu cümlede müteaddî olmamıştır. “نَقَصْتُ زَيْدًا دِينَارًا” burada ise iki mef'ulle müteaddî olmuştur. İkincisi, sürekli iki mef'ulle müteaddî olanlar. Bunları da üçe ayırmıştır. Birincisi, ikinci mef'ulü, birincisine mef'ul gibi olan fiiller, “أمر، استغفر” fiilleri gibi. İkincisi, birinci mef'ulü mana olarak fail gibi olanlar, “كَسَوْتُهُ جُبَّةً” burada birinci mef'ul cübbeyi giyendir, dolayısıyla anlam olarak fail gibidir. Üçüncüsü, iki mef'ulle müteaddî olup, mef'ullerin aralarında mübtada ve haber gibi olduğu fiiller. Bunlar, ef'al-ı kulub ve ef'al-ı tasyirdir.⁶⁶⁴ Beyitte gelen “أحجُو” fiili tu tür fiillerdendir. Fiil “أظن” anlamındadır. “أبا” ve “أخا” isimlerini nasbetmiştir.⁶⁶⁵

179- زَعَمْتَنِي شَيْخًا وَأَسْتُ بِشَيْخٍ

“Sen beni yaşlı sandın, ben yaşlı değilim.”⁶⁶⁶

Beyit hafif bahrindedir. Evs b. Hacer (ö. - /620)'e aittir.⁶⁶⁷ Beyitte, “زعمت” fiili, “ظن” anlamında kullanılmıştır. İki mef'ulü nasb etmiştir. Birinci mef'ul, mütekellim “ي” sıdır. İkincisi, “شَيْخًا” ismidir.⁶⁶⁸

180- وَقَدْ زَعَمْتُ أَنِّي تَغَيَّرْتُ بَعْدَهَا

“Ondan sonra değiştiğimi sandı.”⁶⁶⁹

Beyit tavil bahrindedir. Kuseyyir b. Abdurrahman'a aittir. İbn-i Hişâm, “زعم” fiilinin genellikle “أَنْ”، “أَنَّ” ve sıralarıyla müteaddî olduğunu açıklamıştır.⁶⁷⁰ Beyitte “زعم” fiili, “ظن” anlamında kullanılmış ve “أَنَّ” ile beraber iki mef'ulü nasb etmiştir.

181- دُرَيْتَ الْوَفِيِّ الْعَهْدِ يَا عُرُو فَاغْتَبِطُ فَإِنَّ اغْتِبَاطًا بِالْوَفَاءِ حَمِيدٌ

“Ey Urve! Sen ahde vefâlı bilindin, neşelen. Çünkü vefâ ile neşelenmek, övülür.”⁶⁷¹

⁶⁶⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 370.

⁶⁶⁵ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 73a.

⁶⁶⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 371; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, s. 35; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 161; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 775; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 354; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 361; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 477.

⁶⁶⁷ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 127-132; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 31.

⁶⁶⁸ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 73b.

⁶⁶⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 372; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, s. 40; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 355; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 361; es-Sabbân, *a.g.e.*, II, 31.

⁶⁷⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 372.

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte, “دری” fiili meçhul olarak gelmiş ve iki mef’ulü nasbetmiştir. Birincisi, naibu’l-fail olan “تاء” diğeri ise “الوفي” kelimesidir.⁶⁷²

182- فَقُلْتُ أُجْرِنِي أبا خَالِدٍ وَإِلَّا فَهَيَّبِي امْرَأً هَالِكًا

“Dedim ki, Ebu Halid! Beni koru, (eğer yapmazsan) yoksa beni helâk olmuş kabul et.”⁶⁷³

Beyit mütekârib bahrindedir. Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî (ö. 100/718)’ye nispet edilmiştir.⁶⁷⁴ Beyitte “هب” fiili “اعتقد” anlamında gelmiş ve iki fiili nasbetmiştir. Birincisi, mütekellim “ي” sı diğeri ise “امراً” ismidir.

183- تَعَلَّمْ شِفَاءَ النَّفْسِ قَهْرَ عَدُوِّهَا

“Bil ki, nefsin şifası düşmanına karşı galip gelmesidir.”⁶⁷⁵

Beyit tavil bahrindedir. Ziyad b. Seyyâr (ö. ?)’a nispet edilmiştir.⁶⁷⁶ Beyitte kalb fiillerinden “تعلم” iki mef’ulü nasb etmiştir. Birincisi, “شفاء” diğeri “قهر” ismidir.

184- تَعَلَّمْ رَسُولَ اللَّهِ أَنْكَ مُدْرِكِي

“Ey Allah’ın resulü! Sen bana ulaştın bil.”⁶⁷⁷

Beyit tavil bahrindedir. Enes b. Zuneym el-Kinanî (ö. 60/680)’ye aittir.⁶⁷⁸ Beyitte “تعلم” fiili, “أَنَّ” ile iki mef’ulü nasbetmiştir. Bu fiil genellikle “أَنَّ” ile beraber müteaddî olur.⁶⁷⁹

185- وَ لَقَدْ عَلِمْتُ لَأَتَأْتِيَنَّ مَنِيَّيَ إِنَّ الْمَنَائِيَا لَا تَطْبِيشُ سِهَامُهَا

“Bildim ki ölümüm gelmiştir. Muhakkak ölümün okları iskalamaz.”⁶⁸⁰

⁶⁷¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 373; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 545; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, s. 33; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 31; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 357; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 359; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 480; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri’n-Nedâ*, s. 160.

⁶⁷² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 74a.

⁶⁷³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 374; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 775; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 358; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 361; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 479.

⁶⁷⁴ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 470; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 143.

⁶⁷⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 375; İbn-i Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, s. 31; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 775; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 32; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 359; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 359; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 480.

⁶⁷⁶ el-Bağdadî, *Hîzanetü’l-Edeb*, IX, 129.

⁶⁷⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 375; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 775; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 360.

⁶⁷⁸ Şairin biyografisi için bkz. el-Askalânî, *a.g.e.*, s. 98-99.

⁶⁷⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, muhakkikin dipnotu s. 376.

Beyit kâmil bahrindedir. Lebîd b. Rebîa'ya aittir. Ef'al-ı kulubun üç durumu vardır. Birincisi, i'mal (amel etmesi durumu), bu durumda iki mef'ulü nasb eder. “ظننتُ” “زيدًا عالمًا” cümlesinde olduğu gibi. Fiil, iki mef'ulün önüne geçtiğinde amel etmesi vaciptir. Ancak “زيدًا ظننتُ عالمًا” cümlesinde olduğu gibi iki mef'ulün arasına girerse veya “زيدًا عالمًا ظننتُ” cümlesinde olduğu gibi iki mef'ulden sonra gelirse amel etmesi veya etmemesi caiz olur.⁶⁸¹

İkinci durum, ilga (amel etmemesi) durumudur. Bu durumda, fiil iki mef'ulün ortasına veya onlardan sonra gelirse amel etmez. “زيدُ ظننتُ عالمًا” veya “زيدُ عالمٌ ظننتُ” cümlelerinde olduğu gibi. İki mef'ulden sonra gelirse amel etmemesi amel etmesinden daha güzeldir. İki mef'ulün ortasına gelince amel etmesi amel etmemesinden daha iyi olur.⁶⁸²

Üçüncüsü, ta'lik (lafzen amel etmeyip takdiren amel etmesi) durumudur. Fiil ile ma'mulu arasına sadr-ı kelâm (cümlelerin başında gelme) özelliği olan bir şey girdiğinde olur. Birincisi, “لام الإبتداء” geldiğinde. “علمتُ لزيدٍ فاضلًا” cümlesinde olduğu gibi. İkincisi, “لام جواب القسم” geldiğinde.⁶⁸³ Beyitte “علم” fiili, “لام جواب القسم” den önce gelmiş ve lafzen amel etmemiştir. Bu durumda fiilden sonra gelen cümle “علمتُ” fiilinin iki mef'ulü yerinde olduğu için mahallen mansûbtur.⁶⁸⁴

186- وَ قَدْ عَلِمَ الْأَقْوَامُ لَوْ أَنَّ حَاتِمًا أَرَادَ تَرَاءَ الْمَالِ كَانَ لَهُ وَفُرًا

“Muhakkak kavimler bildi ki, eğer Hâtim mal serveti isteseydi, onun malı çok olurdu.”⁶⁸⁵

Beyit tavil bahrindedir. Hâtim b. Abdullah b. Sa'd (ö. -/578)'a nispet edilmiştir.⁶⁸⁶ Ta'likte üçüncü durum, harf veya isim olarak bir istifham gelmesidir. “وَ إِنَّ”⁶⁸⁷ âyetinde olduğu gibi. Bu durumda istifham mübteda veya

⁶⁸⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 378; Sibeveyhi, *a.g.e.*, III, 125; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, s. 61; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 164; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 524, 532; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 368; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 371, 372, 377; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 495.

⁶⁸¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 377.

⁶⁸² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 377.

⁶⁸³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 377-378.

⁶⁸⁴ el-Bicâi, *a.g.e.*, vr. 74b.

⁶⁸⁵ Hâtim et-Tâi, *Divanu Hâtim et-Tâi*, Daru Sâdir, Beyrut, 1981, s. 51; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 379; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 369; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 495; es-Sabbân, *a.g.e.*, II, 43; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVII, 274.

⁶⁸⁶ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVII, 260-281; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 157-162; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 151.

⁶⁸⁷ Enbiya, 21/109.

haber olabilir.⁶⁸⁸ Dördüncüsü, nefyeden “ما” gelmesidir. “علمت ما زيد قائم” cümlesinde olduğu gibi. Beşincisi, kasemin cevabında nefyeden “لا” gelmesi. “علمتُ والله لا زيدٌ في الدار” cümlesinde olduğu gibi. Altıncısı, kasem cevabında nefyeden “إن” gelmesi. “علمت”⁶⁸⁹ “وإن أدري لعلهُ فتنَةٌ لكم” cümlesinde olduğu gibi. Yedincisi “لعل” gelmesi. “علمت”⁶⁸⁹ “وإن أدري لعلهُ فتنَةٌ لكم” cümlesinde olduğu gibi. Yedincisi “لعل” gelmesi. Ta’likte sekizinci durum, şart edatı “لو” gelmesidir. Beyitte “علم” fiili şart edatı “لو” den önce gelmiş ve lafzen amel etmemiştir.⁶⁹⁰ Fiilden sonraki bölüm mef’ullerin mahallinde mansûbdur.

Ta’likte dokuzuncu durum, haberinde “ل” olan “إن” gelmesidir. “علمتُ إنَّ زيدًا لقائمٌ” cümlesi buna örnektir. Onuncusu, haber için olan “كم الخبرية” gelmesidir. “ألم يروا كم أهلنا”⁶⁹¹ âyetindeki gibi. “يروا” fiilinden sonra gelen cümle fiilin mefullerinin yerine geçmiş ve mahallen mansûb olmuştur.⁶⁹²

187- وَمَا كُنْتُ أُدْرِي قَبْلَ عَزَّةَ مَا الْبُكِّي وَلَا مُوجَعَاتِ الْقَلْبِ حَتَّى تَوَلَّتْ

“Azze’den önce, ta ki yüz çevirene kadar ağlamak nedir, kalp ağrısı nedir, bilmezdim.”⁶⁹³

Beyit tavil bahrindedir. Kuseyyir b. Abdurrahman’a aittir. Muallâk olan cümle, ta’lik sebeplerinden biri gelmesinden dolayı nasb mahallindedir. Bu cümlenin mahalline başka bir şeyin atfedilip nasb olması da caizdir. Beyitte “أدري” fiili kendisinden sonra gelen “ما” ile lafzen amel etmemiştir. Fakat kendisinden sonra gelen isim cümlesi “ما البكاء” fiilin iki mef’ulü yerine geçmiş ve nasb mahallindedir. Cümleden sonra gelen “موجعات” cümlesinin mahalline atfedilmiş ve nasb olmuştur.⁶⁹⁴

188- أَمْرُكَ الْخَيْرَ فَأَفْعَلُ مَا أَمَرْتَ بِهِ فَقَدْ تَرَكْتُكَ ذَا مَالٍ وَذَا نَسَبٍ

“Sana hayrı emrettim. Emredildiğin şeyi yap. Çünkü seni mal ve deve sahibi olarak bıraktım.”⁶⁹⁵

⁶⁸⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 378.

⁶⁸⁹ Enbiya, 21/111.

⁶⁹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 379.

⁶⁹¹ Yasin, 36/31.

⁶⁹² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 380.

⁶⁹³ Kuseyyir, *a.g.e.*, s. 95; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 382; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 64; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katiri'n-Nedâ*, s. 165; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 546; el-Eşmûni, *a.g.e.*, I, 270, 370; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 374.

⁶⁹⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 380-381; el-Bicâi, *a.g.e.*, vr. 75b.

⁶⁹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 382; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, I, 72; el-Müberred, *el-Muktazab*, II, 35, 83, 320; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 178; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 387; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 415; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 11; İbn-i Yaîş, *a.g.e.*, I, 427; IV, 514, 515.

Beyit basît bahrindedir. Amr b. Ma'dikerib (ö. 21/641-642) ve başka şairlere nispet edilmiştir.⁶⁹⁶ İbn-i Hişâm, fiilin amel etmesi il ilgili bölümün başında, iki mef'ulle müteaddî olan on tane fiil saymıştır.⁶⁹⁷ Bu fiillerin mef'ullerinin birincisi harf-i cersiz gelirken, ikincisi ise bazen harfî cerle, bazen de harf-i cersiz gelir. Bu fiillerin birincisi olarak "أمر" fiili verilmiştir.⁶⁹⁸ Beyitte geçen birinci cümlede "أمر" fiilinin birinci mef'ulü muttasıl zamir "ك", ikinci mef'ulü "خير" dir. İkinci mef'ul harf-i cer olmadan gelmiştir. İkinci cümlede fiil meçhul olarak geldiği için naibu'l fail olan muttasıl zamir "ت" gerçekte birinci mef'uldür. İkinci mef'ul ise harfî cerle gelen "ه" zamiridir.⁶⁹⁹

189- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ عَمْدِي وَمِنْ خَطِيئِي دُنِّي وَكُلِّ امْرِي لَا شَكَّ مُؤْتَرُّ

*"Bilerek ve bilmeyerek yaptıklarımın, günahımdan (dolayı) Allah'tan bağışlanma diliyorum. Şüphesiz her insan günahkârdır."*⁷⁰⁰

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İbn-i Hişâm, iki mef'ul alan ve ikinci mef'ullerinin bazen harf-i cerle bazen de harf-i cersiz geldiği fiillerin ikincisi olarak "استغفر" fiilini vermiştir.⁷⁰¹ Beyitte, "استغفر" fiili iki mef'ulü nasb etmiştir. Birinci mef'ul "الله" lafza-i celilesi harf-i cersiz, ikinci mef'ul "من عمدي" ise harf-i cerle gelmiştir.⁷⁰²

190- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ دُنْبًا لَسْتُ مُحْصِيَهُ رَبِّ الْعِبَادِ إِلَيْهِ الْوَجْهُ وَالْعَمَلُ

*"Sayamadığım günahımdan dolayı, kulların rabbi Allah'tan bağışlanma diliyorum, yüzler ona döner ve ameller onadır (onun içindir)."*⁷⁰³

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Önceki beyitte "استغفر" fiilinin ikinci mef'ulü harf-i cerle gelmişti. Burada ise "استغفر" fiilinin ikinci mef'ulü "دُنْبًا" harf-i cersiz gelmiştir.

191- وَقَالُوا : نَأْتُ فَاخْتَرْنَا مِنَ الصَّبْرِ وَالْبُكْيِ فَقُلْتُ : الْبُكْيِ أَشْفِي إِذْنًا لِعَلِيلِي

⁶⁹⁶ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 261-263; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XV, 140-163.

⁶⁹⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zehab*, s. 367.

⁶⁹⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 382.

⁶⁹⁹ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 76b.

⁷⁰⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 382.

⁷⁰¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 382.

⁷⁰² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 77b.

⁷⁰³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 383; el-Ferahidî, *a.g.e.*, s. 95; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, I, 71; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 320; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 178; İbn-i Cinnî, el-Hasâis, II, 452; II, 362; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 362; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 448; el-Ezherî, I, 617; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 10.

“Dediler ki, (Leyla) uzaklaştı, ya sabrı seç ya da ağlamayı. Dedim ki, Ağlamak aşk ateşime daha iyi gelir.”⁷⁰⁴

Beyit tavil bahrindedir. Kuseyyir b. Abdurrahman’a aittir. Bu tür fiillerin üçüncüsü, “اختار” fiilidir. Yani, “اختر من الصبر والبكي أحدهما” şeklindedir.⁷⁰⁵ Beyitte fiilin birinci mef’ulü hazfedilmiş olan “أحدهما”dır. İkincisi “الصبر” kelimesidir. Harf-i cerle gelmiştir.

192- هِيَ الْخَمْرُ لَا شَكَّ تُكْنِي الطَّلَا كَمَا الذَّنْبُ يُكْنِي أَبَا جَعْدَةَ

“O içkidir ki şüphesiz Tıla (yavru, çocuk) diye künyelenmiştir. Kurdun ebu ca’de (iyilik babası) ile künyelenmesi gibi (Künyesi güzeldir. Ama işi kötüdür).”⁷⁰⁶

Beyit mütekârib bahrindedir. Ubeyd b. el-Abras’a aittir. Dördüncüsü, “كُنِّي” fiilidir.⁷⁰⁷ Beyitte “كني” fiili iki yerde müteaddî olarak gelmiştir. Birinci şatırda “تكني” fiilinin birinci mef’ulü, naibu’l-fail durumundaki müstetir zamirdir. İkincisi, “الطلا”dır. İkinci şatırda “يكني” fiilinin birinci mef’ulü yine müstetir zamirdir. İkinci mef’ul “ابا” ismidir. Beyitte mef’uller harf-i cersiz gelmiş ve fiil vasıtasız olarak müteaddî olmuştur.

193- وَكِنَّمَاهَا تُكْنِي بِأَمِّ فُلَانٍ

“Onun gizlenmesi, Ümm-û Fûlân olarak künyelenmesidir.”⁷⁰⁸

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte, “تكني” fiilinin birinci mef’ulü meçhul fiiline naibu’l-fail olarak gelen müstetir zamirdir. İkinci fiil ise harf-i cerle gelen “بأم” dir.

194- وَ سَمَيْتُهُ يَحْيَى لِيَحْيَا، فَلَمْ يَكُنْ لِأَمْرِ قَضَاهُ اللَّهُ فِي النَّاسِ مِنْ بَدِّ

“(Çok) Yaşasın diye onu Yahya olarak isimlendirdim. Allah’ın insanlar için takdir ettiği bir işten kaçış olmadı.”⁷⁰⁹

Beyit tavil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beşincisi “سَمَّى” fiilidir.⁷¹⁰ Beyitte “سَمَّى” fiili harf-i cer olmaksızın iki mef’ulle müteaddî olmuştur. Birincisi fiile birleşen “ه” zamiri, ikincisi ise “يحيي” dir.

⁷⁰⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 384; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 383; İbn-i Hişâm, *Muğni’l-Lebib*, s. 468; Kuseyyir, *a.g.e.*, s. 114.

⁷⁰⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb*, s. 384.

⁷⁰⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 384.

⁷⁰⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 384.

⁷⁰⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 385.

⁷⁰⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 386; Ayd, *a.g.e.*, s. 636.

195- دَعْتَنِي أَخَاهَا أُمَّ عَمْرٍو، وَلَمْ أَكُنْ أَخَاهَا، وَلَمْ أَرْضَعْ لَهَا بِلْبَانٍ

“*Ümm-û Amr, bana kardeşi olarak seslendi. Ben onun kardeşi değildim. Onunla (aynı göğüsten süt emip) süt kardeşi de olmadım.*”⁷¹¹

Beyit tavil bahrindedir. Abdurrahman b. el-Hakem (ö. 70/690)’e aittir.⁷¹² Altıncısı, “سَمِي” anlamındaki “دعا” fiilidir.⁷¹³ Beyitte “دعا” fiili saraheten harf-i cer olmaksızın iki mef’ulle müteaddî olmuştur. Birincisi mütekellim “ي” sıdır. İkincisi “أخاها” ismidir.⁷¹⁴

2.45. İki Mef’ûlün Hazfi ve “قال” Fiilinin “ظَنَّ” Anlamında Kullanılması İle İlgili Beyitler

196- وَلَقَدْ نَزَلْتُ فَلَا تَظُنِّي غَيْرَهُ مَنِّي بِمَنْزِلَةِ الْمُحَبِّ الْمُكْرَمِ

“*Yemin olsun, sen benim yanımda saygın bir sevgili konumundasın, başka bir şey sanma.*”⁷¹⁵

Beyit kâmil bahrindedir. Muallâka şairi Antera b. Şeddad’a nispet edilmiştir. İbn-i Hişâm, bir delille⁷¹⁶ bir mef’ulün veya iki mef’ulün hazfedilebileceğini açıklamıştır. “أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ”⁷¹⁷ âyette “تزعمون” fiilinin iki mef’ulü hazfedilmiştir. Takdiri, “تزعمونهم شركاء” şeklindedir.⁷¹⁸ Fiilden öncesi kendisine delil olmuştur. İbn-i Hişâm, beyti tek mef’ulün hazfine şahid olarak vermiştir. Beyitte, “تظني” fiilinin ikinci mef’ulü hazfedilmiştir. Takdiri, “فلا تظني غيره واقعا” şeklindeydi. Burada ikinci mef’ul hazfedilmiştir.⁷¹⁹

197- مَنِّي نَقُولُ الْقُلُوصَ الرَّوَاسِمَا يُذْنِبِينَ أُمَّ قَاسِمٍ وَقَاسِمَا

⁷¹⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s.386.

⁷¹¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 387; el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 182.

⁷¹² Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XII, 183-189; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 305.

⁷¹³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 386.

⁷¹⁴ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 81b.

⁷¹⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 388; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 20; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 70; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 56; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 374; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 379; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 489; es-Sabbân, *a.g.e.*, II, 49; ez-Zevzenî, *a.g.e.*, s. 199.

⁷¹⁶ Delil, fiilden önce mef’ulün varlığına delil olacak anlamdır.

⁷¹⁷ Kasas, 28/62, 74.

⁷¹⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 388.

⁷¹⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 389.

“Ne zaman, yere sert basıp ayak izleri çıkan genç develeri, Ümm-û Kâsım ve Kâsım’ı (sana) yaklaşıyorlar, sanıyorsun.”⁷²⁰

Beyit recez bahrindedir. Hudbe b. Haşrem (ö. 50/670)’e aittir.⁷²¹ İbn-i Hişâm, Arapların “قول” fiilinin “ظن” yerine kullanıp iki mef’ulü nasb etme konusunda ihtilaf ettiklerini açıklamıştır. Bu konuda iki görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi, Benu Süleym kabilesi mutlak olarak (herhangi bir şarta bağlı olmaksızın) caiz görmüştür. “قلْتُ : زيدًا : منطلقًا” şeklinde söylerler. İkinci görüş ise üç şartla caiz olduğudur. Birinci şart, “تقول” siğasında, muhatap “ت” sıyla gelmesi. İkinci şart, istifham ile gelmesi. Üçüncü şart, İstifhamın ya fiile bitişik gelmesi ya da araya harf-i cer, zarf veya mef’ul girmesi.⁷²² Beyitte, “تقول” fiili “تظن” anlamında kullanılmış olup iki mef’ulü nasb etmiştir. Birincisi “القُصْنُ” dir. Diğeri ise “يدنين” ile başlayan cümledir.⁷²³

198- أَبْعَدَ بُعْدِ تَقُولِ الدَّارِ جَامِعَةً سَمَلِي بِهِمْ؟ أَمْ تَقُولُ الْبُعْدَ مَحْتَوَمًا

“Uzun ayrılıktan sonra yurdun onlarla ayrılığımı toplayacağını mi sanıyorsun? Yoksa bu ayrılık kaçınılmaz mıdır? Sanıyorsun.”⁷²⁴

Beyit basît bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “تقول” fiilinin “ظن” yerine geçmesindeki üçüncü şart, istifhamın ya fiile bitişik olarak ya da fiiller arasına harf-i cer, zarf veya mef’ul gelmesi olduğu daha önce açıklanmıştı.⁷²⁵ Beyitte istifham ile “تقول” arasına “بعد” zarfı gelmiştir. Beyit buna şahit olarak gelmiştir.

199- أَجْهَالًا تَقُولُ بَنِي لُؤَيٍّ لَعْمَرُ أَبِيكَ أَمْ مُتَّجَاهِلِينَ

“Babanın ömrü için (söyle), Beni Lüeyy’i cahil mi sanıyorsun yoksa cahil gibi mi görünüyorlar?”⁷²⁶

⁷²⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 390; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 569; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 59; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 376; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 504.

⁷²¹ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XXI, 179-192; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VIII, 78.

⁷²² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 390.

⁷²³ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 83a.

⁷²⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 391; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 77; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 909; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 376; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 383; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 504.

⁷²⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 390.

⁷²⁶ el-Kumeyt, İbn-i Zeyd el-Esedî, *Divanu'l-Kumeyt Bin El'Esedî*, Daru Sadîr, Beyrut, 2000, s. 395; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 392; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, I, 179; el-Müberred, *el-Muktazab*, II, 348; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 345; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 568; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 78; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 60; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 377; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 345; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 504.

Beyit vâfir bahrindedir. el-Kumeyt'e aittir. Beyit "تقول" fiili ile istifham arasına mef'ul gelmesine şahid olarak gelmiştir. Beyitte, istifhamdan sonra, "جهالا" mef'ul olarak gelmiştir. Fiil "ظنَّ" yerine kullanılmış ve iki mef'ulü nasb etmiştir.⁷²⁷

2.46. Masdarın Amel Etmesi İle İlgili Beyitler

200- أَفْنِي تِلَادِي وَمَا جَمَعْتُ مِنْ نَسَبٍ قَرَعُ الْقَوَائِيزِ أَفْوَاهُ الْأَبَارِيقِ

"Testi ağızlarının bardaklara vurması, eski malımı ve topladığım malı bitirdi."⁷²⁸

Beyit basît bahrindedir. el-Ukayşir el-Esedî (ö. 80/699)'ye aittir.⁷²⁹ İbn-i Hişâm, fiil gibi amel eden isimlere mastarı ele alarak başlamıştır. Bunun için şu şartlar sayılmıştır: ism-i tasğir şeklinde gelmemesi, "ت" ile (sayısının) sınırlandırılmaması, "ضربتين" ve "ضربات" gibi. Amelden önce mavsuf olmaması, yerine "أن" veya "ما" ile bir fiilin gelebilmesi.⁷³⁰

Masdarın faili zikredilen mef'ule muzaf olarak gelmesi zayıf bir görüştür. Fakat bu şekilde kullanıp sonra failini verenler olmuştur. Bu şekilde kullanım şiirde olmuştur.⁷³¹ Beyitte, mastar olan "قرع", kendi mef'ulü olan "قوائيز" ye muzaf olmuştur. Daha sonra faili "أفواه" gelmiş ve merfu olmuştur.⁷³²

201- ضَعِيفُ النَّكَائِيَةِ أَعْدَاءُهُ يَخَالُ الْفِرَارَ يُرَاحِي الْأَجَلَ

"Düşmanını cezalandırmada zayıftır. (Savaşta) kaçmanın ecel vaktini uzaklaştıracağını sanır."⁷³³

Beyit mütekârib bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Masdar, ya tenvinli yani nekra olarak ya izafe ile ya da "ال" ile gelir. Beyit "ال" ile gelmesine şahid

⁷²⁷ el-Bicâî, a.g.e., vr. 83b.

⁷²⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 394; el-Müberred, a.g.e., I, 159; el-Enbarî, a.g.e., I, 188; İbn-i Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, III, 212; İbn-i Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, s. 694; el-Eşmûnî, a.g.e., II, 208.

⁷²⁹ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, a.g.e., s. 405-407; el-İsfehânî, a.g.e., XI, 169-186; el-Askalânî, a.g.e., s. 1456.

⁷³⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 393.

⁷³¹ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 393-394.

⁷³² el-Bicâî, a.g.e., vr. 84b.

⁷³³ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 395; Sîbeveyhi, a.g.e., I, 253; ez-Zemahşerî, a.g.e., s. 281; İbn-i Mâlik, a.g.e., II, 1013; İbn-i Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, III, 208; İbn-i Akîl, a.g.e., III, 95; el-Eşmûnî, a.g.e., II, 199; el-Ezherî, a.g.e., II, 6; es-Suyûtî, a.g.e., III, 47.

olarak verilmiştir. Mastar olan “النكابة”, “أل” ile ma’rife olmuş, fiil gibi amel etmiş ve mef’ul olan “أعداءه” ismini nasb etmiştir.⁷³⁴

2.47. İsm-i Failin Amel Etmesi İle İlgili Beyitler

202- الْقَاتِلِينَ الْمَلِكِ الْخُلَاجِلَا خَيْرٌ مَعَدَّ حَسْبًا وَنَابِلَا

“Kavminin efendisi, Maad kabilesinin soy ve cömertlik açısından en hayırlısını öldürenler...”⁷³⁵

Beyit recez bahrindedir. İmru’l-Kays’a aittir. Fiil gibi amel eden diğer isim ise ism-i faildir. İsm-i fail, ism-i mevsûl olan “أل” ile gelmesi ve gelmemesine göre ikiye ayrılır. İsm-i mevsûl “أل” ile gelen ism-i fail mutlak olarak amel eder. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanların tamamı için bu durum geçerlidir.⁷³⁶ Beyitte, “القاتلين” ism-i faildir. Mazi anlamında gelmiş ve amel etmiştir. “الملك” mef’ul-ü bih olup ism-i failin ameliyle mansûb olmuştur.

203- مَا رَاعِ الْخِلَانَ ذِمَّةَ نَاكِثٍ بَلْ مَنْ وَفِيَّ يَجِدُ الْخَلِيلَ خَلِيلَا

“Dostlar, ahde muhalif olanın dostluğunu korumazlar, fakat kim ahde vefa gösterirse dostu dost bulur.”⁷³⁷

Beyit kâmil bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. İsm-i fail, başında ism-i mevsul olan “أل” olmadan geldiğinde iki şartla amel eder. Birincisi hâl (şimdiki zaman) veya gelecek için gelmesi. İkincisi dört şeye dayanması gerekir. Birincisi nefy (olumsuzluk) dir.⁷³⁸ Beyitte “راعٍ” başında mevsûl olan “أل” olmadan ve nefy edatı “ما” ile gelmiş, kendi fiilinin amelini yerine getirmiştir. Faili “الخان” merfû olmuş ve mef’ulü “ذمة” nasb olmuştur.

204- أَنَاوِ رَجَالِكُ قَتَلُ امْرِئٍ مِّنَ الْعِرِّ فِي حُبِّكَ اعْتَاضَ دُلَا ؟

“Senin adamların, izzetliyen senin sevginden alçak gönüllü olan bir adamı öldürmeye mi niyet ettiler.”⁷³⁹

⁷³⁴ el-Bicâî, a.g.e., vr. 84b.

⁷³⁵ İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb, s. 397; İbn-i Hişâm, Şerh-u Katri’n-Nedâ, s. 254; es-Suyûtî, a.g.e., III, 55; İmru’l-Kays, a.g.e., s. 136-137.

⁷³⁶ İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb, s. 397.

⁷³⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 398; Ayd, a.g.e., s. 659.

⁷³⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 398.

⁷³⁹ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 399; es-Suyûtî, a.g.e., III, 53; el-Muradî, el-Hasan b. Kâsım, Tevdîhu’l-Mekâsîd Ve’l-Mesâlik Bişerhi Elfıyyeti İbn-i Mâlik, Daru’l-Fikri’l-Arabî, Kahire, 2001, III, 850.

Beyit mütekârib bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. “أل” olmaksızın gelen ism-i failin amel etmesi için dayanması gereken şeylerin ikincisi istifhamdır.⁷⁴⁰ Beyitte “نارٍ” ism-i faildir ve istifhamla gelmiştir. Fiilinin amelini yerine getirmiş ve faili “رجالِك” merfû olarak gelmiştir. Mef’ul olarak gelen “قتل” mansûb olmuştur.⁷⁴¹

205- كَنَاطِحِ صَخْرَةً يَوْمًا لِيُوْهِنَهَا فَلَمْ يَصِرْهَا ، وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

“Bir gün, yerinden sarsmak için bir taşa tos vuran, ona zarar vermeyip boynuzunu zayıflatan yabani teke gibi...”⁷⁴²

Beyit basît bahrindedir. A’şa’ya nispet edilmiştir. “أل” olmaksızın gelen ism-i failin amel etmesi için dayanması gereken şeylerin üçüncüsü, kendisinden haber verdiği bir isimle gelmesidir. “إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ”⁷⁴³ âyetinde olduğu gibi. Dördüncüsü sıfat olduğu bir isimle gelmesi. “مررت برجلٍ ضاربٍ زيدًا” cümlesinde olduğu gibi. İbn-i Hişâm, bu dört maddeyi saydıktan sonra “takdiren de olsa” diye eklemiştir.⁷⁴⁴ Beyitte, “ناطح” kendi fiilinin amelini yerine getirmiştir. İsm-i failin dayanması gereken dört şeyden biri lafzen olmasa da kendisinden önce takdiren hazfedilmiş bir mevsûf vardır. Takdiri, “كوعل ناطح” şeklinde. Bu durumda da amel etmiştir.⁷⁴⁵

206- لَيْتَ شِعْرِي مُقِيمٌ الْعُدْرَةَ قَوْمِي لِي أَمْ هُمْ فِي الْحُبِّ لِي عَانِدُونَ ؟

“Keşke bilgim olsaydı. Kavmim, aşkımdan dolayı beni mazur görecek mi yoksa beni kınayacak mı?”⁷⁴⁶

Beyit hafif bahrindedir. Herhangi bir şaire nispet edilmemiştir. Beyitte, “مقيم” ism-i faili amel etmiştir. Çünkü kendisinden önce hazfedilen istifham “أ” si vardır. Beyitte “أم” gelmesi hazfedilen istifham edatına delâlet etmektedir.⁷⁴⁷

207- أَمَا الْحَرْبُ لِبَاسًا إِلَيْهَا جَلَّالَهَا وَلَيْسَ بَوْلَاجِ الْخَوَالِفِ أَعْقَلَا

⁷⁴⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 399.

⁷⁴¹ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 85b.

⁷⁴² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 400; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 1030; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 218; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 109; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 218; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 12.

⁷⁴³ Talak, 65/3; Bu kurala dayanarak âyetteki “أمره” kelimesi nasb olarak ta okunmuştur.

⁷⁴⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 400.

⁷⁴⁵ el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 85b.

⁷⁴⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 401; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 54.

⁷⁴⁷ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 401.

“Harbin dostu, onun için zırhını çok giyen, evlere girmeyen (savaştan kaçıp saklanmayan) ve ayakları titremeyen (korkudan)...”⁷⁴⁸

Beyit tavil bahrindedir. Kulâh b. Cenab (ö. ?)’a aittir⁷⁴⁹ İbn-i Hişâm, fiil gibi amel edenlerden üçüncü sırada, ifadede çokluk ve mübalağa kasdetmek için, fail siğasından dönüştürülen mübalağa vezinlerini ele almıştır. Bu vezinler şöyledir: “فَعَّالٌ، فَعَّالٌ، فَعَّالٌ، فَعَّالٌ، فَعَّالٌ، فَعَّالٌ”⁷⁵⁰

Bunların hükümleri ism-i fail gibidir. “أل” in sılası olarak gelirse mutlak olarak amel eder. “أل” olmadan gelirse daha önce belirtilen iki şartla (nefiy ve istifham) amel eder.⁷⁵¹ Beyit “فَعَّالٌ” vezninin amel etmesine şahid olarak verilmiştir. “لِبَّاسًا” mübalağalı ism-i fail olarak gelmiş ve amel etmiştir. Faili müstetir olarak gelmiş ve mef’ul durumundaki “جَلالٌ” mansûb olmuştur.⁷⁵²

208- ضَرُوبٌ بِنَصْلِ السَّيْفِ سُوْقَ سِمَانِهَا

“(Sen) Kılıcın keskin tarafıyla semiz (develerin) bacaklarına vuransın (misafirlere ikram için).”⁷⁵³

Beyit tavil bahrindedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in amcası Ebu Talib’e nispet edilmiştir. Beyitte “ضَرُوبٌ” mübalağalı ism-i fail olarak amel etmiş ve mef’ul konumundaki “سُوْقٌ” ismini nasbetmiştir.

209- أَتَانِي أَنَّهُمْ مَزْرُقُونَ عِرْضِي

“Bana ulaştı ki onlar benim ırzıma sövüyorlar.”⁷⁵⁴

⁷⁴⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 402; Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 165; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 112; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 285; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 1032; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 220; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 257; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 112; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 220; el-Ezherî, II, 14; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 58.

⁷⁴⁹ Şairin biyografisi için bkz. Fevâl, Azize, *Mu'cemu's-Şuarâu'l-Muhadramîn Ve'l-Emeviyîn*, Daru Sâdir, Trablus, 1998, s. 377-378; el-Âmidî, *a.g.e.*, s. 220; el-Askalânî, *a.g.e.*, s. 1230; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 510.

⁷⁵⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 402.

⁷⁵¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 402.

⁷⁵² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 86a.

⁷⁵³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 403; Sibeveyhi, *a.g.e.*, I, 166; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 113; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 124; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 286; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 221; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 220; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 15; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 258.

⁷⁵⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 404; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, I, 80; II, 1040; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 224; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 259; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 115; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 222; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 16; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 59.

Beyit vâfir bahrindedir. Zeyd el-Hayl b. Mühelhil (ö. 9/630)'e nispet edilmiştir.⁷⁵⁵ Beyitte “مزقون” mübalağalı ism-i faildir. “فعل” vezninde gelmiş ve amel etmiştir. Mef’ûl-u bihi olan “عرضي” ismini nasb etmiştir.

2.48. İsim Fiilin Amel Etmesi İle İlgili Beyitler

210- تَدْرُ الْجَمَاجِمَ ضَاجِحًا هَامَاتُهَا بَلَّةُ الْأُكْفِ كَأَنَّهَا لَمْ تُخْلَقْ

“(Bu kılıçlar) Başları açık bir şekilde (kesilmiş) kafatasları bırakıyor. Artık avuçları (düşünmeyi) bırak, onlar sanki yaratılmadı.”⁷⁵⁶

Beyit kâmil bahrindedir. Sahabeden Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/670)'e aittir.⁷⁵⁷ Fiil gibi amel eden isimlerin dördüncüsü, ism-i mef’ul, beşincisi sıfat- müşebbehe ve altıncısı isim fiildir.

İsim fiil, üç çeşittir. Birincisi, emir anlamında kullanılanlar. “دع” anlamındaki “بَلَّةُ” bu türdendir.⁷⁵⁸ Beyitte “بَلَّةُ” amel etmiş ve mef’ul- u bih “الأكف” kelimesini nasb etmiştir.

211- دُونِكِهَا يَا أُمَّ لَا أُطِيقُهَا

“Ey Anne! Onu tut, ona gücüm yetmiyor.”⁷⁵⁹

Beyit recez bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. Emir anlamındaki isim fiillerden biri de “دُونِكِهَا” isim fiilidir. “حُدَّةُ” anlamındadır.⁷⁶⁰ Beyitte “دُونِكِهَا” , “حذني” anlamında kullanılmıştır.

212- فَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ الْعَقِيقُ وَمَنْ بِهِ وَهَيْهَاتَ خَلٌّ بِالْعَقِيقِ نُوَاصِلُهُ

“Akîk ve orada bulunanlar uzak oldu. Akîk’te görüştüğümüz dost ta uzak oldu.”⁷⁶¹

⁷⁵⁵ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 191-192; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 61; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVII, 177-195; Fevâl, *a.g.e.*, s. 172; el-Askalânî, *a.g.e.*, s. 525.

⁷⁵⁶ Kâ'b b. Mâlik, *Divanu Kâ'b Bin Mâlik*, Bağdat, 1966, s. 245; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 409; el-Muradî, *El-Cene'd-Dânî*, s. 425; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 217; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 156; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 478; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 289; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 221.

⁷⁵⁷ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 150-155; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 228; İbn-i Esir, Ali b. Muhammed, *Usdû'l-Ğabe Fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2012, s. 1042-1043; Fevâl, *a.g.e.*, s. 396.

⁷⁵⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 409.

⁷⁵⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 410.

⁷⁶⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 410.

⁷⁶¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 411; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 282; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 193; IV, 87; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 241; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 480; II, 290.

Beyit tavil bahrindedir. Cerir b. Atiyye'ye nispet edilmiştir.⁷⁶² İsim fiillerin ikincisi mazi şekli müzarisinden daha fazla gelen isim fiillerdir. “هَيْهَاتَ” ve “سَتَّانَ” bu tür isim fiillerdendir.⁷⁶³ Beytin birinci şatırında “هيهات” isim fiil olarak gelmiş ve faili “العقيق” ismini merfû yapmıştır. İkinci şatırda ise fail olarak “حَلٌّ” merfû olmuştur.

213- سَتَّانَ هَذَا وَالْعِنَاقُ وَالنَّوْمُ وَالْمَشْرَبُ الْبَارِدُ فِي ظِلِّ الدَّوْمِ

“Bu (hâl) ve kucaklaşma, uyku, daimî bir gölgede soğuk içecek (ile geçen günler) ne kadar da farklıdır.”⁷⁶⁴

Beyit recez bahrindedir. Lakî b. Zürâre (ö. - /571)'ye nispet edilmiştir.⁷⁶⁵ Beyitte, “سَتَّانَ” isim fiil olarak “افترق” anlamında gelmiştir. Faili ismi işaret merfû olmuştur.

214- سَتَّانَ مَا يَوْمِي عَلَيَّ كُورِهَا وَيَوْمَ حَيَّانَ أُخِي جَابِرٍ

“(Yolcukuk için) Devenin semerinin üzerinde olduğum bu günüm ile Cabir'in kardeşi Hayyân'ın olduğu gün ne kadar da farklıdır.”⁷⁶⁶

Beyit seri' bahrindedir. el-A'ş'a'ya aittir. Beyitte, “سَتَّانَ” isim fiilinin faili olan “يوم” merfûdür. Ondan önce zaid “ما” gelmiştir. Asmaî, “سَتَّانَ مَا زِيدَ وَ عَمْرُو” cümlesinde zaid “ما” gelmesini caiz görmemiştir.⁷⁶⁷

215- لَسَتَّانَ مَا بَيْنَ الْيَزِيدَيْنِ فِي النَّدَى

“Cömertlikte iki Yezid arasında ne kadar da fark var.”⁷⁶⁸

Beyit tavil bahrindedir. Rabîa b. Sabit (ö. 198/813)'e aittir.⁷⁶⁹ Daha önce, “سَتَّانَ” isim fiili ile failinin arasına zaid “ما” gelmesini Asmaî'nin caiz görmediği, fakat başkalarının caiz gördüğü, geçmişti. Bu beyitle Asmaî'nin düşüncesine cevap vermiştir.⁷⁷⁰

216- جَا زَيْتُونِي بِالْوَصَالِ قَطِيعَةً سَتَّانَ بَيْنَ صَنِيعِكُمْ وَ صَنِيعِي

⁷⁶² Şairin biyografisi için bkz. el-Fahûrî, Hannâ, *Tarihu 'l-Edebi 'l-Arabî*, Daru'l-Yusuf, Beyrut, ty., s. 294; el-İsfehânî, *a.g.e.*, VIII, 5-65; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 339-344.

⁷⁶³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zehb*, s. 411.

⁷⁶⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 412; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 305; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 134; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 204.

⁷⁶⁵ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 244; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 513-514.

⁷⁶⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 413; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 203.

⁷⁶⁷ İbn-i Manzur, *a.g.e.*, II, s. 49; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 413.

⁷⁶⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 413; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 204.

⁷⁶⁹ Şairin biyografisi için bkz. el-İsfehânî, *a.g.e.*, XVI, 172-180; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 17.

⁷⁷⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 413; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 89a.

“Beni, vuslatı koparmakla cezalandırdınız. Sizin yaptığınızla benim yaptığım arasında ne kadar da fark var.”⁷⁷¹

Beyit kâmil bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. Beyitte “شتان” ile failinin arasına zaid “ما” gelmemiştir. İsim fiillerin üçüncüsü de müzari anlamında gelenlerdir. “أَتَوَّعَ” anlamındaki “أوه” ve “أَضَجَّرُ” anlamındaki “أَفَّ” bu türdendir.⁷⁷²

217- يَا أَيُّهَا الْمَائِحُ دَلْوِي دُونَكَا

“Ey maih (su doldurmak için kuyuya inen) kovamı tut!”⁷⁷³

Beyit recez bahrindedir. Beni Mazin’den bir köleye nispet edilmiştir.⁷⁷⁴ İsim fiiller muzaf olamazlar “بَلَّةٌ زَيْدٌ” şeklinde geldiğinde mastar olarak kullanılmış olur. “بَلَّةٌ” şeklinde kullanıldığında isim fiil olarak kullanılmış olur. İsim fiilin ma’mulu, isim fiilin önüne geçemez. Fakat Kisaî bu konuda farklı düşünmüştür.⁷⁷⁵ “كُتِبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ”⁷⁷⁶ âyetini şâhid göstermiştir.⁷⁷⁷ Beyit isim fiillerin ma’mullerinin kendisinden önce gelebileceğine şâhid olarak verilmiştir. Beyitte, “دلوي”, “دونك”, isim fiilinin mef’ulü olarak isim fiilinin önünde gelmiştir.

2.49. Masdar İsmi Amel Etmesi İle İlgili Beyitler

218- أَظْلَمُوا إِنَّ مُصَابِكُمْ رَجُلًا أَهْدَى السَّلَامَ تَحِيَّةً ظَلَمٌ

“Ey zâlim! Size selamı hediye eden adama musibetiniz, zulümdür.”⁷⁷⁸

Beyit kâmil bahrindedir. Haris b. Halid (ö. 80/700)’ nispet edilmiştir.⁷⁷⁹ Fiil gibi amel edenlerin yedinci ve sekizincisi zarf ve mecrûrdur.⁷⁸⁰ Dokuzuncusu, masdar isimdir. Masdar isim üç şekildedir. Birincisi, ittifakla amel etmesidir. “مفاعلة” hariç, zaid “م” ile başlayan isimdir. “مضرب” ve “مقتل” gibi. Masdar-ı mimî diye de

⁷⁷¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 417.

⁷⁷² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 417.

⁷⁷³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 417; el-Enbarî, *a.g.e.*, I, 184; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, IV, 88; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 194, 804; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 101; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 291; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 82.

⁷⁷⁴ el-Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, VI, 205.

⁷⁷⁵ el-Ezherî, *a.g.e.*, II, s. 291.

⁷⁷⁶ Nisa, 4/24.

⁷⁷⁷ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 417.

⁷⁷⁸ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 420; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 139; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 210; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, s. 697, 882; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 204, 239; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 7; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 51.

⁷⁷⁹ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 154; el-İsfehânî, *a.g.e.*, III, 217-237.

⁷⁸⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 419.

isimlendirilir.⁷⁸¹ Beyitte, “مصابكم” masdar-ı mimidir ve amel etmiştir. Fail olan muhatap zamiri “كم” ref olmuş ve mef’ul olan “رجلا” mansûb olmuştur.

219- أَكْفَرًا بَعْدَ رَدِّ الْمَوْتِ عَنِّي وَبَعْدَ عَطَائِكَ الْمِائَةَ الرَّتَاعَا

“Benden ölümü savdıktan ve yüz tane deve verdikten sonra sana nankörlük eder miyim?”⁷⁸²

Beyit vâfir bahrindedir. Kutâmî (ö. 130/747)’ye aittir.⁷⁸³ Masdar isimlerin ikinci şekli ittifakla amel etmeyendir. Bunlar bir hudus (olay)a alem (özel isim) olan masdarlardır. Örneğin “سُبْحَانَ” tesbihe alemdir.⁷⁸⁴

Üçüncüsü, amel etmesi hususunda ihtilaf edilenlerdir. Bunlar, hudus (olay) bildirmeyen bir şeye isim olanlardır. Örneğin “كلام”, kelimelerden oluşan lafzlara verilen isimdir. Sonra konuşmaya isim olmuştur. Bağdad ve Kûfe ekolleri, bu çeşidin amel edeceğini savunmuşlardır. Beyti buna şâhid göstermişlerdir.⁷⁸⁵ Beyitte masdar isim olan “عطاء”, mef’ul-u bih olan “المائة” ismini nasb etmiştir.

220- لِأَنَّ ثَوَابَ اللَّهِ كُلَّ مُوحِّدٍ جَنَّانٍ مِنَ الْفِرْدَوْسِ فِيهَا يُخَدَّدُ

“Çünkü her muvahhide Allah’ın Firdevs cennetleri ödülü vardır. Orada ebedî kalınır.”⁷⁸⁶

Beyit tavil bahrindedir. Hassan b. Sabit’e aittir. Beyitte, “ثواب” amel edip etmemesi ihtilafli olan masdar isimlerdendir. Masdar isim, amel etmiş ve mef’ul-u bih olan “كَلَّ” kelimesi mansûb olmuştur.

2.50. Efulu’t-Tafdîl (İsm-i Tafdîl) İle İlgili Beyitler

221- فَأَبْنَا وَجَدْنَا الْعِرْضَ أَحْوَجَ سَاعَةً إِلَى الصَّوْنِ مِنْ رَيْطِ يَمَانٍ مُسَهَّمٍ

“Muhakkak biz namusu korumayı, çizgili yeman elbisesini korumaktan daha gerekli gördük.”⁷⁸⁷

⁷⁸¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 421.

⁷⁸² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 422; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 140; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 23; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 211; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 99; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 205; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 7; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 77; III, 52.

⁷⁸³ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, V, 88-89; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XXIV, 13-34; İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 522-524; el-Merzubanî, *el-Muvaşşah*, s. 192.

⁷⁸⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri 'z-Zeheb*, s. 421.

⁷⁸⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 421.

⁷⁸⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 422; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 207; es-Sabbân, *a.g.e.*, II, 436.

Beyit tavil bahrindedir. Evs b. Hacer'e aittir. İbn-i Hişâm fiil gibi amel eden isimlerin onuncu sırasında ism-i tafdüli saymıştır. İsm-i tafdüli temyiz, zarf, hal ve müstetir failde amel eder.⁷⁸⁸

Beyitte, ism-i tafdüli olan “أحوج”, zarfta amel etmiştir. “ساعة”, ism-i tafdülin ma'mulu olarak mansûb olmuştur.⁷⁸⁹

222- مَا رَأَيْتَ امْرَأً أَحَبَّ إِلَيْهِ الْـ بَدَلٌ مِنْهُ إِلَيْكَ يَا ابْنَ سِنَانَ

“Ey İbn-i Sinan! Ben cömertliğin kendisine senden daha sevimli geldiği bir adam görmedim.”⁷⁹⁰

Beyit hafif bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. İsm-i tafdülide asıl olan müstetir zamirin ref olmasıdır. Fakat, dilciler “مسألة الكحل”⁷⁹¹ de bunu caiz görmüşlerdir. Bunun şartı, ism-i tafdülin cins isme sıfat olarak ve nefyle gelmesidir. Failin de kendine iki itibarla tafdüli edilmesi gerekir.⁷⁹²

Beyitte “أحب” ism-i tafdüli olarak zâhir isim “البذل” ismini merfû yapmıştır. İsm-i tafdüli nefiyle gelmiştir. “امراً” cins isimdir. Mufaddalın kendisine göre iki itibarla nefyini ortaya koymak için gelmiştir. Birincisi “بذل” in kendi nefsinde güzelliğinin nefyi, ikincisi İbn-i Sinan'dan başkasında nefyi.⁷⁹³

223- وَ مَيَّةٌ أَحْسَنُ التَّقْلَيْنِ حَيْدًا وَسَالِفَةٌ، وَأَحْسَنُهُمْ قَدَالًا

“Meyye, insan ve cinlerden boynu ve saç zülfü en güzel olanı, onların ensesi en güzel olanıdır.”⁷⁹⁴

Beyit vâfir bahrindedir. Zu'r-Rumme'ye aittir. İbn-i Hişâm, ism-i tafdülin sahibine uygunluğunu (te'nis-tezkir ve aded bakımından) üç maddede ele almıştır.

Birincisi, vucûben uygun olması. “ال” ile geldiğinde olur. “زيد الأفضل”, “هند”, “الهدنات الفضليات”, “الزيدون الأفضلون”, “الهدنان الفضليان”, “الزيدان الأفضلان”, “الفضلي” şeklindedir.

⁷⁸⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 424;

⁷⁸⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 423.

⁷⁸⁹ el-Bicâi, a.g.e., vr. 92a.

⁷⁹⁰ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 423; es-Suyûtî, a.g.e., III, 74; İbn-i Hişâm, Şerh-u Katri'n-Nedâ, s. 265.

⁷⁹¹ Nahivciler, “ما رأيت رجلاً أحسن في عينه الكحل منه في عين زيد” cümlesindeki örnekten yola çıkarak bu konuya “مسألة الكحل” ismini vermişlerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Ayd, Muhammed, a.g.e., s. 685.

⁷⁹² İbn-i Hişâm, Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb, s. 424.

⁷⁹³ el-Bicâi, a.g.e., vr. 92a.

⁷⁹⁴ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 426; Ferahidî, a.g.e., s. 75; İbn-i Cinnî, a.g.e., II, 187; ez-Zemahşerî, a.g.e., s. 298; es-Suyûtî, a.g.e., I, 199; Zu'r-Rumme, a.g.e., s. 196.

İkincisi, vucûben uygun olmaması ve her durumda müfred müzekker olması. Bu da iki şekilde olur. Birincisi, izafet ve “ال” ile gelmemesi. “زيد أو هند أفضل من عمرو” gibi. İkincisi, nekraya muzaf olarak gelmesi durumunda olur. “زيد أفضل رجل” ve “هند أفضل امرأة” gibi.

Üçüncü olarak, uygun gelmesi veya uygun gelmemesinin caiz olması. Ma’rifeye muzaf olduğunda olur. “زيد أفضل القوم”, “الزيدان أفضل القوم”, “الزيدان أفضل القوم”, “الزيدون أفضل”, “الزيدون أفضل القوم”, “الزيدون أفضل القوم” şeklinde gelebilir.⁷⁹⁵

Beyitte ism-i tafdil, “أحسن” ma’rife olan “الثقلين” ve “هم” zamirine muzaf olarak gelmiştir. İsm-i tafdil, “مئة” ismine uygun olarak gelmemiş, müfred müzekker olarak gelmiştir. Eğer uygun olarak gelseydi “حسني الثقلين” şeklinde olması gerekirdi.⁷⁹⁶

2.51. Tenâzû İle İlgili Beyitler

224- أَرْجُو وَ أَحْتَسِي وَ أَدْعُو اللَّهَ مُبْتَغِيًا عَفْوًا وَ عَافِيَةً فِي الرُّوحِ وَ الْجَسَدِ

“Ruh ve bedende afiyet dileyerek ve af isteyerek Allah’tan ümit ediyorum. Ondan korkuyorum, ona dua ediyorum.”⁷⁹⁷

Beyit basît bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. Tenazû, bir veya daha fazla âmilin bir veya daha fazla ma’mûle gelmesidir. İki şartla caiz olur. Birincisi, âmilin fiil cinsinden veya isimlerden şibh-i fiil olması gerekir. İkincisi, ma’mûlün geride ve ortada gelmemesi gerekir.⁷⁹⁸ Beyitte “أرجو، أحتسي، أَدعو” üç fiil arka arkaya gelerek tenazû oluşturmuşlardır. Ma’mul, tek olarak gelen “الله” lafza-i celilesidir.

225- قَضَى كُلُّ ذِي دَيْنٍ فَوْقِي غَرِيمَهُ وَ عَزَّةٌ مَمْطُولٌ مُعْنَى غَرِيمَهَا

“Her borç sahibi, borcuna vefa gösterip ödedi, Azze’nin ise borcu (alacaklısına) ertelenmiş ve sıkıntı vermiştir.”⁷⁹⁹

Beyit tavil bahrindedir. Kûseyyir b. Abdurrahman’a aittir. Beyit iki ismin tenazû durumunda olmasına şahid olarak verilmiştir. Beyitte “ممطول” ve “معنى” isimleri

⁷⁹⁵ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 425-426.

⁷⁹⁶ el-Bicâî, a.g.e., vr. 93a.

⁷⁹⁷ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 429.

⁷⁹⁸ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 428.

⁷⁹⁹ İbn-i Hişâm, a.g.e., s. 430; el-Enbarî, a.g.e., I, 76; İbn-i Mâlik, a.g.e., II, 642; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 195; el-Eşmûnî, a.g.e., I, 454; el-Ezherî, a.g.e., I, 480; Kuseyyir, a.g.e., s. 143.

ism-i mef'ûl olarak gelmişlerdir. İki isimden sonra “غريمها” naibu'l-fail olarak gelmiştir. Naibu'l-fail iki isme de uygun düşmektedir.

226- إِذَا كُنْتَ تُرْضِيهِ وَ يُرْضِيكَ صَاحِبٌ جَهَارًا فَكُنْ فِي الْغَيْبِ أَحْفَظَ لِلْوَدِّ

“Eğer, açıktan bir arkadaştan razı olduysan o da senden razı olduysa, öyleyse gıyaben de sevgiyi koru.”⁸⁰⁰

Beyit tavil bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. İki âmil, tenazû durumunda olduğunda, Kûfeliler önce gelmesinden dolayı birincisini; ma'mûle yakın olmasından dolayı Basralılar ikincisini âmil olarak tercih etmişlerdir. İkinci amel ettiğinde bakılır, eğer birincisi bir merfûya ihtiyaç duyuyorsa zamir getirilir. Diğer durumlarda ma'mûl hazfedilir. “ضربتُ وَ ضربي زيدٌ” şeklinde olur. Fakat “ضربتهُ وَ ضربي زيدٌ” şeklinde olmaz.⁸⁰¹ Fakat şiirde buna cevaz vardır. Beyit buna şâhid olarak verilmiştir. “ترضيه” ve “يرضيك” fiillerinin ikisi sonra gelen “صاحب” isminde tenazû durumundadırlar. Birinci fiil mef'ul olarak ve ikinci fiil fail olarak isme ihtiyaç duymaktadır. Şair, Basralıların görüşüne uygun olarak ikincisine amel ettirmiştir. Bu durumda zamirin “ضربت و ضربي زيد” cümlesinde olduğu gibi hazfedilmesi gerekiyordu. Ancak şiir zaruretinden dolayı hazfedilmemiştir.⁸⁰²

227- بَعَاظَ يُعْشِي النَّاطِرِيْنَ إِذَا هُمْ لَمْ حَوَا شِعَاعُهُ

“Ukaz'da, baktıkları zaman bakanlara, (o kılıçların) parıltıları bulanık gördürür.”⁸⁰³

Beyit kâmil bahrindedir. Hz. Peygamberin halası Atike (ö. ?)'ye nispet edilmiştir.⁸⁰⁴ Tenazû durumunda birincisiyle amel edildiğinde, ikincisine, ref, nasb ve cer durumlarının hepsinde zamir getirilir. “قام وقعدا أخواك”, “قام وضربتهما أخواك” ve “قام قام” cümlelerinde olduğu gibi. Zamir merfû ve mansûb olduğunda ittifakla

⁸⁰⁰ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 431; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 649; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 203; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 438; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 163; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 460; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 487; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 97.

⁸⁰¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 186; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 431; el-Enbarî, *el-İnsâf*, s. 71.

⁸⁰² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 94a.

⁸⁰³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 432; el-Muradî, *Tevdihu'l-Mekasîd*, II, 636; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 199; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 797; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, II, 165; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 462; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 484; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 95.

⁸⁰⁴ Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, III, 242; Kehhâle, *a.g.e.*, III, 207-208.

hazfedilmesi caiz değildir. Ancak şiir zaruretinden dolayı hazfedilebilir.⁸⁰⁵ Beyitte, birincisi “يعثي” amel etmiş ve ikincisi “لمحوا” ya gelen zamir hazfedilmiştir. Bu caiz değildir. Fakat şiir zaruretinden dolayı böyle gelmiştir.

2.52. Tevkîd İle İlgili Beyitler

228- لَكِنَّهُ شَاقَّةٌ أَنْ قِيلَ ذَا رَجَبٍ يَا لَيْتَ عِدَّةَ حَوْلِ كُلِّهِ رَجَبٌ

“Fakat, keşke bir yıl müddetinin tamamı Receb olsaydı, söylenmesi, onun hoşuna gitti.”⁸⁰⁶

Beyit basît bahrindedir. Abdullah b. Müslim el-Hüzelî (ö. ?)’ye aittir.⁸⁰⁷ Tevabî çeşitleri beştir. Bunlar: na’t, tevkid, atf-1 beyan, atf-1 nesak ve bedeldir. Birincisi, tevkiddir. Müekked (te’kid edilen) in ma’rife olması gerekir. Beyitte şaz bir durum vardır.⁸⁰⁸ Müekked olan “حول” nekra olarak gelmiştir.

2.53. Atf-1 Beyân İle İlgili Beyitler

229- أَقْسَمُ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ مَا مَسَّهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ

“Ebu Hafs Ömer Allah’a yemin etti ki, ona (deveye) ayak zayıflığı ve sırt yarası dokunmamıştır.”⁸⁰⁹

Beyit recez bahrindedir. Abdullah b. Keysebe (ö. ?)’ye aittir.⁸¹⁰ Atf-1 beyan, tabi olduğu isim ma’rife olduğunda tadvîh (açıklama), nekra olduğunda tahsîs için gelir.⁸¹¹ Beyitte, “عمر”, “أبو حفص” üzerine atf-1 beyandır ve tabi olduğu ismi tadvîh (açıklamak) için gelmiştir.

230- أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بَشْرٍ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْفُئُهُ وَفَوْعَا

⁸⁰⁵ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 432.

⁸⁰⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 436; el-Enbarî, *a.g.e.*, II, 369; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, II, 332; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 277; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 341; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 138.

⁸⁰⁷ Bkz. es-Sukkerî, Ebu Said el-Hasan Bin el-Hüseyn, *Şerhu Eş'ari'l-Hüzeliyyîn*, Kahire, ty., II, 910.

⁸⁰⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 436.

⁸⁰⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 441; ez-Zemaşerî, *a.g.e.*, s. 159; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1191; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, I, 128; III, 347; İbn-i Akîl, *a.g.e.*, III, 219; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 111; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 134.

⁸¹⁰ Kehhâle, *a.g.e.*, s. 252; el-Askalanî, *a.g.e.*, s. 937.

⁸¹¹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri 'z-Zeheb*, s. 441.

“Ben, el-Bekrî Bişr’i, kuşların üzerine konmak için (ölmesini) bekler halde bırakanın oğluyum.”⁸¹²

Beyit vâfir bahrindedir. el-Merrâr b. Saîd el-Fak’asî (ö. ?)’ye aittir.⁸¹³ Beyitte “بشر”, “البكري” üzerine atf-ı beyandır, bedel değildir. Çünkü “ال” ile gelen bir isim, “ال” takısı olmayan bir isme muzaf olamaz. Sadece tesniye ve cemi müzekker sâlim olan bir sıfat olması durumunda olabilir. “الضارب زيد” ve “الضاربو زيد” örneklerinde olduğu gibi. “الضارب زيد” şeklinde gelmesi caiz değildir.⁸¹⁴ Fakat, el-Ferrâ bunu caiz görmüştür.⁸¹⁵

231- إني وأسطارٍ سطرن سطرًا لقائلٍ يا نصرُ نصرٌ نصرًا

“Muhakkak ben, satır satır yazılan satırlara yemin ederim ki, Ey Nasr! Bir yardım, diyenim.”⁸¹⁶

Beyit recez bahrindedir. İbn-i Hişâm, Zu’r-Rumme’ye nispet etmiştir. Sîbeveyhi, Ru’be b. el-Accâc’a nispet etmiştir.⁸¹⁷ Beyitte birinci “نصر” münâdâ, ikincisi birincinin lafzı itibariyle atf-ı beyandır. Üçüncüsü ise birincinin mahâlline atıftır. Çünkü münâdâ nasb mahâllinde mebnîdir. Tenvinli gelmelerinden dolayı bedel olamazlar, bedel tenvinli gelmez.⁸¹⁸

2.54. Bedel İle İlgili Beyitler

232- أوعدني بالسجن والأداهم رجلي فرجلي شئتة المناسيم

“Beni hapisle, ayaklarımı bukağularla tehdit ediyor. Ayaklarım, deve ayak tabanının güçlüsüdür.”⁸¹⁹

⁸¹² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 443; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, I, 241; İbn-i Serrâc, I, 135; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 160; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1196; el-Muradî, *a.g.e.*, II, 991; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 351; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 280; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 358; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 150; es-Suyûtî, *a.g.e.*, III, 133.

⁸¹³ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 504-505; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII, 199; el-İsfehânî, *a.g.e.*, X, 246; 250; Fevâl, *a.g.e.*, s. 441.

⁸¹⁴ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 444.

⁸¹⁵ Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 134; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, 444; İbn-i Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 353; er-Radî, Muhammed b. el-Hasan el- İstrabazî, *Şerhu'r-Radî Âlâ'l-Kâfiye*, Bingazi, 1996, II, 229.

⁸¹⁶ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 444; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 187; el-Müberred, *a.g.e.*, IV, 209; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, I, 334; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, I, 341; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1195; İbn-i Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, s. 508, 517; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 254.

⁸¹⁷ Bkz. İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 444; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 187.

⁸¹⁸ el-Cevcerî, Şemsud-Dîn Muhammed b. Abdû'l-Mun'im, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb Fi Ma'rifeti Kelâmi'l-Arab*, Medine, 2004, II, 782; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 96a.

⁸¹⁹ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şüzûri'z-Zeheb*, s. 448; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1282; el-Muradî, *a.g.e.*, II, 1044; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 8; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 198.

Beyit recez bahrindedir. el-Udeyl b. el-Ferh (ö. 100/718)'e aittir.⁸²⁰ Tevabîlerin dördüncüsü bedeldir. Bedel, “بدل من كل”, “بدل بعض من كل”, “بدل اشتمال”, “بدل إضراب”, “بدل إبدال”, “بدل إبدال المضمرة من المضمرة”, “بدل الظاهر من المظهر”, “بدل غلط” ve “بدل نسيان” olmak üzere altı çeşittir. Bunun dışında bedel, açık isim ve zamir açısından şu şekilde taksim edilir: “إبدال المضمرة من المضمرة”, “إبدال المضمرة من المضمرة”, “إبدال المضمرة من المضمرة”.⁸²¹

Bedelu zâhir mine'l-muzmir, bedel gaib zamir olduğunda olur. Hazır (muhatap) zamir olduğunda, bedelu ba'd veya bedelu iştimâl olduğunda caiz olur. Beyitte “رجلي” zâhir isim olup “وعدني” fiilinde bulunan mütekellim zamirinden bedelu ba'ddır.⁸²²

233- دَرِينِي إِنْ أَمْرِكَ لَنْ يُطَاعَا وَمَا أَلْفَيْتَنِي حَلْمِي مُضَاعَا

“Beni bırak, senin emrine itaat edilmeyecek, benim vakarımı zayi olmuş bulmadın.”⁸²³

Beyit vâfir bahrindedir. Adiy b. Zeyd el-İbadî (ö. -/590)'ye aittir.⁸²⁴ Beyitte, “حلمي” fiilinde bulunan zamirden bedelu iştimâldir.⁸²⁵

234- بِكُمْ قُرَيْشٍ كُنِينَا كُلِّ مُعْضِلَةٍ وَأَمَّ نَهَجَ الْهُدَى مَنْ كَانَ ضَلِيلًا

“Sizinle, Kureys! Bütün zor problemlerden korunduk. (İçinizdeki peygamber vesilesiyle) çok sapmış olan hidayet yoluna yöneldi.”⁸²⁶

Beyit basît bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. Bedelü Küll olduğunda, ihatâ manası varsa caiz olur.⁸²⁷ âyetinde olduğu gibi. Eğer ihatâ manası yoksa caiz olmaz. Fakat Ahfeş ve Kûfeliler beyti şâhid getirerek bunu caiz görmüşlerdir.⁸²⁸ Beyitte, “قریش”, muhatap zamir “كم” dan bedel olmuştur ve ihatâ anlamı içermemektedir.

235- إِنَّ مَعَ الْيَوْمِ أَحَاةَ عَدُوَا

⁸²⁰ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 296-297; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 222; el-İsfehânî, *a.g.e.*, XII, 228-239.

⁸²¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 446-447.

⁸²² İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 448-449.

⁸²³ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 449; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 208; İbn-i Serrâc, *a.g.e.*, II, 51; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, III, 1284; el-Muradî, *a.g.e.*, II, 1045; İbn-i Akil, *a.g.e.*, III, 251.

⁸²⁴ Şairin biyografisi için bkz. İbn-i Kuteybe, *a.g.e.*, s. 144-150; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, IV, 220; el-İsfehânî, *a.g.e.*, II, 63-100.

⁸²⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 449; el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 97b.

⁸²⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 450; el-Muradî, *a.g.e.*, II, 1046; el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 199.

⁸²⁷ Maide, 5/114.

⁸²⁸ el-Ezherî, *a.g.e.*, II, 199; İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 449.

“Muhakkak bugünle beraber kardeşi yarın vardır.”⁸²⁹

Beyit recez bahrindedir. Söyleyeni belli değildir. Bedel ma’rifelik ve nekralık açısından da, iki ma’rife, iki nekra, bedelin ma’rife olup mübdelün minhunun nekra olması veya bunun tersi şeklinde incelenir.⁸³⁰ Beyitte “غدوا” nekra olarak ma’rife olan “أخاه” dan bedel olmuştur.

2.55. Gayr-i Mûnsarif İle İlgili Beyitler

236- وَ نَدْمَانٍ يَزِيدُ الْكَأْسَ طِيبًا سَقَيْتُ وَقَدْ تَعَوَّرَتِ النُّجُومُ

“(İçi dolu) İçki kadehinin tadını arttıran nice içki arkaşı vardır ki yıldızlar kaybolana kadar ona içirdim.”⁸³¹

Beyit vâfir bahrindedir. el-Burc b. Mûshir b. Cilâs (ö. -/595)’a nispet edilmiştir.⁸³² İbn-i Hişâm, gayr-i mûnsarifleri saydıktan sonra sıfatların gayr-i mûnsarif olmasının iki şartı olduğunu açıklamıştır. Birincisi, aslı manasında kullanılması gerekir. “هذا رجل أرنب” cümlesinde “ارنب” aslı manasında değil “ذليل” manasında kullanılmıştır. Bu yüzden gayr-i mûnsarif değildir. İkincisi, ta (ة)’yı kabul etmemesi gerekir. Beyitte “ندمان” isminin müennesi “ندمانة” şeklinde gelip ta (ة)’yı kabul ettiği için gayr-i mûnsarif değildir.⁸³³

237- وَجَدِّي يَا حَجَّاجُ فَارِسُ شَمَّرَا

“Benim dedem, ey Haccac! Şemmera’nın (atın özel ismi) süvarisidir.”⁸³⁴

Beyit tavil bahrindedir. Cemil b. Ma’mer’e nispet edilmiştir. Vezinden dolayı gayr-i mûnsarif olmanın şartı, veznin ya sadece fiillere has bir vezin olması ya da isimlerden çok fiiller için kullanılması gerekir.⁸³⁵ Beyitte “شمر” fiillere has bir vezinde geldiği için gayr-i mûnsariftir.

238- لَمْ تَتَلَفَعْ بِفَضْلِ مِئْرَهَا دَعْدُ وَلَمْ تُسَقِّ دَعْدُ فِي الْعُلْبِ

⁸²⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 450; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 236; III, 153.

⁸³⁰ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 450.

⁸³¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 458; İbn-i Hişâm, *Muğni’l- Lebib*, s. 130.

⁸³² Şairin biyografisi için bkz. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, II, 47.

⁸³³ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri’z-Zeheb*, s. 458.

⁸³⁴ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 460; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I, 113; es-Sabbân, *a.g.e.*, I, 192.

⁸³⁵ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 460.

“Da’d, izarının artanıyla örtünmedi ve Da’d’a (bedevilerin kullandığı deve derisinden) deri kaptan (bir şey) içirilmedi.”⁸³⁶

Beyit mûnserih bahrindedir. Cerir b. Atiyye ve Ubeydullah b. Kays er-Rukayyât’a nispet edilmiştir.⁸³⁷ Müennesler eğer elif “ا” ile gelirse, gayr-i mûnsarif olur. “يُهْمِي” ve “صَحْرَاء” gibi. Başka bir illete ihtiyaç olmaz. Ta “ة” ile geldiğinde, ister müennes ister müzekker olsun, alemiyetle (özel isim) beraber gayr-i mûnsarif olurlar. “عائشة” ve “طلحة” gibi. Eğer ta “ة” sız gelirse ve üç harften fazlaysa veya orta harfi harekeli ise yahut orta harfi sakin acem (Arapça olmayan) ise veya müzekkerden müennese menkul (müennes için kullanılan müzekker isim) ise, vucûben gayr-i mûnsarif olur. “سعاد”, “سَقَر”, “بُلْح” ve “بُكْر” gibi. Eğer müzekkerden müennese menkul değilse iki vecih caizdir. Fakat gayr-i mûnsarif olması evlâdır. Beyitte “دعد” ismi iki vecihle gelmiştir.⁸³⁸ Birincisi mûnsarif, ikincisi ise gayr-i mûnsarif olarak gelmiştir.

2.56. Aded İle İlgili Beyitler

239- فِيهِ ثِنْتَا حَنْظَلٍ ...

“İçinde iki acı elma var (gibi) ...”⁸³⁹

Beyit recez bahrindedir. Beyit çok istişhâd edilmesine rağmen söyleyeni belli değildir.⁸⁴⁰

Sayılar, temyiz durumuna göre beş kısımdır. Birincisi, aslen temyize ihtiyaç duymayanlardır. Bunlar bir ve iki sayılarıdır. “واحد رجل” veya “اثنا رجلين” şeklinde söylenmez. Fakat beyitte şiir zaruretinden dolayı iki sayısı temyizle beraber gelmiştir. İkincisi, mecrûr ve cemi bir temyize ihtiyaç duyanlar, üç ve on sayıları ile ikisinin arasındaki sayılardır. Üçüncüsü, mansûb ve müfred bir temyize ihtiyaç duyanlar, onbir ile doksan dokuz sayıları ve bunların arasındaki sayılardır. Dördüncüsü, mecrûr ve müfred temyize ihtiyaç duyanlar, yüz ve bin sayılarıdır. Beşincisi, müfred mansûb veya

⁸³⁶ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 462; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, III, 264; İbn-i Cinnî, *a.g.e.*, II, 298; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 36; İbn-i Hişâm, *Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 299; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, III, 155; es-Sabbân, *a.g.e.*, III, 373.

⁸³⁷ Bkz. Rukayyât, Ubeydullah Bin Kays, *Divanu Ubeydullah Bin Kays er-Rukayyât*, Daru Sâdir, Beyrut, ty., s. 178; İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, III, 166.

⁸³⁸ İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, s. 461.

⁸³⁹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 464; Sîbeveyhi, *a.g.e.*, IV, 49; el-Müberred, *a.g.e.*, II, 153; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 267; İbn-i Mâlik, *a.g.e.*, II, 900; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, II, 121; es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 270.

⁸⁴⁰ el-Bağdadî, *Hizanetû'l-Edeb*, VII, 526.

mecrûr temyize ihtiyaç duyan istifham edatı “کم” dir.⁸⁴¹ Beyitte, tesniye temyizi açık olarak gelmiş ancak adede uygun gelmemiştir. Eğer uygun gelseydi “حنظلتان” şeklinde olurdu.⁸⁴²

---

⁸⁴¹ İbn-i Hişâm, *a.g.e.*, s. 464-465.

⁸⁴² el-Bicâî, *a.g.e.*, vr. 100b.

SONUÇ

İbn-i Hişâm, Mısır nahiv ekolünün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen bir âlimdir. Hem yaşadığı dönemde şöhreti yayılmış hem de kendisinden sonraki Mısırlı âlimlerin ilham kaynağı olmuş, eserlerine onlar tarafından şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. Onun nahivle ilgili metodu, Mısır ekolüne mensup diğer âlimler gibi, Basra ve Kûfe ekolünün görüşlerini bir araya getirmek, sonra kendi görüşlerine uygun olanları alıp katılmadıklarını ise reddetmek şeklinde olmuştur.

İbn-i Haldun'un "Sîbeveyhi'den daha büyük bir nahivci" olarak bahsettiği İbn-i Hişâm, kendi döneminde ilgi gören ve vefatından sonra da okunup takdir edilen birçok eser miras bırakmıştır. *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb* de, onun nahiv alanında öğrenim gören öğrencileri yetiştirmek için, *Şûzûru'z-Zeheb* isimli muhtasar eserine şerh olarak yazdığı önemli bir kaynaktır.

İbn-i Hişâm, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*'de nahiv konularını on altı başlık altında ele almıştır. Nahiv konularını ele alırken, farklı nahiv ekollerinin görüşlerine yer vermiştir. Değişik konularda kendisinden farklı düşünen âlimleri zikrederek onları tenkit etmiş ve tenkit sebeplerini açıklamıştır. Onun bazı konularda, başta Zeccacî ve el-Ferrâ gibi önemli nahiv âlimlerinin görüşlerini benimsemeyerek kendi görüşünü vermesi, öncekilerin söylediklerini olduğu gibi aktaran bir nakilci değil; kural koyan, özgün bir âlim olduğunun önemli bir göstergesidir.

İbn-i Hişâm, konuları madde madde ele alarak daha anlaşılır bir yöntemle vermeye çalışmıştır. Müellifin konuları bu şekilde incelemesi eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak bazen ikinci ve üçüncü derece alt başlıklarla ilgili maddelerin araya girmesi kafa karışıklığına sebep olmuştur.

İbn-i Hişâm diğer eserlerinde olduğu gibi *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*'de de beyitleri şâhid ve misâl olarak kullanmıştır. Kendi görüşünü açıklamak ve delillendirmek için eserde yoğun olarak âyetlerle istişhâd etmiştir. Âyetlerle beraber istişhâd edilen beyitler ve hadisler konuların anlaşılmasına katkı sağlamış ve nahivle ilgili görüşlerine kaynaklık etmiştir.

Şûzûru'z-Zeheb metninde geçen 17 beyitten iki tanesi *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*'de yer almamıştır. Eserde, 627 âyet, 32 hadis ve 239 beyit şâhid olarak gösterilmiştir.

İştigâl konusu hariç diğer konuların tamamında beyitler şâhid olarak kullanılmıştır. Beyitleri, konuları açıklamak için şâhid olarak vermenin yanında, şaz durumları açıklamak için de kullanmıştır. Bazen de nahiv konusunu açıklamak için değil, ele aldığı nahiv konusunun ismini teşkil eden kelimeyi ve kelimenin kullanım şeklini açıklamak için beyitleri şâhid olarak vermiştir. Bazı beyitlerle birden fazla konuda istişhâd etmiştir.

Söyleyeni belli olan 160 beyit 107 şaire aittir. Bunlardan 3 tanesi kadın şairdir. 66 beytin söyleyeni belli değildir. 13 beytin ise hangi şaire ait olduğu ihtilaflıdır.

Şâhid beyitleri doğru bir şekilde, ilgili olduğu konu bağlamında anlamak grameri, dolayısıyla dili doğru anlamının bir yoludur. Bu eserde ele alınan beyitleri incelediğimizde birçok beytin farklı kaynaklarda şâhid olarak kullanıldığını gördük. Farklı kaynaklarda ortak olarak kullanılan bu beyitlerle ilgili çalışmamızın bu alanda araştırma yapacaklara bir kolaylık sağlayacağını umut ediyoruz.

KAYNAKLAR

- Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin, *Şerh-u Divani Ömer b. Ebi Rebiâ el- Mahzumî*, Matbaatu's-Saade, Kahire, 1960.
- Abîd b. el-Abras, *Divanu Abîd b. el- Abras* (Tah. Şerif Ahmed), Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Mûsned* (I-XLV), Mûessetûr-Risâle, Beyrut, 2001.
- el-Ahtal, *Divanu'l- Ahtal* (Şerh. Mehdî Muhammed Nasîru'd- Din), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- el-Ahvas, Muhammed b. Abdillâh, *Şi'ru'l-Ahvas el-Ensari*, Mektebetû'l-Hancî, Kahire, 1990.
- Akpınar, Cemil, "İbn Cemââ, Bedreddin", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 388-392.
- el-Âmidî, Ebu'l-Kasım el-Hasan b. Bişr, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif Fi Esmâi's-Şuara*, Beyrut, 1991.
- el-Amirî, Lebîd b. Rebia, *Divanu Lebid Bin Rebia el-Amirî*, Daru Sadîr, Beyrut, ty.
- el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsabe Fi Temyîzi's-Sahabe*, el-Mektebetû'l-Asriyye, Beyrut, 2012.
- , *ed-Dûrerû'l-Kâmine Fi A'yani'l-Mieti's-Samine* (I-IV), Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.
- , *İnbau'l-Ğumr Bi Enbai'l-Umr* (I-IV), Kahire, 1969.
- el-Asmaî, Ebu Said Abdû'l-Melik, *Asmaîyyât*, Kahire, 1993.
- Atîk, Abdülaziz, *İlmu'l-Arûz ve'l-Kâfiye*, Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1987.
- Ayd, Muhammed, *en- Nahvu'l- Musaffâ*, Mektebetü's- Şebab, Kahire, 1975.
- , *el-İstişhâd ve'l-İhticâc Bi'l-Luğa, Âlemu'l-Kûtûb*, Kahire, 1988
- el-Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer, *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb* (I-VIII), Daru'l-Me'mûn Li't-Turâs, Dimaşk, 1981.
- , *Hîzanetu'l-Edeb ve Lûbbû Lûbab Lisanu'l-Arab* (I-XIII), Mektebetû'l-Hancî, Kahire, 1997.

- el-Bicâî, Ebu'l-Kâsım Muhammed, *Şerhu'l-Etvel Lişevâhidi Şüzûri'z-Zeheb*, Mektebetû Câmîati'l-Melik Suud, el-Mahtutât, Nu. 415.
- Bolelli, Nusrettin, "Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1993, S. 5-6, s. 165-175.
- Buharî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah, *Sahîhu'l-Buharî (I-IX)*, Daru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001.
- Cemil b. Ma'mer, *Divanu Cemil Buseyne*, Daru Beyrut, Beyrut, 1982.
- el-Cevcerî, Şemsud-Dîn Muhammed b. Abdû'l-Mun'im, *Şerh-u Şuzûri'z-Zeheb Fi Ma'rifeti Kelâmi'l-Arab*, Medine, 2004.
- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihah*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2009.
- el-Cumahî, Muhammed b. Sellam, *Tabakatu Fuhuliş-Şuara (I-II)*, Cidde, ty.
- Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- , *Bahir, DİA*, İstanbul, 1991, IV, 484-486.
- , *Basît, DİA*, İstanbul, 1992, V, 106.
- ed-Dab', Yusuf Abdurrahman, *İbn-u Hişâm ve Eseruhu Fi'n-Nahvi'l-Arabî*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1998.
- Dayf, Ahmed Şevkî, *el-Medarisu'n-Nahviyye*, Daru'l-Maarif, Kahire, ty.
- Durmuş, İsmail, "İstişhâd", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII, 396-397.
- , "Vâfir", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 423-424.
- Ebu'l- Alâ el- Maarî, *Saktu'z-Zend*, Daru Beyrut, Beyrut, 1957.
- el-Efğanî, Said, *Fi Usûli'n-Nahv*, el-Mektebû'l-İslamî, Beyrut, 1987.
- el-Enbarî, Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım, *Şerhu'l-Kasaidis-Seb'it-Tival'il-Cahilliyyât* (Tah. Abdu's-Selam Muhammed Harun), Daru'l-Maarif, Kahire, ty.
- el-Enbarî, Kemalud-Din, *el-İnsâf Fi Mesâili'l-Hilaf (I-II)*, Elmektebetû'l-Asriyye, Beyrut, 2007.
- el-Esnevî, Abdurrahim, *Tabakatu's-Şafîyye*, (I-II), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

- el-Eşmûnî, Ali b. Muhammed b. İsa, *Şerhu'l-Eşmûnî Alâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik*, (I-IV) Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- el-Ezherî, Halid b. Abdullah, *Şerhu't-Tasrih Ale't-Tavdih* (I-II), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- el-Fahûrî, Hannâ, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, Daru'l-Yusuf, Beyrut, ty.
- el-Ferahidî, Halil b. Ahmed, *el-Cûmel Fi'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- el-Ferazdak, Hemmam b. Ğalib, *Divanu'l-Ferazdak*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- el-Ferra, Ebu Zekerîya Yahya b. Ziyad, *Meânî'l-Kur'ân* (I-III), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- Fevâl, Azize, *Mu'cemu's-Şuarau'l-Muhadramin Ve'l-Emeviyyîn*, Daru Sâdir, Trablus, 1998.
- Feyyûmî, *Şerhu Şevâhidi Şûzûri'z-Zeheb*, Dâru't-Talâî', Kahire, 1994.
- Fîrûzâbâdî, Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- el-Hamevî, Şihabu'd-Din Ebu Abdullah Yakut, *Mu'cemu'l-Udeba İrşadu'l-Erib İlâ Ma'rifeti'l-Edîb* (I-VII), Daru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 1993.
- Hassan b. Sabit, *Divanu Hassan b. Sabit*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- el-Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevahiru'l-Edeb Fi Edebiyyati Ve İnşai Luġati'l-Arab*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2008.
- el-Hatib el-Baġdadî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Tarihu Baġdad* (I-XVI), Beyrut, 2002.
- Hâtim et-Tâî, *Divanu Hâtim et-Tâî*, Daru Sâdir, Beyrut, 1981.
- el-Hemezanî, Muhammed b. Hüseyin b. Abdüssamed el-Harisî, *el-Keşkül* (I-II), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Hutay'e, Cervel b. Evs, *Divanu Hutay'e*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005.
- İbn-i Abdi Rabbih, Ebu Amr Şihabu'd-Din, *el-İkdu'l-Ferîd* (I-IX), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

İbn-i Akîl, Abdullah b. Abdurrahman, *Şerh-u İbn-i Akîl Ala Elfiyyeti İbn-i Mâlik* (I-IV), Daru't-Turâsi, Kahire, 1980.

İbn-i Asakir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan, *Tarihu Dımaşk* (I-LXXX), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

İbn-i Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali, *Ğayetu'n-Nihâye Fi Tabakâti'l-Kurrâ* (I-II), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.

İbn-i Cinnî, Ebu'l- Feth Osman, *el-Luma'*, Amman, 1988.

-----, *el-Hasâis* (I-III), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

İbnû'l-Esir, Ali b. Muhammed, *Usdû'l-Ğabe Fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2012.

İbn-i Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *es-Sahibî Fi Fıkhi'l-Luğati'l-Arabiyyeti Ve Mesâiliha Ve Suneni'l-Arabi Fi Kelâmiha*, Mektebetû'l-Maârif, Beyrut, 1997.

İbn-i Haldun, *Mukaddime* (I-III), İstanbul, 1996.

İbn-i Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsu'd- Din, *Vefeyâtu'l-A'yan Fi Enbai Ebnai'z-Zaman* (I-VIII), Daru Sâdir, Beyrut, 1994.

İbn-i Hişâm, Cemâlu'd-Din Abdullah, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb* (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Daru't-Talâi', Kahire, 2009.

-----, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001.

-----, *Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb*, Daru İbn-i Kesir, Dımaşk, Beyrut, 2013.

-----, *Evdahu'l-Mesâlik İla Elfiyyeti İbn-i Mâlik* (I-IV), Beyrut, ty.

-----, *Muğni'l- Lebib An Kûtûbi'l-Eârîb*, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1985.

-----, *Şerh-u Cümeli'z-Zeccâci*, Beyrut, 1985.

-----, *Katru'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ*, Riyad, 1999.

-----, *Şerh-u Katri'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, Beyrut, 2012.

-----, *el-Elğâzu'n-Nahviyye*, Kahire, 1997.

İbn-i Kurkul, Ebu İshak İbrahim b. Yusuf, *Metâliu'l-Envar Alâ Sihahi'l-Âsâr* (I-VI), Daru'l-Felâh Li'l-Bahsi'l-İlmî Ve Tahkîki't-Turâs, Feyyûm, 2012.

- İbn-i Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'ru Veş-Şuara*, Daru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut, 1997.
- İbn-i Mâlik, Cemalu'd- Din Ebi Abdillâh, *Şerhu'l- Kâfiyeti's-Şafiye* (I-IV), Daru'l-Me'mûn Li't-Turâs, Mekke, 1982.
- İbn-i Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisanu'l-Arab* (I-XV), Daru Sâdir, Beyrut, 1993.
- İbn-i Mu'tez, Abdullah b. el-Mu'tez b. el-Mütevekkil, *Tabakatu's-Şuara*, Daru'l-Maârif, Kahire, 1976.
- İbn-i Râfi, Takiyu'd-Din, *el-Vefeyât* (I-II), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982.
- İbn-i Uşfur, Ali b. Mü'min, *el-Mukarreb*, (I-II), yy., 1972.
- İbn-i Yaîş, Muvaffiku'd-Din Ebu'l-Bekâ, *Şerhu'l-Mufassâl Li'z-Zemahşerî* (I-VI), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2001.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Adulhayy, *Şezeratu'z-Zeheb Fi Ahbâri Men Zeheb* (I-X), Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 1992.
- İbnu'n-Nâzım, Ebu Abdullah Bedrud-Din, *Şerh-u İbnin-Nâzım Alâ Elfiyyeti İbn-i Mâlik*, Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- İbnu's-Serrâc, Ebu Bekr Muhammed, *el-Usûl Fi'n-Nahv*, Müessesetür-Risale, Beyrut, 1996.
- İbrahim Enis vd., *el-Mu'cemu'l-Vesît* (I-II), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ty.
- el-İsfehanî, Ebu'l-Ferec, *Kitabu'l-Eğani* (I-XV), Daru Sadîr, Beyrut, 2002.
- İmru'l-Kays b. Hucr, *Divanu İmru'l-Kays Bin Hucr*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- İsmail Paşa, *İdâhu'l-Meknûn Fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zünûn* (I-II), Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.
- Kâ'b b. Mâlik, *Divanu Kâ'b Bin Mâlik*, Mektebetü'n-Nasriyye, Bağdat, 1966.
- Ka'b b. Züheyr, *Divanu Ka'b b. Züheyr*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Kadı İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa, *İkmalû'l-Mû'lim Bifevâidi Müslim* (I-IX), Daru'l-Vefâ, el-Mansura, 1998.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn An Esami'l-Kûtûbi Ve'l-Fünûn* (I-II), Daru İhyai't-Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

el-Kayravanî, Ebu Ali el-Hasan İbnu'r-Reşik, *Kitâbu'l-Umde*, Daru Sadir, Beyrut, 2012.

Kays b. Mülevvah, *Divanu Kays b. Mülevvah*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiye, Beyrut, 1999.

Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013.

Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmu'n-Nisa* (I-V), Müessesetûr-Risâle, Beyrut, ty.

Kenan Demirayak-M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1994.

el-Kumeyt, İbn-i Zeyd el-Esedî, *Divanu'l-Kumeyt Bin El'Esedî*, Daru Sadîr, Beyrut, 2000.

Kuseyyir b. Abdurrahman b. Ebi Cum'a, *Divanu Kuseyyir Azze* (Şerh. İhsan Abbas), Daru's-Sekâfe, Beyrut, 1971.

el-Lebdî, Muhammed Semir Necib, *Mu'cemu Mustalahati'n-Nahviyye Ve's-Sarfîyye*, Daru'l-Furkan-Müessesetûr-Risâle, Beyrut, 1985.

Ma'n b. Evs, *Divanu Ma'n b. Evs el-Müzenî*, Matbaatu Daru'l-Câhiz, Bağdat, 1977.

el-Merzubanî, Ebu Ubeydullah Muhammed b. İmran, *el-Muvaşşah Fi Meâhizi'l-Ulema Ale's-Şuara*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

-----, *Mu'cemu's-Şuara*, Daru Sadîr, Beyrut, 2005.

Miskin ed-Darîmî, *Divanu Şi'ri Miskin ed-Darîmi*, Dâru Sâdir, Beyrut, 2000.

Muavvid, Süleyman, *İlmu'l-Aruz ve Mûsîka's-Şi'r*, el-Müessesetû'l-Hadîsetû Li'l-Kitab, Trablus, 2009.

Muhammed el-Hazır Huseyn, *Dirâsâtun Fi'l-Arabiyyeti ve Târîhiha*, el-Mektebetû'l-İslâmî-Mektebetû'l-Feth, Dımaşk, 1960.

el-Muradî, el-Hasan b. Kâsım, *Elcene'd-Danî Fi Hurûfi'l-Meânî*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

-----, *Tevdihu'l-Mekâsîd Ve'l-Mesâlik Bişerhi Elfiyyeti İbn-i Mâlik* (I-VI), Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 2001.

el-Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil Fi'l-Luğati Ve'l-Edeb* (I-IV), Riyad, ty.

-----, *el-Muktazab* (I-IV), Kahire, 1994.

Müslim, Ebu'l Huseyn b. el-Haccâc, *el-Müsnedü's-Sahih* (I-V), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty.

el-Mütenebbî, Ebu't-Tayb, *Divanu'l- Mütenebbî*, Daru Beyrut, Beyrut, 1983.

en-Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divanu en-Nâbiğa ez-Zübyânî* (şerh. Abbas Abdus-Satîr), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

Nil, Ali Fevde, *İbnu Hişâm el-Ensarî Asâruhu Ve Mezhebuhu'n-Nahvi*, Câmîatû'l-Melik Suud, Riyad, 1985.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yayınları, İzmir, 2006.

-----, "İbn-i Hişâm en-Nahvî", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 74-77.

-----, "Muğni'l-Lebîb", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 384-386.

Özel, Ahmet, "İbnü'l-Mülakkın", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 150-152.

er-Radî, Muhammed b. el-Hasan el-İstrabazî, *Şerhu'r-Radî Âlâ'l-Kâfiye* (I-V), Bingazi, 1996.

er-Râî en-Nemîrî, *Divanu er-Râî en-Nemîrî*, Beyrut, 1980.

Rukayyât, Ubeydullah Bin Kays, *Divanu Ubeydullah Bin Kays er-Rukayyât*, Daru Sâdir, Beyrut, ty.

es-Sabbân, Ebu'l-İrfan Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu's-Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûnî Li Elfiyyeti İbn-i Mâlik* (I-III), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

Sancak, Yusuf, "İbn Hişâm el-Ensarî", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, S. 14, s. 201-218.

es-Seâlibî, Ebu Mansur, *Yetimetu'd- Dehr Fi Mehâsini Ehli'l-Asr* (I-V), Daru'l-Kûtûbi'l- İlmiyye, Beyrut, 1983.

-----, *Fikhu'l-Luğa ve Esrâru'l-Arabiyye*, Beyrut, 2011.

Selahu'd-Din, Muhammed b. Şakir b. Ahmed, *Fevâtu'l-Vefeyât* (I-IV), Beyrut, 1973.

- Sîbeveyhi, Amr b. Osman, *el-Kitab* (I-V), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- es- Suyûfî, Celalu'd- Din Abdu'r-Rahman, *el-Eşbâh Ve'n-Nezâir Fi'n-Nahv* (I-II), Daru'l- Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- , *el-İktirâh Fi Usûli'n-Nahv*, Daru'l-Beyrutî, Dımaşk, 2006.
- , *Hem'û'l-Hevâmi' Fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmî'* (I-III), Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- , *Buğyetu'l-Vuât Fi Tabakâti'l-Luğaviyyin Ve'n-Nuhât* (I-II), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1979.
- , *Husnu'l-Muhâdara Fi Târihi Mısır Ve'l-Kâhire* (I-II), Kahire, 1967.
- , *el-Müzahir Fi Ulûmi'l-Luğati ve Envâiha*, Beyrut, 2009.
- es-Sûkkerî, Ebu Said el-Hasan Bin el-Hüseyn, *Şerhu Eş'ari'l-Hüzeliyyîn* (I-III), Kahire, ty.
- es-Sûlemî, Abbas b. Mirdâs, *Divanu Abbas Bin Mirdâs es-Sûlemî*, Müessesetû'r-Risâle, Beyrut, 1991.
- Şatîbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Mekâsidu's-Şâfiye Fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, Mekke, 2007 (I-X)
- eş-Şevkânî, Şeyhulislam Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli' Bimehâsini Min Ba'di'l-Karni's-Sâbi'* (I-II), Daru İbn-i Kesir, Beyrut, 2006.
- eş-Şinkîti, Ahmed b. el-Emin, *ed-Dureru'l-Levami' Alâ Hem'û'l-Hevami' Şerhu Cem'i'l-Cevami'* (I-III), Daru'l- Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Şuayb, Umran Abdu's-Selam, *Menhecu İbn-i Hişâm Min Hilâli Kitabihî'l-Muğnî*, Daru'l-Cemâhîriyyeti Li'n-Neşr Ve't-Tevzî' Ve'l-İ'lâm, Bingazi, 1986.
- Tarafe b. el-Abd, *Divanu Tarafe Bin el-Abd*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- et-Tebrizî, el-Hatîb Ebu Zekeriya Yahya b. Ali, *Şerh-u Divani'l-Hamâseti Li Ebi Temmam* (I-II), Daru'l- Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- , *Tehzîbu İslâhi'l-Mantık*, Daru'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut, 1983.
- , *Kitabu'l-Kâfi Fi'l-Aruz ve'l-Kavâfi*, Mektebetû'l-Hancî, Kahire, 1994.

-----, *Şerh-u Divani Ebi Temmam* (I-II), Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1994.

et-Tilmisanî, Ahmed b. Muhammed, *Nefhu't-Tîb Min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb* (I-VIII), Daru Sâdir, Beyrut, 1968.

Tomar, Cengiz, "el-Meliku'n-Nâsır Dâvûd", *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Recez", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 509-510.

-----, "Kâmil", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 280-281.

Tural, Hüseyin, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişâh Meselesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 1990, S. 9., s. 67-79.

Ûmeyye b. Ebi's-Salt, *Divanu Ûmeyye b. Ebi's- Salt*, Daru Sâdir, Beyrut, 1998.

Ya'kub, İmîl Bedî', *Mu'cemu'l-Mufasssal Fi İlmi Aruz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

Yılmaz, İbrahim, "Tavil", *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 183-184.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vücûhi't-Te'vil* (I-IV), el-Mektebetû't-Tevfikîyye, Kahire, 2012.

-----, *el-Mufasssal Fi San'ati'l-İ'rab*, Mektebetû'l-Hilâl, Beyrut, 1993.

Zevzenî, İmam Abdullah el-Hasan b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakatis-Seb'* (Tah. Muhammed el-Fadili), el-Mektebetû'l-Asriyye, Beyrut, 2003.

ez-Ziriklî, Hayru'd-Din b. Mahmud, *el-A'lâm* (I-VIII), Daru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

Zû'r-Rumme, *Divanu Zi'r-Rumme*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006.

Züheyir b. Ebi Sülma, *Divanu Züheyir Bin Ebi Sülma*, Daru'l-Kûtûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Mustafa DİLSİZ

Doğum Yeri ve Yılı : Elazığ-1977

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-(1995-2000)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Arap Dili ve Belagatı

Ana Bilim Dalı- (2013.....)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

Arapça : 78 (YDS)

İş Denevimi :

1. Sınıf Öğretmenliği (MEB), 2000-2003
2. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (MEB), 2003-2012
3. İHL Meslek Dersleri Öğretmenliği (MEB), 2012.....

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Mustafa DİLSİZ

Doğum Yeri ve Yılı : Elazığ-1977

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-(1995-2000)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı - (2013.....)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

Arapça : 78 (YDS)

İş Denevimi :

1. Sınıf Öğretmenliği (MEB), 2000-2003
2. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (MEB), 2003-2012
3. İHL Meslek Dersleri Öğretmenliği (MEB), 2012.....